

พระของประชาชน

สมเด็จพระญาณสังวร
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

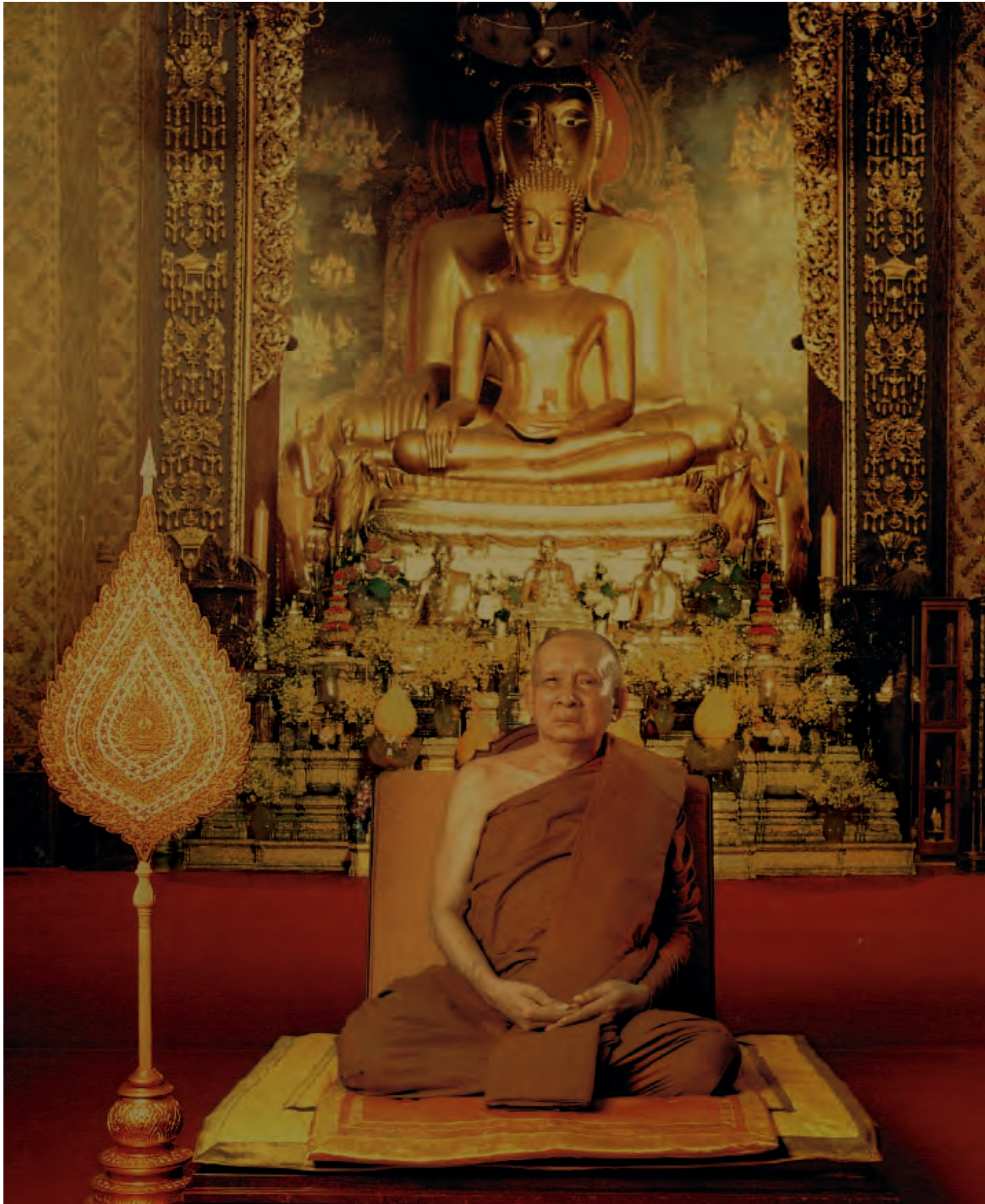
พระของประชาชน

၈၀၁. ဟိမဝန္တာ

สมเด็จพระญาณสังวร
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

คำปรารภ

เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (สวทุพมมหาเถร) ทรงเจริญพระชันษาครบ ๘ รอบ ๘๖ ปี ๑ ตุลาคม ๒๕๕๒ เป็นที่ปลื้มปิติแก่ศิษยานุศิษย์ทุกหมู่เหล่า ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ โดยที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระปฏิบัติพระศาสดิก และพระภิกษุสงฆ์ต่าง ๆ เป็นประโยชน์สุขแก่พุทธบริษัทและประชาชนทั่วไปเป็นอเนกประการ

ในฐานะทรงเป็นอาจารย์ของศิษยานุศิษย์ ได้ทรงเอาพระทัยใส่ดูแลสั่งสอนด้วยพระเมตตา

ในฐานะทรงเป็นพระอุปัชฌาย์อาจารย์ ได้ทรงเอาพระทัยใส่อบรมสั่งสอนพระภิกษุสามเณร ผู้เป็นสัทธินิหิต อันตงาสิกด้วยพระองค์เองมาโดยตลอด

ในฐานะพระเจ้าอาวาส ทรงเอาพระทัยใส่เทศนาสั่งสอนอุบาสกอุบาสิกา ตลอดจนอุบรูมการฝึกปฏิบัติกรรมฐานประจำทุกวันพระโดยมิได้ขาด

ในฐานะองค์สกลมหาสังฆปริณายก ได้เสด็จไปปฏิบัติพระศาสดิกด้านต่างๆ ในทุกภูมิภาคของประเทศ โดยมีทรงเห็นแก่ความเห็นคเห็น้อย พร้อมทั้งโปรดให้สร้างพุทธสถานและสำธารณสถาน อันเป็นประโยชน์แก่พระศาสนา ประชาชน และชาติบ้านเมืองเป็นจำนวนมาก เช่น วัดพระธาตุเจดีย์ โรงเรียน โรงพยาบาล เป็นต้น

ในฐานะทรงเป็นพระสาวกของพระพุทธเจ้า ได้ทรงทำหน้าที่สั่งสอนและเผยแผ่พระพุทธศาสนาตลอดไปถึงนานาประเทศ เป็นเหตุให้งานพระธรรมทูตไทยประสบความสำเร็จอย่างกว้างขวางไปทั่วทุกทวีป

ในฐานะทรงเป็นพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ได้ทรงปฏิบัติพระสมณกิจทั้งด้านคันถธุระและวิปัสสนาธุระโดยไม่บกพร่อง

ด้วยพระปฏิบัติทาและพระจริยาวัตรทั้งปวงดังกล่าวมา เจ้าพระคุณสมเด็จพระ จึงทรงเป็นพระมหาเถระที่เพียบพร้อมไปด้วยพระอัครสมบัตินี้และพระปรีทปฏิบัติ ทรงเป็นที่พึ่งของประชาชนทั้งทางกายและทางใจ

สมกับพระสมัญญานามว่า "พระของประชาชน" อันยังความปลาบปลื้มปิติแก่คณะศิษยานุศิษย์ทุกฝ่ายเป็นอย่างยิ่ง

ด้วยสำนึกในพระเมตตาคุณและพระเกียรติกคุณเป็นอเนกประการของเจ้าพระคุณสมเด็จพระ จึงกล่าวมา คณะศิษยานุศิษย์จึงได้พร้อมใจกันจัดพิมพ์หนังสือ "พระของประชาชน" อันเป็นพระประวัติของเจ้าพระคุณสมเด็จพระ ในด้านต่าง ๆ เพื่อเป็นการบูชาพระคุณในเจ้าพระคุณสมเด็จพระ และประกาศพระเกียรติกคุณในพระองค์ให้เป็นที่ยปรากฏแผ่ไพศาลสืบไปตลอดกาลนาน

คณะศิษยานุศิษย์

คำนำ

"พระผู้เจริญพร้อม"...ผู้เป็น "พระของประชาชน"

"*พระของประชาชน*" เป็นภาพสะท้อนจากความรู้สึกของบรรดาศิษยานุศิษย์ ทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ ผู้มีโอกาสดูเวียงงานใกล้ชิดกับเจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

ภาพที่คุ้นตาประทับใจนั้นคือ ภาพของพระภิกษุสรณดาญ รูปหนึ่ง ที่พบปะประชาชนทุกชั้นวรรณะเป็นประจำทุกวัน รับนิมนต์ไปในงานต่างๆ เป็นกิจวัตรแทบไม่ได้ว่างเว้น บางวันมีกิจนิมนต์ทั้งเวลาเช้าและเวลาบ่ายโดยไม่เคยมีเสียงบ่นจากร้ององค์ท่านว่าเหนื่อย

ดังเช่นครั้งหนึ่ง...ขณะทรงดำรงสมณศักดิ์ที่พระสาสนโสภณ ทรงเข้ารับการรักษาพระองค์ในโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ แต่ยังมีกิจนิมนต์ในพิธีเปิดศาลาการเปรียญที่จังหวัดยโสธรซึ่งทรงรับไว้ก่อนแล้ว จึงทรงขออนุญาตแพทย์ไปในพิธีดังกล่าว ญาติโยมพากันกราบทุกคักค้านไม่ให้เสด็จไป แต่เจ้าพระคุณสมเด็จพระ รับสั่งว่า "รับนิมนต์แล้วก็ต้องไป ไม่เช่นนั้นงานเขาจะเสีย" ...ในที่สุดก็เสด็จจากโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์โดยประทับรถยนต์ตลอดคืน ไปส่วางที่จังหวัดยโสธรพอดี เมื่อเสร็จภารกิจในพิธีนั้นก็เสด็จกลับมาประทับที่โรงพยาบาลต่อไป

พระประวัติของเจ้าพระคุณสมเด็จพระ ในแง่มุมที่ทรงเป็น "พระของประชาชน" ดังที่กล่าวข้างต้นมักเป็นเรื่องที่ประชาชนทั่วไปไม่ค่อยทราบ แต่ก็เป็แง่มุมที่น่าสนใจ เพราะพระจริยาวัตรในแง่มุมดังกล่าวเป็นสิ่งสะท้อนถึงพระเมตตาธรรมและพระอุปนิสัยในส่วนลึกของพระองค์ที่ทรงสั่งสมอบรมมาตลอดพระชนมชีพ และได้ทรงนำออกมาเมื่อแม่เรือจานแก่ปางชนอย่างต่อเนื่องยาวนานจวบจนทุกวันนี้ ด้วยความสำนึกในพระเมตตาและพระบารมีธรรมของเจ้าพระคุณสมเด็จพระ เป็นอเนกประการ คณะผู้เรียบเรียงหนังสือนี้จึงเพียรคัดสรรภาพจากหลายพื้นภาพ ไลเรื่อยมาตั้งแต่ภาพอดีตที่หาชมได้ยาก แล้วร้อยเรียงประกอบคำบอกเล่าแสดงความรู้สึกนึกคิดของบรรดาผู้ที่เคยดูเวียงงานใกล้ชิดและผู้ที่เกี่ยวข้องกับเจ้าพระคุณสมเด็จพระ ในช่วงเวลาต่างๆ เพื่อให้ได้ภาพและเรื่องราวที่แสดงถึงพระบุคลิกลภาพ พระอัจฉริยภาพ และพระบารมีธรรม อันหลอมรวมเป็นพระจริยาวัตรและพระเกียรติกคุณของเจ้าพระคุณสมเด็จพระ

นอกจาก "*พระของประชาชน*" จะทำหน้าที่ถ่ายทอดเรื่องราวของพระองค์ท่านผ่านภาพบันทึกต่างๆ ที่ควรค่าแก่การเก็บรักษาและศึกษาเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติแล้ว ในโอกาสเดียวกัน คณะผู้เรียบเรียงยังได้จัดทำหนังสือคู่กันนี้ในชื่อว่า "*พระผู้เจริญพร้อม*" เพื่อให้ผู้อ่านได้ซึมทราบรายละเอียดเพิ่มเติมผ่านอรรถรสทางภาษาเขียน และเพื่อให้ภาพของ "พระผู้เจริญพร้อม" ผู้ซึ่งเป็น "พระของประชาชน" สมบูรณ์พร้อมยิ่งขึ้น

คณะผู้เรียบเรียงขออ้อมถวายผลงานอันเกิดจากศติปัญญาและน้ำพักน้ำแรงทั้งหมดนี้เป็นเครื่องสักการบูชาพระคุณแด่เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ในวโรกาสฉลองพระชันษา ๘๖ ปี วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๒ ด้วยเศียรเกล้า

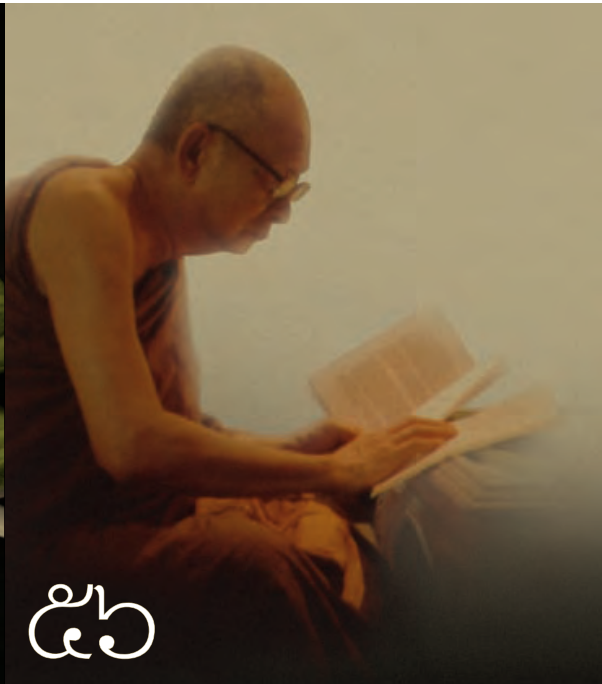
คณะผู้เรียบเรียง

๑๔

๓๒

๕๖

๓๖

๑๐๒

๑๒๘

๑๕๐

๑๘๒

๒๐๒

๑๔

ผู้เจริญพร้อม

๓๒

ชีวิตที่หล่อเลี้ยงด้วยพระธรรม

๕๖

พระผู้รักการศึกษา

๓๖

พระวิริยะเพื่อพระศาสนา

๑๐๒

กลิ่นหอมที่ฟุ้งจรสู่สากล

๑๒๘

เสาหลักแห่งบวรพุทธศาสนา

๑๕๐

พระอัจฉริยภาพ

๑๘๒

พระจริยาวัตร

๒๐๒

พระเมตตาบารมี

๒๒๒

ด้วยจิตคารวะ

ผู้เจริญพร้อม

“ก่อนนอชิตะ กระแส (ค้นหา) เหล่าใดในโลกมีอยู่
สตีย่อมเป็นเครื่องห้ามกระแสเหล่านั้น เราคาดคกกล่าวสติว่า
เป็นเครื่องระวังกระแสทั้งหลาย กระแสเหล่านั้นอันบุคคล
ย่อมละคัวยปัญญานี้เรียกว่า **ญาณสังวร**”

อ. มุลปரியสูตร ม.ม. ๑๗/๕๘

...ณ แผ่นดินอันบริบูรณ์ลำน้ำแคว ตำบลบ้านเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี

วันศุกร์ ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีฉลู ตรงกับวันที่ ๓ ตุลาคม ปีพุทธศักราช ๒๔๕๖ หรือเกือบหนึ่งศตวรรษล่วงมา

เด็กชายผู้หนึ่งได้ถือกำเนิดขึ้นในตระกูล "คชวัตร"

เวลานั้นใครเลยจะคาดคิดว่า ในอีกเจ็ดสิบกว่าปีต่อมา เด็กชายผู้นี้ จะได้รับการยกย่องสำคัญยิ่ง ในฐานะประมุขสูงสุดของฝ่ายสงฆ์ เป็น "สมเด็จพระสังฆราช" ของประเทศไทย

พระนามเดิมของเจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าเจริญ ทรงเป็นบุตรชายคนหัวปีของนายน้อย คชวัตร ที่รับราชการจนได้เป็นปลัดอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ส่วนนางกิมน้อยผู้มารดา นามสกุลเดิมคือ รุ่งสว่าง ทำอาชีพช่างคัศเสื้อ นายน้อยมีเชื้อสายมาจากทางกรุงเก่าสายหนึ่ง และจากทางปักษ์ใต้ในตระกูล ณ ตะกั่วทุ่งอีกสายหนึ่ง ขณะที่นางกิมน้อยมีเชื้อสายสืบมาจากทางญวนฟากหนึ่งและทางจีนอีกฟากหนึ่ง

หน้าซ้าย : (ซ้าย) นายน้อย คชวัตร พระชนก
(ขวา) นางกิมน้อย คชวัตร พระชนนี
(ล่าง) ป้ากิมเฮง ผู้อุปการะเลี้ยงดูเมื่อครั้ง
เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ยังทรงพระเยาว์
หน้าขวา : ใบขอจดทะเบียนนามสกุลเป็น "คชวัตร"

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ประสูติที่บ้านรุ่งสว่างบนถนนปากแพรก และบ้านหลังนี้ยังเป็นสถานที่ให้กำเนิดน้องชายที่คลานตามกันมาอีก ๒ คน คือ จำเนียร และสมุทร รวมทั้งเด็กๆ ทุกคนในเครือญาติด้วย ทรงได้รับการฟุ่มเฟือยเลี้ยงดูให้เติบโตขึ้นท่ามกลางความรักความอบอุ่นของญาติพี่น้องที่อาศัยอยู่ด้วยกันอย่างใกล้ชิด โดยอยู่ร่วมในอาณาบริเวณเดียวกันเป็นครอบครัวใหญ่

ขณะทรงมีพระชันษาได้เพียง ๘ ปี ก็ต้องสูญเสียพระชนกที่จากไปก่อนวัยอันควร ทำให้ครอบครัวลำบากมาก เป็นเหตุให้เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ต้องห่างจากพระชนนีมาอยู่ในการอุปการะเลี้ยงดูของป้ากิมเฮง ผู้เป็นพี่สาวพระชนนี

ในเยาว์วัย พระพลานามัยของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ไม่สู้แข็งแรงนัก ทรงมีอาการเจ็บป่วยออกแอดเป็นประจำ มีอยู่คราวหนึ่งประชวรหนักมาก ผู้ใหญ่ในบ้านจึงพากันบนบานไว้ขอให้หาย โดยว่าถ้าหายจากความเจ็บไข้ก็จะให้บวชเป็นสามเณรเพื่อแก้บน

อย่างไรก็ตามความรักและการทะนุถนอมเอาใจใส่จากผู้เป็นป้าก็ช่วยทดแทนและเติมเต็มความสุขความอบอุ่นของช่วงชีวิตในวัยเยาว์ได้ เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงอยู่ในความดูแลเลี้ยงดูและเป็นคู่คั่นแกว้ตา ดวงใจของป้ากิมเฮงหรือป้าเฮงที่มีสายตาพิการ หลานชายผู้ใกล้ชิดนี้มีความรักผูกพันอันลึกซึ้งกับป้าเป็นป้าเสมือนท่านเป็นศูนย์กลางของชีวิต พระองค์ค่อนข้างติดป้าจนแทบไม่เคยแยกจากกันเลย

บ้านรุ่งสว่างนั้นตั้งอยู่ระหว่างวัดเทวสังฆาราม (วัดเหนือ) และวัดไชยชุมพลชนะสงคราม (วัดใต้) ทั้งยังมีวัดถาวราราม (วัดญวนหรือวัดคันถ่อคือ) ที่อยู่ละแวกใกล้ๆ ด้วย เจ้าพระคุณสมเด็จฯ จึงมีโอกาสได้ติดตามป้ากิมเฮงไปร่วมทำบุญในเทศกาลงานต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งมีโอกาสได้ฟังเทศน์ฟังธรรมเป็นประจำ โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา ซึ่งวัดเหนือมีการเทศน์ทุกคืนตลอดพรรษา

ในวัยเยาว์เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงมีความสุขกับการเล่นที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง เช่น ทรงชอบเล่นเป็นพระเทศน์โดย

นำชายของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ
(จากซ้ายไปขวา) นายเลี่ยม รุ่งสว่าง,
นายเคิม รุ่งสว่าง, นายแถม รุ่งสว่าง
และนายทองดี รุ่งสว่าง

ใช้โบลานเป็นกัณฑ์เทศน์ และนำโบลามาทำเป็นตาลปัตร บางครั้งก็ทรงเล่นทิ้งกระจาด หรือเล่นทอดผ้าป่าในหมู่เด็ก ๆ คั้วยกัน

ทุกวันป่ากิมเฮงต้องตื่นแต่เช้ามีคเพื่อออกไปทำงาน เจ้าพระคุณสมเด็จฯ จึงพลอยตื่นขึ้นคั้วย ก่อนออกจากบ้านป่ากิมเฮงมักหาเทียนมาจุดให้หลานเล่น เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ก็จจะนั่งมอเงียนเล่นจนสว่างอยู่เป็นประจำ

...สิ่งเหล่านี้เสมือนจะสื่อเป็นนัยถึงวันเวลาข้างหน้าว่าจะทรงได้ใช้ชีวิตอยู่ภายใต้ร่มกาสาวพัสตร์สืบต่อไป

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงเป็นเด็กที่มีจิตใจอ่อนโยน ความประพฤติเรียบร้อย ไม่ไปรคเล่นโลกเินหรือซุกซนเกร ทรงดูแลห่วงใยน้องๆ และเด็ก ๆ ลูกหลานในบ้าน เนื่องจากทรงเป็นหลานคนโตของตระกูล ทรงวางพระองค์เป็นแบบอย่างที่ดีมาตั้งแต่วัยเด็ก

ส่วนด้านการศึกษาเล่าเรียน เมื่อมีพระชันษาได้ ๘ ปี ทรงเริ่มเข้าเรียนในโรงเรียนประชาบาลวัดเทพสังฆาราม โดยมีศาลาวัดเป็นโรงเรียน ทรงศึกษาเล่าเรียนจนจบชั้นประถม ๕ ในราวปี พ.ศ. ๒๔๖๘ ขณะนั้นมีพระชันษาได้ประมาณ ๑๒ ปี

ความมีเมตตากรุณา อดทน ซื่อสัตย์สุจริต รวมไปถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ทีสมถะเรียบง่ายนั้น ล้วนเป็นอุปนิสัยพื้นฐานของครอบครัวที่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงได้รับการปลูกฝังมา

คั้วยพระอุปนิสัยส่วนพระองค์ผนวกกับสิ่งที่ทรงซึมซับมาจากความเป็นอยู่ซึ่งแวดล้อมพระองค์ตั้งคั้วยเยาว์ จึงเป็นคั้งเบ้าหลอมทางธรรมอันสำคัญ ทั้งยังบ่มเพาะและอุดหนุนคั้จุนให้เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงก้าวไปสู่ความเจริญอันประเสริฐ เติบโตขึ้นเป็นเนื่อนานุญอันอำไพของมหาชนในกาลภายหน้า ในฐานะ "สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก" สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๑๘ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์...*สุข*

คนบ้านรุ่งสว่างและบ้านคชวัตรนี้ใจบุญสุนทาน มีศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนาอย่างยิ่งนัก มักไปบำเพ็ญกุศลในเทศกาลต่างๆ และไปฟังเทศน์ฟังธรรมเสมอ โดยเฉพาะเมื่อมีการเทศน์ชาดกในช่วงเข้าพรรษานั้น เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงคิดพระทัยมาก มักเร่งป้าให้ไปวัด บอกว่า "ไปฟังนิทานกัน" การติดตามป้ากิมเฮงและพระชนนีไปวัดจึงเป็นเรื่องปกติ และทุกครั้งที่ทั้งสองท่านไปวัดก็จะพาเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ไปด้วยเสมอ อีกทั้งในละแวกบ้านที่ทรงอาศัยก็มีวัดอยู่ใกล้ๆ หลายวัด จึงทรงใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาตลอด เรียกได้ว่าพระองค์เป็นผู้ที่มีชีวิตแวดล้อมไปด้วยพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ตั้งแต่เยาว์วัย

ในวัยเด็ก ชีวิตประจำวันของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ มักเกี่ยวพันไปกับวิถีชีวิตของป้ากิมเฮง เวลาป้ากิมเฮงทำอะไร พระองค์ก็จะทรงทำบ้าง และมักอยู่ใกล้ๆ ไม่ไกลหูไกลตาป้า ทุกวันก่อนฟ้าสาง ป้ากิมเฮงจะตื่นพร้อมเสียงไก่ขันและเริ่มค้นกิจวัตรประจำวัน...พอป้าตื่น เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ก็จะไม่บรรทมต่อ เมื่อป้ากิมเฮงรู้ว่าหลานชายตื่นแล้วก็จะลุกเทียนไขเป็นแสงสว่างให้ เป็นดังนี้ทุกวัน ป้ากิมเฮงทำงาน หลานชายก็นั่งเล่นมองแสงเทียนไป ไม่ค่อยขี้เล่น การได้นั่งเฝ้าดูแสงเทียนซึ่งแสงสว่างวูบวาบไปตามแรงลมเป็นสิ่งที่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ โปรดปรานมาก จนทรงทำเป็นกิจวัตรในระหว่างคอยแสงตะวันขึ้นฟ้า

เมื่อเจ้าพระคุณสมเด็จฯ มีพระชันษาได้ราว ๔-๕ ปี ทรงชวนน้องๆ เล่นด้วย แต่น้าเป็นผู้ใหญ่ไม่มีเวลาเล่นกับพระองค์เพราะต้องทำงาน เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ก็มักจะทรงออกออก
ขอร้องให้น้าๆ พี่พระองค์เทศน์ก่อน สำหรับอุปกรณ์การเล่นเป็นพระของพระองค์ก็เป็นสิ่งของใกล้ตัวทั้งนั้น ไม่ต้องซื้อหาที่ไหน อย่างเช่นผ้าขาวม้าของน้าชายก็ทรงสมมติเป็นสบง
จีวร มีการเล่นจูกตูลู จุกเทียน และเดินบิณฑบาต แล้วยังทรงกะเกณฑ์น้องๆ มาเล่นฟิงเทร้น ทรงนำใบลานคำราโโบราณมาทำคัมภีร์เทร้นเล็กๆ ศาลปัดรพิศยศก็ทำจากใบไม้
ทรงใช้ครกตำข้าวเป็นธรรมาสน์ แล้วยังประทับเล่นสงบนอยู่บนครกตำข้าว มีผ้าขาวม้าพาดไหล่ ถือใบลานนั่งเทร้น คำที่เทศน์ก็ทรงจดจำมาจากตอนที่ตามป้าไปวัดนั่นเอง

"พระองค์ทรงเป็นพระมาตั้งแต่เป็นเด็กแล้ว" นี่คือคำพูดของคนในครอบครัวผู้รุ่งสว่างและคหวัตร ที่ต่างก็พูดเป็นเสียงเดียวกันเมื่อมองย้อนกลับไปโนวัยเยาว์ของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ
เพราะเรื่องเล่นสนุกเมื่อครั้งทรงพระเยาว์ก็คือการสมมติบทบาทพระองค์เป็นพระสงฆ์ นอกจากชอบเล่นเป็นพระนั่งเทศน์อยู่บนครกเป็นนิจแล้ว พระองค์ยังโปรดเล่นสมมติถวาย
ผ้าป่า ถวายกุฐิน หักกิ่งมะขามมาปัก ห่อกลองไม้ซี้ด เอาผ้าขนหนูผืนเล็กๆ มาทำเป็นคัมภีร์ (พับเป็นคัมภีร์) มีหน้าคำด้วย แล้วยังทรงทำเหมือนพระชักองค์ผ้าป่า ทรงเก็บหิน
เอามาทำภูเขา มีถ้ำ สร้างเจดีย์เล็กบนยอดเขา และพับรูปยมบาลเล็กๆ ด้วยกระดาษแบบพิธีตั้งกระชาด ความที่โดยเห็นและจดจำมาตอนคิดความป่ากิมเฮงและพระชนนีโปรด

๑. ถนนบริเวณหน้าบ้านเดิม
ของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ (บ้าน
ของพระองค์อยู่ด้านขวามือ)
๒. ภาพหมู่ร่วมกับเพื่อน
สามเณรและน้องชายทั้งสองคน
ของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ (ในรูป
ยืนตรงกลาง)
๓. วัดถาวรรวราภรณ์หรือเรียก
สั้นๆ ว่าวัดฉนวน อยู่ติดกับวัด
เทวสังฆารามหรือวัดเหนือ
๔. กลุ่มญาติสายรุ้งสว่างใน
งานศพป้ากิมเฮง

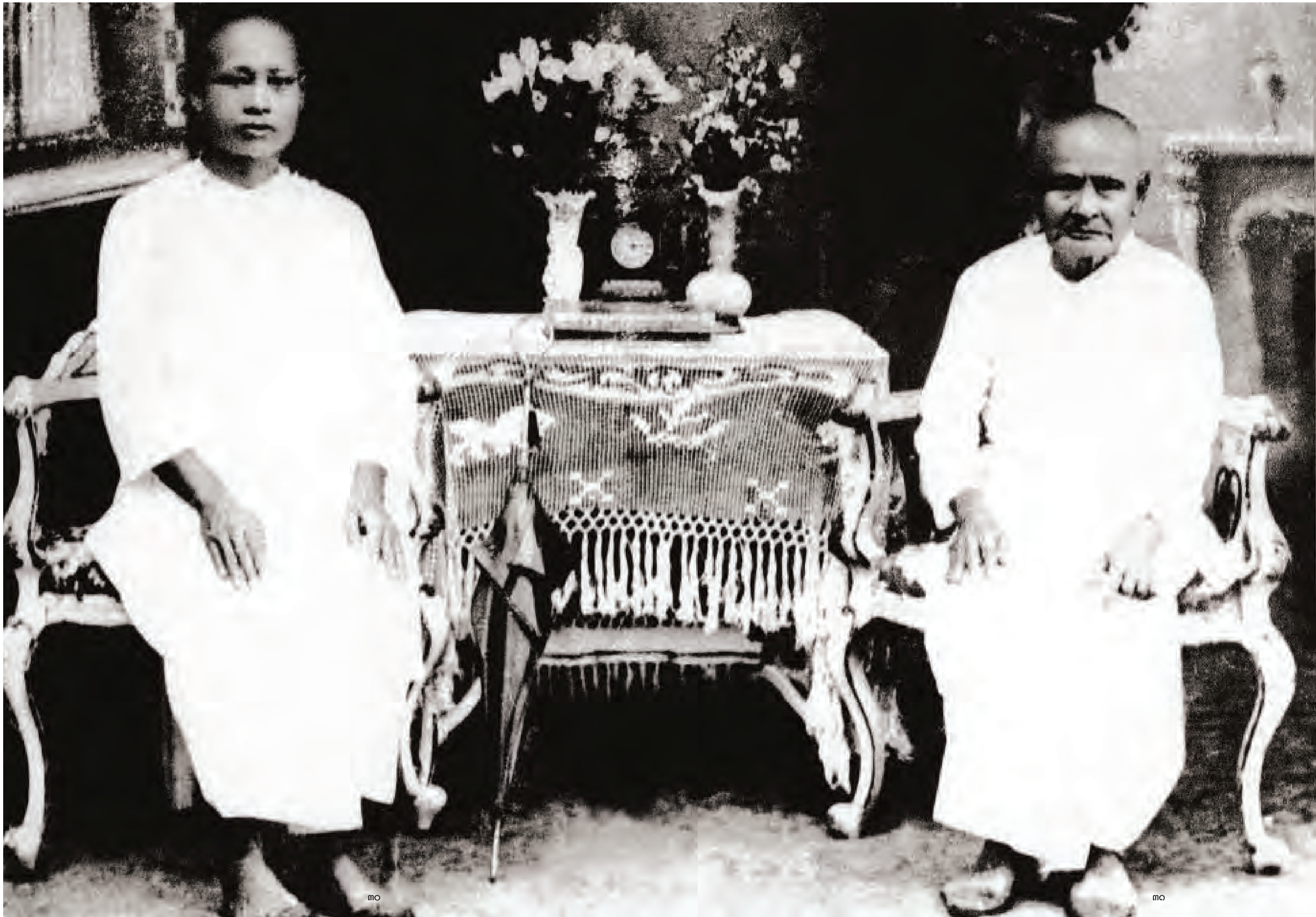
“ใจของเราทุกคนนี้สำคัญนัก
สติก็สำคัญนัก ปัญญาที่สำคัญนัก
เมตตาการุณาก็สำคัญนัก
ทั้งหมดนี้ไม่ควรแยกจากกัน
มีใจก็ต้องให้มีสติ ต้องให้มีปัญญา
ต้องให้มีกรุณา ประคับประคองกันไปให้เสมอ
อย่าให้มีสิ่งอื่นนอกจากสติปัญญา
และเมตตาการุณาเข้ากำกับใจ”
ทุกชีวิตมีเวลาอันจำกัด

ภาพหมู่หน้าโรงเรียนประชาบาลวัดไชยชุมพล
ชนะสงคราม หรือวัดใต้ เมื่อครั้งเจ้าพระคุณ
สมเด็จพระสังฆราช (ในวงกลมสีฟ้า)

หน้าซ้าย : ภาพงานมงคล
สมรสของญาติสายรุ่งสว่าง
หน้าขวา : ภาพน้องชายสอง
คนของเราพระคุณสมเด็จฯ
พร้อมเพื่อน

จากซ้าย : อุบาลิกาเทชน์ ณ
ตะกั่วทุ่ง และอุบาลิกาทรัพย์
ณ ตะกั่วทุ่ง...อุบาลิกาเทชน์
เป็นคุณป้าของเจ้าพระคุณ
สมเด็จพระสังฆราช ส่วนอุบาลิกาทรัพย์
เป็นคุณยายของเจ้าพระคุณ
สมเด็จพระสังฆราช เป็นพระญาติข้าง
พระชนก อุบาลิกาทั้งสองได้
ร่วมก่อตั้งสำนักชีวัดคันธาระที่
จังหวัดภูเก็ต ทุกวันธรรมสวนะ
สถานีวิทย์กระจายเสียงแห่งประเทศไทยระนิมคพระที่
เทชน์เก่งๆ มาเทชน์ วันพระใด
ที่พระหลานชายเป็นผู้แสดง
ธรรม อุบาลิกาเทชน์จะให้เปิด
วิทยุรอแต่เช้า เมื่อใกล้เวลา
แสดงธรรมท่านจะให้จุคนดูป
เทียนบูชาพระรัตนตรัย เมื่อ
โฆษกประกาศว่าต่อไปนี้จะ
เป็นการแสดงพระธรรมเทศนา
ของพระหลานชาย ท่านจะ
พนมมือไว้ตั้งแต่ยังไม่ได้อิน
เสียงเทศน์ (ยกมือขวาข้าง
เดียว เพราะเป็นอัมพาตซีก
ซ้าย) และตั้งใจฟังตลอด
เมื่อฟังจบก็ยกมือสาธุชูนาน
ด้วยความซาบซึ้ง

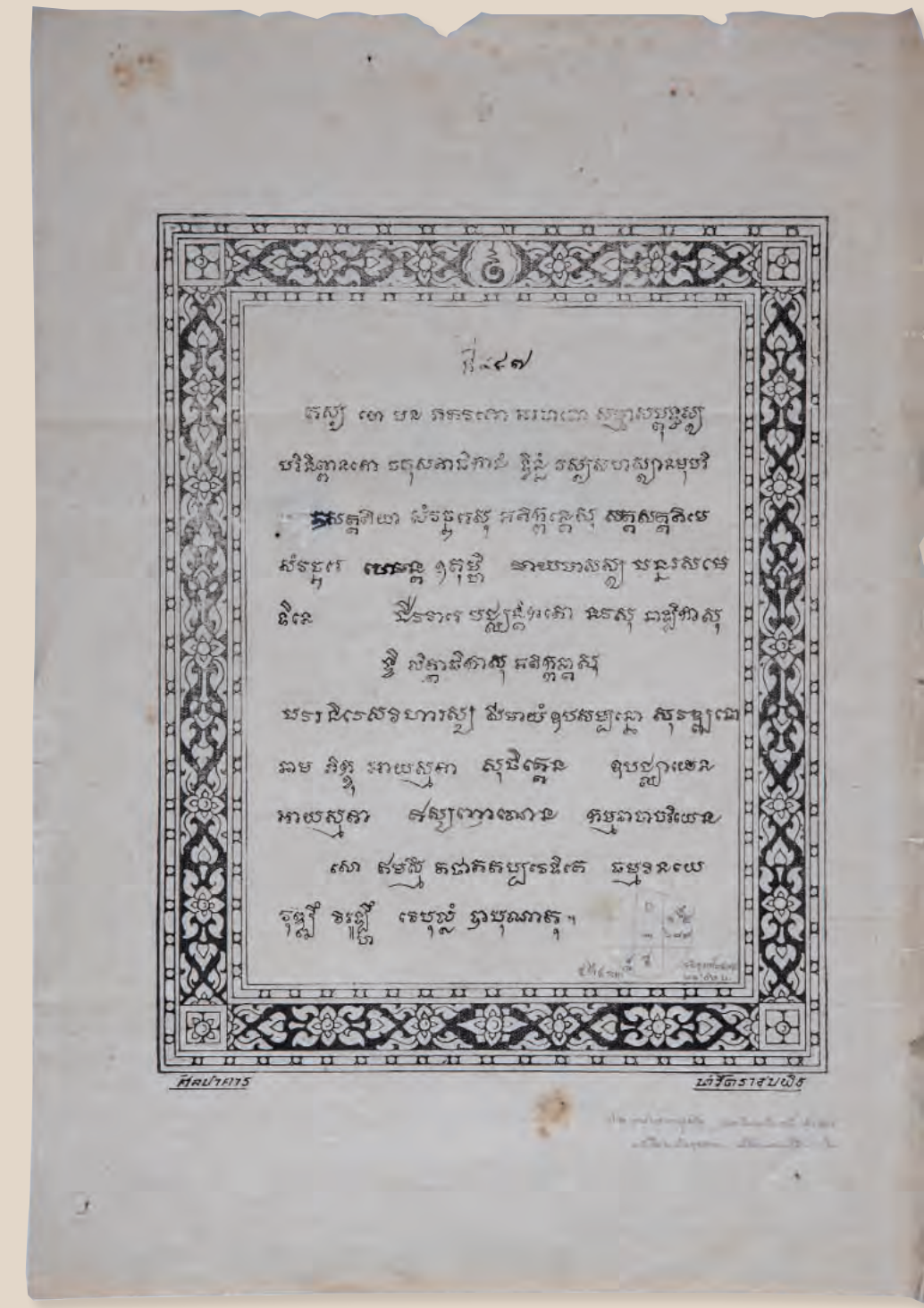
ชีวิตที่หล่อเลี้ยงด้วยพระธรรม

“พระธรรมเป็นรัศนะ เพราะมีสาระ (แก่นสาร) ล้วนๆ
ไม่มีสักหน่อยหนึ่งในพระธรรมที่ไร้สาระ พระพุทธเจ้า
ทรงแสดงพระธรรมดังกล่าวในรูปศาสนาที่คำสั่งสอน
เป็นสูตรปฏิบัติอย่างมีระเบียบ เป็นประมวลระบบของ
ชีวิตทั้งหมด เป็นประทีปส่องให้เห็นความจริงทุกแง่ทุกมุม
ของชีวิตของตนเอง เป็นคำสั่งสอนที่เพียงพอกับ
เรื่องของชีวิตของคนทุกๆ คน อย่างครบถ้วนถูกต้อง”

หลักพระพุทธศาสนา

ฉายาบัตรคือบัตรแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับการอุปสมบท เช่น ชื่ออุปัชฌาย์ อาจารย์ สถานที่บวช วันเวลาบวช และชื่อฉายาของผู้บวช
ในภาพคือฉายาบัตรเมื่อครั้งเจ้าพระคุณสมเด็จพระทองอุปสมบท ณ วัดเทวสังฆาราม

ฉายาบัตรของเจ้าพระคุณสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เมื่อครั้งทรงทำทัฬหีกรรม ณ วัดบวรนิเวศวิหาร
เขียนเป็นภาษาบาลีอักษรขอม

หน้าซ้าย : เจ้าพระคุณสมเด็จฯ เมื่อครั้งทรงเป็นสามเณรพรรษาแรกๆ
หน้าขวา : พระครูอตุลยสมณกิจ (ดี พุทฺธโชติ) เจ้าอาวาสวัดเทวสังฆาราม (นั่งขวา) พระอุปัชฌาย์เมื่อครั้งทรงบรรพชาเป็นสามเณรและทรงอุปสมบท และพระครูนิวาสมาจร (เหรียญ สุวณฺณโชติ) เจ้าอาวาสวัดศรีอุปการาม (นั่งซ้าย) พระอาจารย์ผู้ให้สรณะและศีลเมื่อครั้งทรงบรรพชาเป็นสามเณร และเป็นพระกรรมวาจาจารย์เมื่อทรงอุปสมบทเป็นพระภิกษุที่วัดเทวสังฆาราม

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงสละชีวิตทางโลกก้าวเข้าสู่เส้นทางสายธรรมเมื่อพระชันษาอย่าง ๑๔ ปี... ในปี พ.ศ. ๒๔๖๘ น้าชาย ๒ คน คือ แถมและทองดีเตรียมระบวชเป็นพระภิกษุที่วัดเทวสังฆาราม พระชนนีและป้ากิมเฮงจึงได้ชักชวนให้เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงบรรพชาเป็นสามเณรพร้อมกันเพื่อแก้บนซึ่งติดค้างไว้หลายปีก่อน พอติดกับที่ทรงจบการศึกษาชั้นประถม ๕ แล้ว ยังไม่ทราบจะเรียนอะไรต่อหรือเรียนที่ไหน จึงทรงตกลงพระทัยบรรพชาเป็นสามเณร

พระอุปัชฌาย์ของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ในคราวบรรพชาเป็นสามเณร คือ พระครูอตุลยสมณกิจ (ดี พุทฺธโชติ) เจ้าอาวาสวัดเทวสังฆาราม หรือที่ชาวบ้านในย่านปากแพรกเรียกว่า "หลวงพ่อดูหนือ" มีพระครู

นิวาสมาจร (เหรียญ สุวณฺณโชติ) เจ้าอาวาสวัดศรีอุปการาม หรือ "หลวงพ่อดูหนองบัว" เป็นพระอาจารย์ให้ศีลและสรณะ

นับจากนั้นก็ทรงพระดำเนินอย่างมั่นคงบนเส้นทางแห่งธรรมโดยมิได้ทรงหวนคืนสู่วิถีทางของฆราวาสอีกเลย

เมื่อบรรพชาในช่วงพรรษาแรกนั้น วัตรที่ทรงปฏิบัติก็เป็นเพียงแต่ท่องสามเณรสิกขาหรือข้อพึงปฏิบัติสำหรับสามเณร และท่องบททำวัตรสวดมนต์ ตลอดจนอุปฐากรับใช้หลวงพ่อดูผู้เป็นอุปัชฌาย์ ในยามค่ำเมื่อเข้าไปปรนนิบัติบนวดหลวงพ่อดู ท่านก็จะเมตตาทำการต่อเทคน์ หรือที่เรียกกันว่า "ต่อหนังสือคำ" ให้ อันเป็นวิธีสอนสืบกันมาตั้งแต่โบราณ กล่าวคือหลวงพ่อดูจะอ่านเทคน์ให้เณรฟังคั่นละตอน ส่วนเณรก็ต้องจำคำอ่านนั้นติดต่อกันไปทุกคืนจนจบทั้งถัณฑ์ ถัณฑ์เทคน์ที่หลวงพ่อดูให้

หลังบวชนเรได้ครบพรรษาแล้วเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ยังไม่ลาสิกขา หลวงพ่อศรีจันทน์ชวนให้ไปศึกษาบาลีไวยากรณ์ที่วัดเสนาหา จังหวัดนครปฐม แล้วหลวงพ่อก็ก็สร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรมหลังนี้ขึ้นที่วัดเทวสังฆาราม เพื่อรอให้เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงกลับมาสอน

ทรงฉายพระรูปร่วมกับพระสงฆ์วัดเทวสังฆาราม หน้าพระอุโบสถวัดเทวสังฆาราม ในปี พ.ศ. ๒๔๐๖

ในเวลานั้นก็คือ "กัณฑ์อริยทรัพย์" ซึ่งทรงใช้เวลาไม่นานก็สามารถจดจำได้แม่นยำล่องแคล่ว แล้วคืนวันพระวันหนึ่งในพรรษานั้นเอง สามเณรเจริญก็ได้ขึ้นเทศน์ปากเปล่าให้โยมฟังในโบสถ์ หลังจากนั้นพระองค์ยังได้จับบันทึกเทศน์กัณฑ์นี้ลงในสมุดบันทึกส่วนพระองค์เก็บไว้อีกด้วย

แม้จะเริ่มจากการบรรพชาเป็นสามเณรเพื่อแค้น แต่ชีวิตในสมณเพศของพระองค์ก็เจริญก้าวหน้าไปอย่างต่อเนื่อง ในปี พ.ศ. ๒๔๓๐ หลวงพ่อศรีจันทน์ได้พาเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ไปฝากไว้กับพระครูสังวรวิสัย (อาจ) เจ้าอาวาสวัดเสนาหา (อ่านว่า เสน-หา แต่ชาวบ้านยังคงนิยมเรียกชื่อเดิมว่าเสนาหา) จังหวัดนครปฐม เพื่อให้ศึกษาบาลีไวยากรณ์ โดยตั้งใจไว้ว่าต่อไปในวันหน้าจะให้เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช กลับมาสอนที่วัดเทวสังฆาราม และจะสร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรมเตรียมไว้

ชีวิตสามเณรไกลบ้านนั้นมิได้เจียบเหงาเสียทีเดียว ทรงมีเพื่อนสามเณรและภิกษุร่วมสำนักนับสิบ ดังในสมุดภาพส่วนพระองค์ที่ทรงจัดเก็บภาพสมัยเป็นสามเณรไว้อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อยนั้นมิภาพที่ภิกษุสามเณร

ร่วมวัดถวายเป็นที่ระลึกอยู่หลายภาพ โดยเขียนกำกับถึงสามเณรเจริญว่า "ผู้ชอบพอรักใคร่และมีจิตเอื้อเฟื้อ" และ "ผู้ร่วมสำนักกันเป็นเวลานานด้วยความสนิท"

เมื่อมาศึกษาต่อที่วัดเสนาหานี้ เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชทรงมีผลการเล่าเรียนเป็นที่น่าพอใจมาก จนกระทั่งพระมหาภักดี ศักดิ์เฉลิม พระอาจารย์ซึ่งเป็นพระเปรียญจากวัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพฯ ถึงกับเอ่ยปากชวนว่าควรหาโอกาสเรียนต่อในชั้นสูงๆ ขึ้นไปอีก พร้อมทั้งได้ติดต่อกับวัดมกุฏกษัตริยารามไว้ให้ด้วย ครั้นเมื่อทรงนำความไปปรึกษาหลวงพ่อก็ หลวงพ่อจึงบอกว่าท่านเองก็ตั้งใจว่าจะพาเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ไปฝากให้ศึกษาเล่าเรียนที่สำนักวัดบวรนิเวศวิหารอยู่แล้ว เพราะหลวงพ่อนั้นมีความคุ้นเคยใกล้ชิดกับองค์สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ เนื่องจากหลวงพ่อก็เคยอยู่ที่วัดรังษีสุทธาวาสซึ่งในอดีตอยู่ติดกับวัดบวรนิเวศวิหาร (ปัจจุบันได้รวมกันเข้าเป็นวัดบวรนิเวศวิหาร) จึงเป็นอันตกลงพระทัยตามที่หลวงพ่อประสงค์ โดยให้ศึกษาอยู่ที่วัดเสนาหาอีกหนึ่งพรรษาก่อน

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๓๒ หลวงพ่อศรีจันทน์ได้พาเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช โดยสารรถไฟจากกาญจนบุรีเข้ากรุงเทพฯ ไปยังวัดบวรนิเวศวิหาร แล้วนำขึ้นเฝ้าถวายตัวต่อสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ขณะทรงดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ (สุริยโต หม่อมราชวงศ์ชื่น นพวงศ์)* เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งก็ทรงพระเมตตารับไว้

ความที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นผู้ที่รักษาพระวินัยอย่างเคร่งครัดเมื่อเข้ามาอยู่ในวัดบวรนิเวศวิหารได้ ๒๐ วัน ทรงปฏิบัติคามกฏระเบียบของวัดจนครบถ้วน จึงทรงได้รับประทานนามฉายาจากสมเด็จพระสังฆราชเจ้าว่า "สุวฑฺฒโน" อันแปลความหมายได้ว่า "ผู้เจริญดี"

ความเจริญก้าวหน้าในชีวิตเพศพรหมจรรย์ของพระองค์นั้นดำเนินไปเป็นลำดับ ก้าวแล้วก้าวเล่าที่ทรงมุ่งมั่นในการศึกษาเล่าเรียน โดยทรงศึกษาพระปริยัติธรรมอยู่ที่สำนักวัดบวรนิเวศวิหารเรื่อยมาจนสอบได้นักธรรมชั้นเอกและเปรียญธรรม ๔ ประโยค จนถึงเวลาที่พระชันษาครบอุปสมบทเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงกลับไปอุปสมบทกับพระอุปัชฌาย์เดิม ณ วัด

เทวสังฆาราม และได้อุปสมบทเพื่อช่วยหลวงพ่อสอนปริยัติธรรมอยู่หนึ่งพรรษา เมื่อออกพรรษาแล้วได้ทรงกลับมาทำทัฬหีกรรมคืออุปสมบทซ้ำที่วัดบวรนิเวศวิหารอีกครั้ง ในวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๓๖ โดยสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (ในเวลานั้นทรงดำรงสมณศักดิ์ที่สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์) ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ และพระรัตนธัชมุนี (จู อัสสรวาโน) เป็นพระกรรมวาจาจารย์

ในวิถีทางของสมณเพศนั้น เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชทรงตั้งพระทัยมั่นที่จะสืบทอดพระพุทธศาสนาให้แผ่ไปอย่างกว้างไกลไพศาล มุ่งดำเนินก้าวตามรอยพระบาทของพระศาสดาอย่างมิย่อหย่อน ทรงตั้งมั่นอยู่ในคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ ดำรงพระองค์เป็นผู้เคารพอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ มีพระอภัยมณีอันอ่อนโยนต่อผู้อื่น และมีพระกตัญญูตอครูบาอาจารย์ ตลอดจนผู้มีพระคุณเป็นที่ตั้ง ชีวิตอันมีธรรมะเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงเหล่านี้เอง ที่หนุนนำให้พระองค์ทรงเจริญยิ่งขึ้นดังพระนามของพระองค์ **พุทธ**

*เป็นพระนิยมส่วนพระองค์ บาลีไปเขียนเป็น นพวงศ์

[illegible]

เมื่อครั้งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เสด็จตรวจการคณะสงฆ์
จังหวัดกาญจนบุรี ปี พ.ศ. ๒๔๕๘ ขณะ
ประทับที่วัดเทวสังฆาราม ได้โปรดให้
ชาวบ้านและข้าราชการนำบุตรหลานเล็กๆ
มาเข้าเฝ้า นายน้อย คชวัตรก็นำบุตรคนโต
อายุสองขวบคือเจ้าพระคุณสมเด็จฯ มา
เข้าเฝ้าด้วยในโอกาสนั้น ทรงได้รับประทาน
เหรียญที่ระลึกจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรสด้วย

๔๒

๑

๒

๓

๔

๑. ทรงฉายพระรูปบริเวณทางเข้า
วัดเสนา เมื่อครั้งทรงเป็นสามเณร
๒. อาคารต่างๆ ภายในวัดเสนา
๓. พระปลัดหรง พระอนุสาวนาจารย์
เมื่อครั้งเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรง
อุปสมบทเป็นภิกษุที่วัดเทวสังฆาราม
๔. สถานีรถไฟพระราชวังสนามจันทร์
ซึ่งอยู่ใกล้ๆ กับวัดเสนา
๕-๖. พระแถมและพระทองดี
รุ่งสว่าง น้าชายทั้งสองที่อุปสมบท
เป็นภิกษุ ณ วัดเทวสังฆาราม

๕

๖

๔๓

พระอุโบสถวัด
เทวสังฆาราม
(หลังใหม่) เห็น
พระอุโบสถหลังเก่า
อยู่มุมซ้ายของภาพ

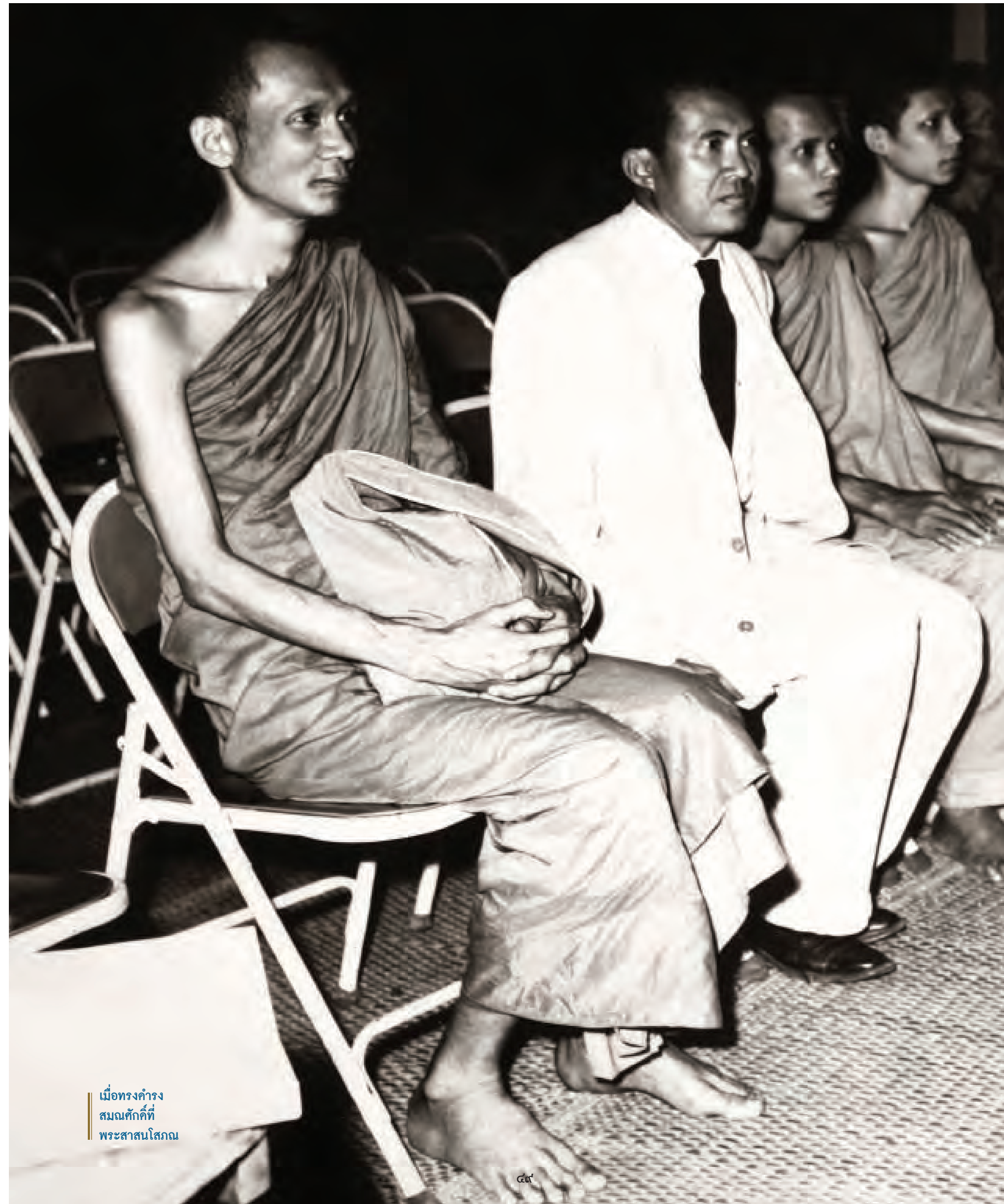
เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงฉายพระรูปกับพระภิกษุและสามเณรเปรียญ สำนักเรียนวัดบวรนิเวศวิหาร พ.ศ. ๒๔๘๒
ขณะทรงเป็นพระมหาเจริญ เปรียญธรรม ๘ ประโยค

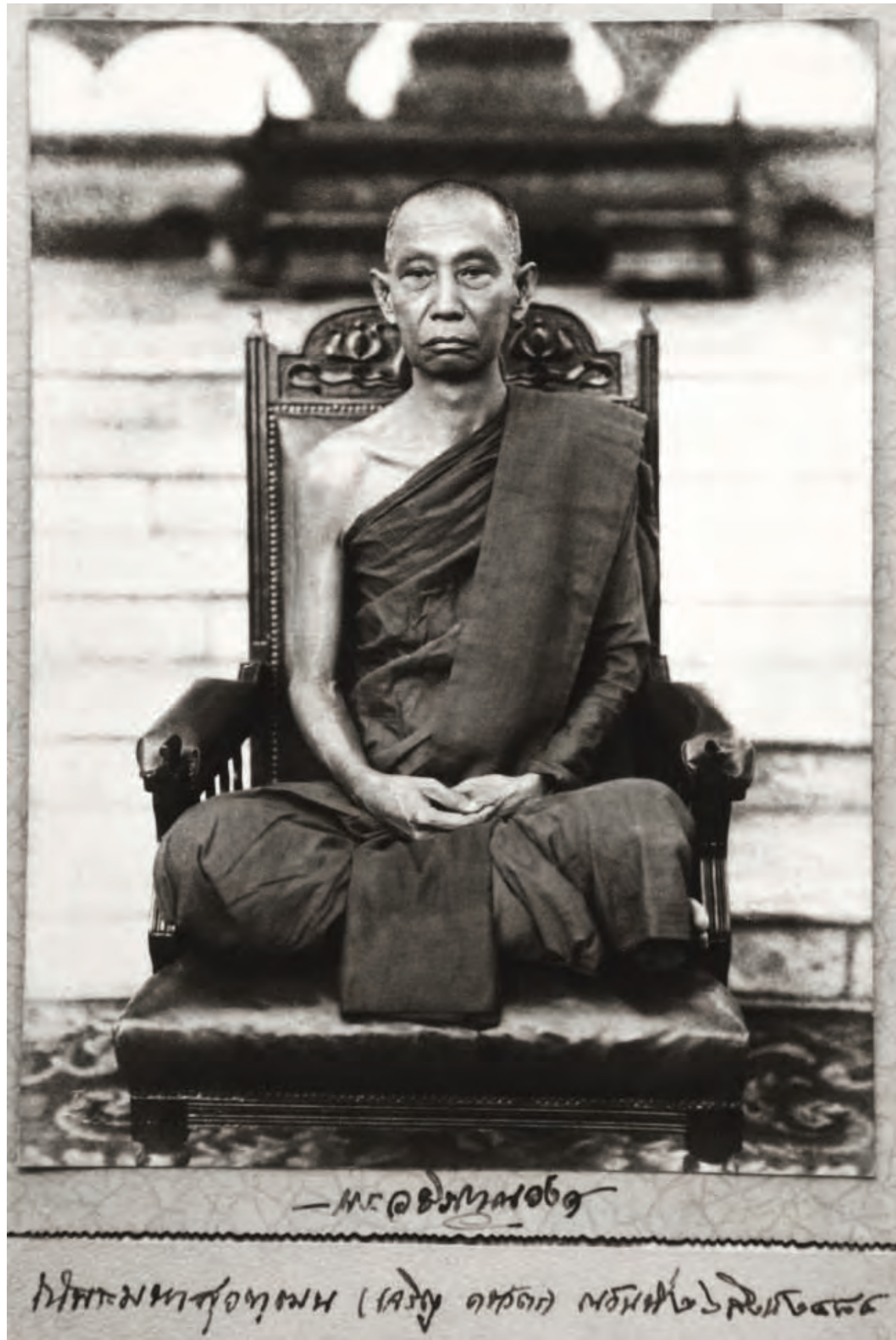
สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (ประทับบนเก้าอี้) พระพรหมมุนี (ผิน สุวโจ) (แถวยืนแรกองค์ที่ ๒ จากซ้าย)
และเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ขณะทรงเป็นพระราชาคณะที่พระโศภนคณาภรณ์ (แถวยืนที่ ๒ องค์ที่ ๑ จากซ้าย)
ทรงฉายพระรูปในการประสาทปริญญาบัตรศาสนศาสตรบัณฑิต รุ่นที่ ๑

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณมกุฏกานธิกา ทรงประทานพรแก่คณะสงฆ์และสาธุชนในงานสมโภชวันวิสาขบูชา ณ พระอุโบสถวัดเทพศิรินทราวาส ปี พ.ศ. ๒๕๐๕

เมื่อทรงดำรงสมณศักดิ์ที่พระศาสนโศภณ

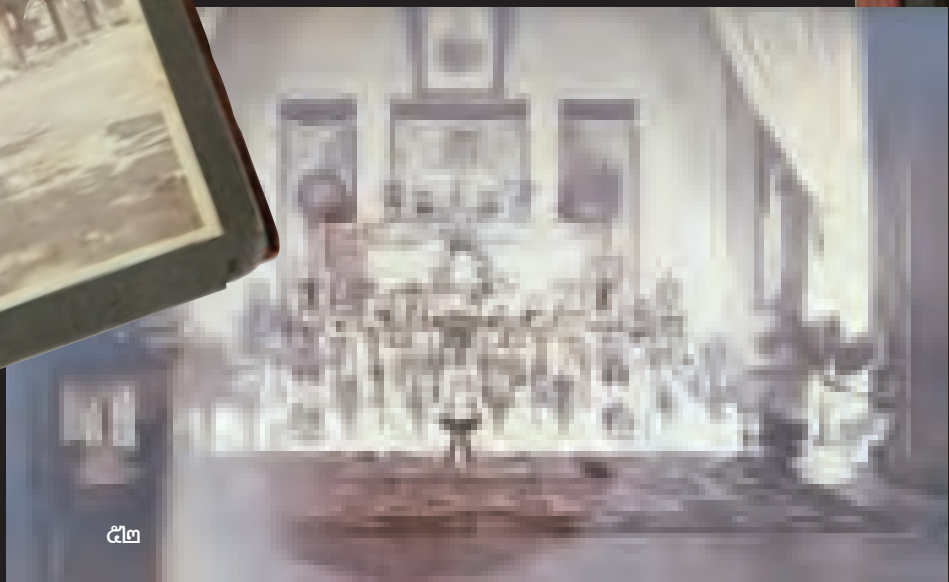
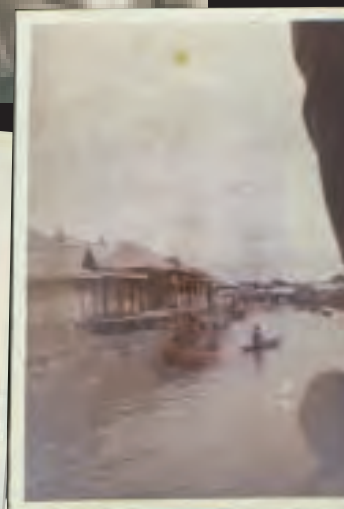
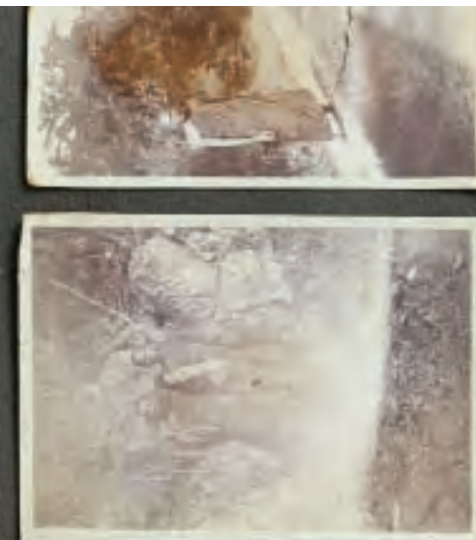
สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ พระอุปฌาย์เมื่อครั้งทรงทำทัฬหีกรรม ทรงมอบพระรูปพร้อมลายพระหัตถ์
แด่เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช แสดงให้เห็นถึงความใกล้ชิดสนิทสนมยิ่ง

๑. พระอุโบสถคณะรังษี วัดบวรนิเวศวิหาร
ก่อนบูรณะ มองเห็นตึกมหาวิทยาลัย
มหามกุฏราชวิทยาลัยอยู่เบื้องหลัง
๒. พระครูพุทธมนต์ปริชา (เฉลิม ปณฺณวโร) ผู้ดูแลปกครองเมื่อครั้งเจ้าพระคุณสมเด็จฯ
ทรงเป็นสามเณรเข้ามาศึกษาพระปริยัติธรรม
ในสำนักวัดบวรนิเวศวิหาร
๓. พระรัตนธัชมุนี (จู อัสสรณาโม) ขณะ
เป็นพระเทพเมธี พระกรรมวาจาจารย์เมื่อ
ครั้งเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงทำทัฬหีกรรม

“การให้ธรรมที่แท้จริงย่อม
หมายถึงการทำตนเองของ
ทุกคนให้มีธรรม ให้ธรรม
ในตนปรากฏแก่คนทั้งหลาย
โดยอัตโนมัติ ไม่ต้องมีการแสดง
ออกเป็นการสั่งสอนด้วยวาจา
หรือเช่นด้วยการแสดงธรรม
แบบพระธรรมเทศนาของพระ”
การให้ธรรม ชนะการให้ทั้งปวง

บางส่วนของภาพเก่าใน
สมุดภาพส่วนพระองค์ที่
เจ้าพระคุณสมเด็จพระ
เจ้าบรมวงศ์เธอฯ ทรง
จัดเรียงเอง นอกจากมี
ภาพถ่ายสถานที่ และ
รูปถ่ายสมัยทรงเป็น
สามเณรแล้ว ยังมีภาพที่
พระสหายมอบให้เป็น
ที่ระลึกอีกหลายภาพ

“การประพฤติปฏิบัติธรรมด้วยตนเอง
อย่างสม่ำเสมอจนธรรมนั้นเป็นอันหนึ่ง
อันเดียวกับกายกับใจ นั้นแหละ
เป็นการแสดงธรรมให้ปรากฏแก่ผู้รู้ผู้เห็น
ทั้งหลายทั้งปวง และจะต้องได้ผลมากกว่า
การให้ธรรมที่เป็นข้อเขียนในหน้าหนังสือ”
การให้ธรรม ชนะการให้ทั้งปวง

พระผู้รักการศึกษา

“การศึกษาก็เพื่อ หนึ่ง ให้มีความรู้ความสามารถในการประกอบกิจการงาน และในการสังคมเป็นต้นได้เป็นอย่างดี สอง เพื่อให้ความเป็นคนโดยสมบูรณ์ ความประสงค์ของการศึกษาข้อแรกมีความชัดเจนอยู่แล้ว ส่วนข้อสองหมายความว่า คนที่ถือกำเนิดเป็นคนนั้น ยังไม่จัดว่าเป็นคนโดยสมบูรณ์เพราะเหตุเพียงที่เกิดมามีรูปร่างเป็นคน ต่อเมื่อมีการปฏิบัติ ประกอบด้วยความรู้สีกฝึคชอบชั่วดีสมกับความเป็นคน จึงจะเรียกว่าเป็นคนโดยธรรม เมื่อมีธรรมของคนบริบูรณ์จึงจะถือว่าเป็นคนโดยสมบูรณ์”

หลักพระพุทธศาสนา

เมื่อครั้งทรงดำรงสมณศักดิ์ที่
พระโศภนคณาภรณ์ พระราชาคณะ
ชั้นเทพ ทรงฉายพระรูปกับพระนวกะ
พ.ศ. ๒๔๘๘ บนศาลาฟ้าคำหลัก
กอยท่า ปราโมช

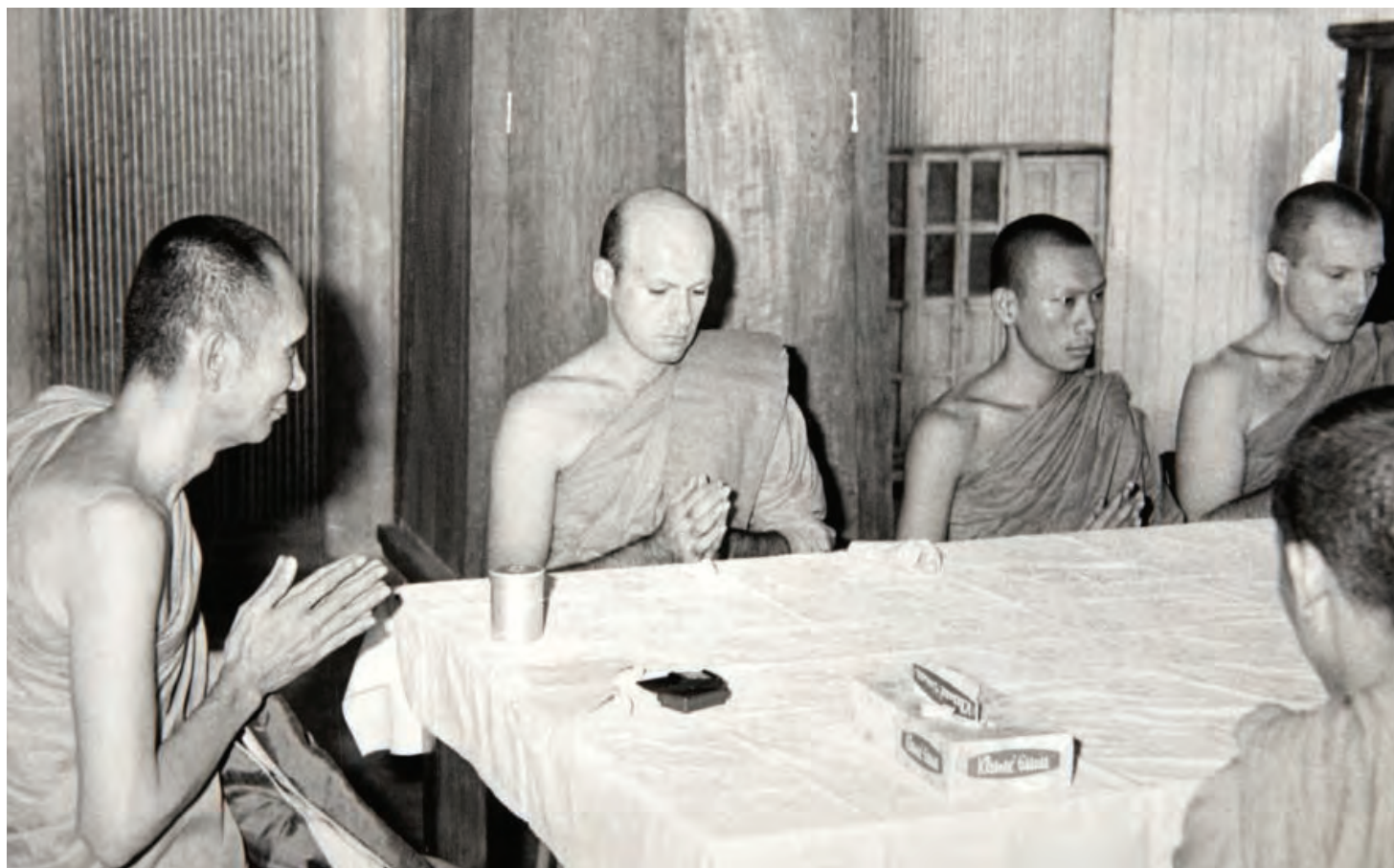
ด้วยพระอุปนิสัยใฝ่รู้ที่คิดพระองค์มาตลอด
เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงมีพระทัยมุ่งมั่นและบากบั่น
ยิ่งในการเล่าเรียนศึกษาทั้งด้านปริยัติและปฏิบัติ
ทั้งด้านพุทธศาสตร์ ภาษาศาสตร์ และความรู้ทั่วไป
ซึ่งล้วนเป็นประโยชน์ใหญ่หลวงต่อการปฏิบัติภารกิจ
เพื่อพระพุทธศาสนาในกาลต่อมา

เมื่อทรงเข้ามาศึกษาพระปริยัติธรรมในสำนัก
วัดบวรนิเวศวิหารครั้งยังทรงเป็นสามเณร สมเด็จ
พระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ผู้เป็น
เจ้าอาวาสวัดในเวลานั้น ทรงมอบหมายให้เจ้าพระคุณ
สมเด็จฯ อยู่ในความดูแลปกครองของพระครูพุทธ
มนต์ปริชา ซึ่งภายหลังเมื่อลาสิกขาาก็กลับไปใช้นาม
เดิมคือ เฉลิม โรจนศิริ

ทรงได้รับพระเมตตาเป็นอย่างยิ่งจากองค์สมเด็จ
พระสังฆราชเจ้าฯ ในการฝึกหัดและอบรมสั่งสอน
โดยทรงเป็นผู้มีกัลยาณมิตรสอนที่กระตุ้นให้เป็นคน
ช่างคิด ช่างสังเกตและจดจำ ส่วนเจ้าพระคุณสมเด็จฯ
เองก็มีพระทัยมุ่งมั่นที่จะฝึกฝนพระองค์ในเรื่องต่างๆ
และทรงระมัดระวังรอบคอบยิ่งขึ้น

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงสนพระทัยการฝึกสมาธิ
หรือวิปัสสนากรรมฐานมาตั้งแต่ยังทรงเป็นพระเปรียญ
และสมเด็จพระสังฆราชเจ้าฯ พระองค์นี้เองที่ทรงเป็น
ครูบาอาจารย์พระองค์แรก จากจุดเริ่มต้นตั้งแต่ที่
พระอุปัชฌาย์ของพระองค์มีรับสั่งให้เข้าเฝ้าและ
ตรัสถามว่า "กำลังเรียนใหญ่หรือ อย่าบ้าเรียนมากนัก
หัดทำกรรมฐานเสียบ้าง"

ส่วนพระครูพุทธมนต์ปริชานัน เจ้าพระคุณสมเด็จฯ
ทรงกล่าวถึงพระอาจารย์ท่านนี้ไว้ว่า เป็นผู้อ่อนโยน
อ่อนหวาน แต่ก็มีความคิดขาคในหัว มีไหวพริบดี
รู้ถึงการควรไม่ควร และสามารถจัดการงานให้สำเร็จ
ด้วยดี โดยเฉพาะในเรื่องปกครองดูแลศิษย์ เมื่อ
เล็งเห็นว่าสิ่งใดควรแล้วจึงมอบหมายให้ทำ ถ้าเป็น

หน้าซ้าย : ทรงฉายพระรูปร่วมกับพระภิกษุชาวต่างประเทศที่มาบวชศึกษาพระพุทธศาสนาอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร ได้ถูกหลวงกัมปนาทแสนยากร
การที่มีชาวต่างชาติมาบวชที่วัดอยู่เนื่องๆ ช่วยให้เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงมีโอกาสได้ฟังภาษาอังกฤษที่ทรงศึกษามายู่เสมอ เนื่องจากต้องทรงเตรียม
การสอนเป็นภาษาอังกฤษเพื่อสื่อสารกับลูกศิษย์ที่เป็นชาวต่างชาติ
หน้าขวา : นับแต่ทรงดำรงสมณศักดิ์ที่พระสาสนโสภณ เจ้าพระคุณสมเด็จฯ มักเสด็จไปปฏิบัติกรรมฐาน ณ สำนักวัดป่าในภาคอีสานช่วงปลายปีเสมอ
ในภาพทรงเยี่ยมพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร วัดถ้ำขาม จังหวัดสกลนคร และทรงร่วมเสวยจังหันกับพระในวัด

สิ่งที่ไม่แน่ใจก็จะไม่มอบความรับผิดชอบให้ ด้วยอาจก่อให้เกิด
ความเสียหายแก่ศิษย์ได้ และหากศิษย์ทำได้ก็จักจะยกย่องชมเชย
และให้กำลังใจ

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ มักมีรับสั่งถึงครูบาอาจารย์ทุกท่านด้วย
ความเคารพยกย่องชื่นชม และทรงนำมาเป็นแบบอย่างในการ
ประพฤติปฏิบัติเสมอมา ทรงตระหนักถึงพระคุณของผู้เป็นครู
อยู่เสมอว่า ด้วยมีครูบาอาจารย์นี้เอง จึงชักจูงให้ศิษย์ก้าวไป
สู่เส้นทางเรืองรองที่คอยอยู่เบื้องหน้า

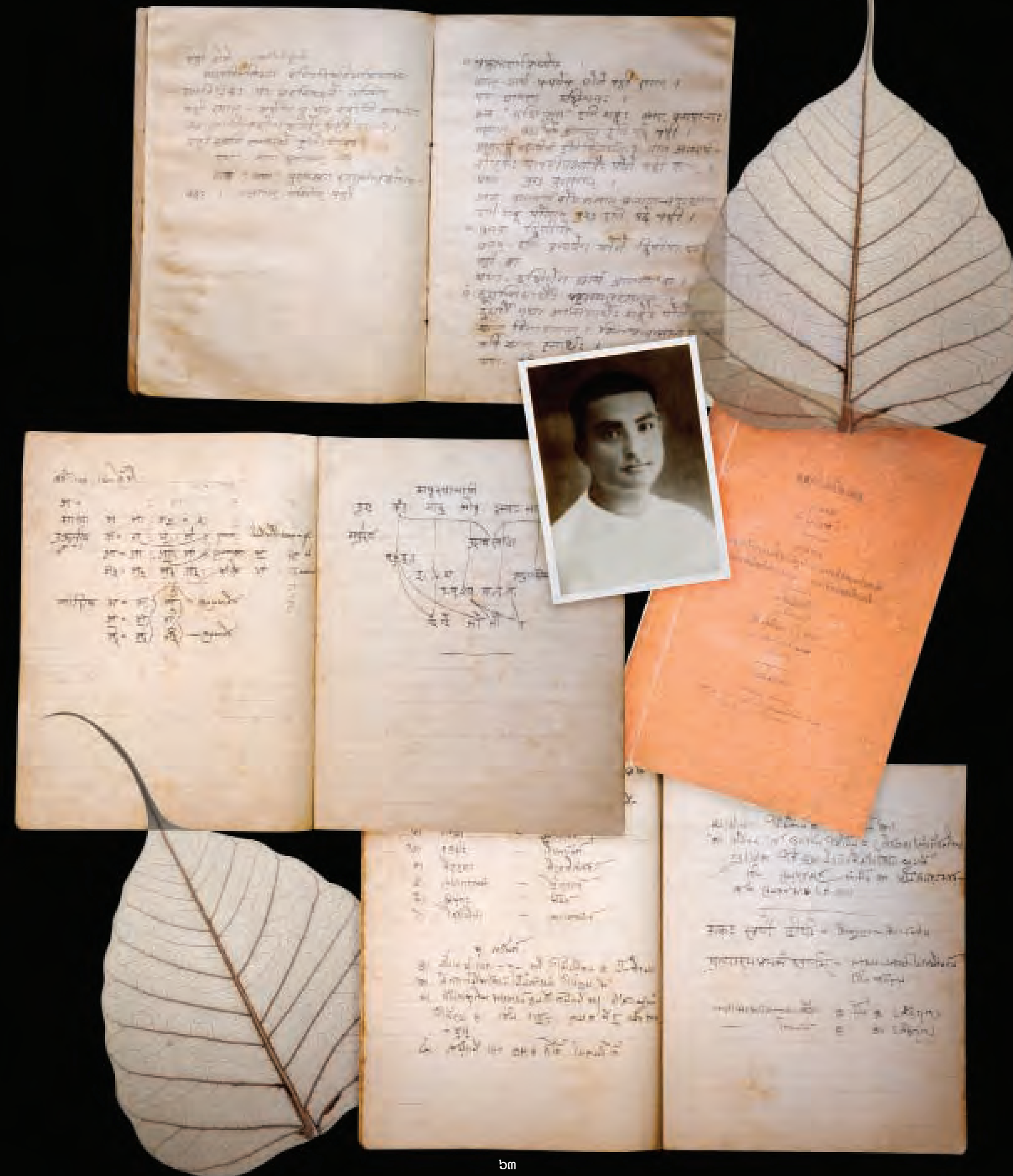
ผลการศึกษาพระปริยัติธรรมนั้น นับแต่ปีแรกที่เข้ามาอยู่วัด
บวรนิเวศวิหารก็ทรงสอบได้นักธรรมชั้นตรี และสอบเลื่อนชั้น
ขึ้นเรื่อยมา ด้วยพระอุตสาหะและใฝ่พระทัยในการเล่าเรียนอย่าง
ไม่ย่อท้อ จึงฝ่าฟันล่งพันอุปสรรคนานมาได้ด้วยดี ถึงแม้ว่า
พระพลานามัยจะไม่ค่อยแข็งแรงก็มีได้เป็นอุปสรรค ดังเช่นใน
การสอบบางครั้งยังทรงต้องใช้ผ้าสักหลาดพันรอบพระอุระไว้
หลายๆ ชั้น เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดอาการหนาวสั่นขณะสอบ

มีอยู่หนึ่งที่ทรงสอบตก คือคอนสอบประโยค ๔ ทำให้เสีย
พระทัยและท้อแท้เป็นอันมาก แต่เมื่อทรงมาใคร่ครวญดูแล้วจึง
พบสาเหตุว่า เป็นเพราะความหือ่งทะนงในความรู้ของตนมาก
เกินไป ทำให้ชะล่าใจ กลายเป็นความประมาท ทรงทำข้อสอบ
อย่างหละหลวมไม่รอบคอบ ดังนั้นจึงทรงเรียนซ้ำประโยค ๔
และจากนั้นมาก็มีทรงปล่อยให้ตนเองตกอยู่ในความประมาท
อีกเลย จนจบเปรียญ ๘ ประโยคในปี พ.ศ. ๒๔๘๔

ในระหว่างการศึกษาเล่าเรียนเปรียญธรรม คือหลังสอบได้
เปรียญธรรม ๕ ประโยค ทรงทำหน้าที่ครูสอนพระปริยัติธรรม
ทั้งแผนกธรรมและแผนกบาลีของสำนักเรียนวัดบวรนิเวศวิหาร
พร้อมกันนั้นก็ทรงศึกษาค้นคว้าพระองค์เองอย่างต่อเนื่อง โดยเริ่ม
ขึ้นในราวปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ขณะทรงเป็นพระเปรียญ ๖-๗ มี
นักปราชญ์ชาวอินเดียผู้มีชื่อเสียงคือ ท่านศาสตราจารย์สวามี
สัตยานันทปุรี เวทาคประทีป ผู้แตกฉานในหลักธรรมฮินดู
เชี่ยวชาญภาษาสันสกฤตและภาษาอังกฤษ ได้เปิดธรรมมาศรม

หน้าซ้าย : ทรงฉายพระรูปร่วมกับสวามีสังฆยานันทบุรี เวทานคประทีป (สวมชุดขาวนั่งกลาง) ผู้เชี่ยวชาญปรัชญาและภาษาชาวอินเดีย
ผู้สอนภาษาอังกฤษและสันสกฤตในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๘๘-๒๔๘๘ แต่เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช (ชินแส) หน้าจากซ้ายพระองค์ที่ ๑) เมื่อครั้งทรงเป็นพระเปรียญ
หน้าขวา : สมุคฉายพระหัตถ์ ทรงบันทึกภาษาสันสกฤตที่ทรงเรียนกับสวามีสังฆยานันทบุรี

หน้าซ้าย : เมื่อครั้งเสด็จไปนมัสการสังเวชนียสถาน ณ ประเทศอินเดีย ทรงสวคมนต์เพื่อรำลึกถึงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่หน้าถ้ำสุกรชาคา เขาคิชฌกูฏ อันเป็นสถานที่ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมหลังจากตรัสรู้แล้ว ๕ เดือน ซึ่งตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑ (วันมาฆบูชา) นอกจากนี้ สถานที่แห่งนี้ยังเป็นที่พักของพระสารีบุตรด้วย
หน้าขวา : คราวเสด็จวัดป่าบ้านคาด จังหวัดอุดรธานี ทรงรับบิณฑบาตจากชาวบ้าน

ขึ้นที่หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร เพื่อเป็นศูนย์กลางการเรียนการสอน และแลกเปลี่ยนความรู้ในหมู่ผู้สนใจ ช่วงเวลานั้นพระองค์ทรงหาเวลาว่างจากการเรียนและการสอนนักธรรมและบาลี เสด็จไปศึกษากับสวามีสังคยานันตปุริอยู่ราว ๒ ปี

จุดนี้เองที่เริ่มต้นวางรากฐานให้เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงศึกษาด้านอื่นๆ ด้วยพระองค์เองต่อมาเรื่อยๆ อาทิ ภาษาอังกฤษ ซึ่งทรงเชี่ยวชาญทั้งการพูด อ่าน และเขียน จากนั้นก็ขยายความสนพระทัยไปศึกษาภาษาเยอรมัน ภาษาฝรั่งเศส รวมทั้งภาษาจีน ด้วยความรู้ความสามารถเหล่านี้ก็อุปถัมภ์ความสนพระทัยในความรู้ทั่วไป ธรรมที่ทรงแสดงในโอกาสต่างๆ หรือแม้แต่ในผลงานพระนิพนธ์ของพระองค์ที่มีอยู่มากมาย จึงล้วนแจ่มแจ้ง ชัดเจน ภาษาและใจความกระชับ มีแง่มุมที่แปลกใหม่ และให้แก่มติชนพิจารณา ไม่ว่าจะเป็นภาษาพูดหรือภาษาเขียน ภาษาไทย หรือภาษาต่างประเทศ

ในลำดับต่อมาพระองค์มีพระกรณียกิจด้านการศึกษาเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ การเรียนภาษาจึงจำต้องเว้นช่วงบ้าง โดยบางภาษาต้องยกเลิกการเรียนไป พระกรณียกิจด้านการศึกษาของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ นั้นมีมากมาย อาทิ

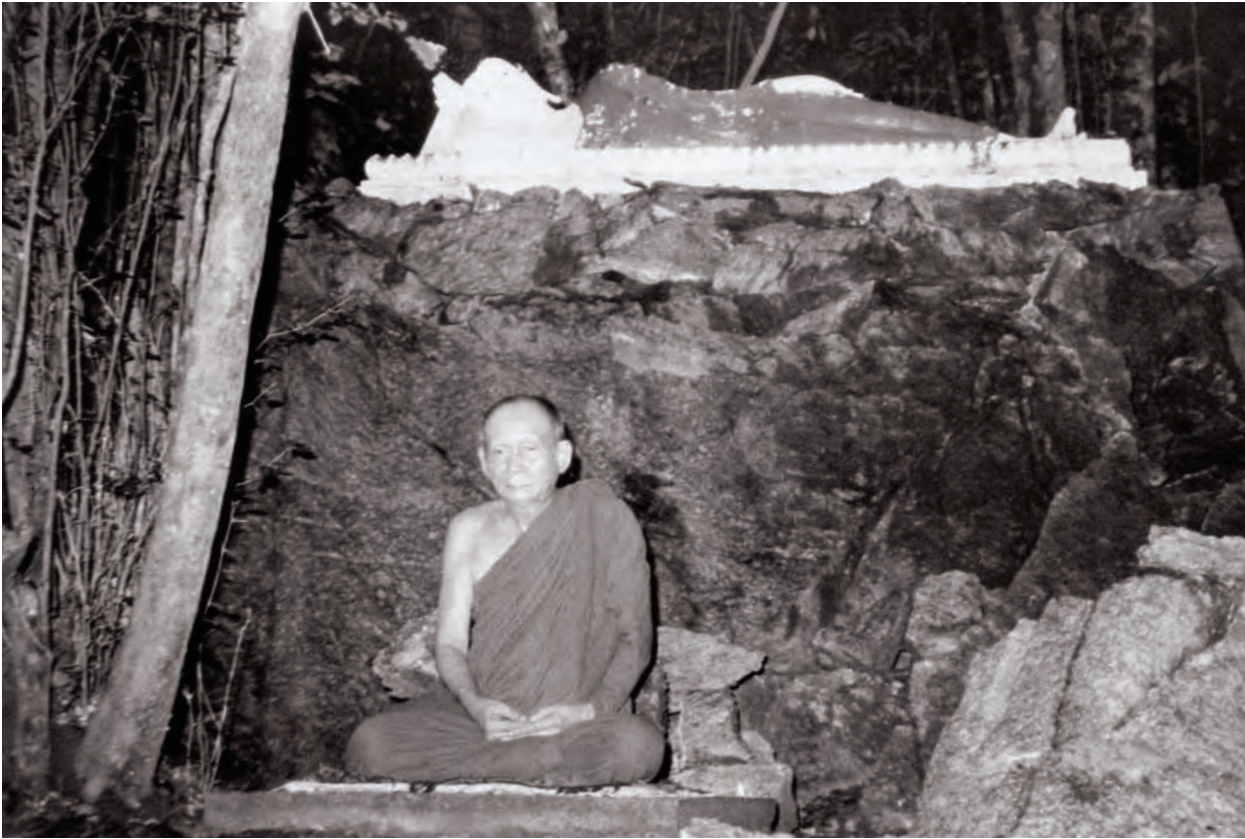
- ปี พ.ศ. ๒๔๘๔ ทรงเป็นผู้อำนวยการสำนักเรียนวัดบวรนิเวศวิหาร ทำหน้าที่จัดการการศึกษาของภิกษุสามเณร
- ปี พ.ศ. ๒๔๘๘ เป็นพระวินัยธรชั้นอุทธรณ์ เป็นกรรมการสภาการศึกษาและอาจารย์ผู้สอนของมหาวิทยาลัย
- ทรงริเริ่มจัดตั้งหลักสูตรปริญญาโทสำหรับพระสงฆ์ที่อีก ๒๐ ปีต่อมาได้รับการสานต่อจนสำเร็จ อีกทั้งยังทรงสนับสนุนให้จัดตั้งกองทุนเพื่อการศึกษา และได้ทรงมอบทุนการศึกษาแก่พระเณร ตลอดจนนักเรียนนักศึกษาตามสถานศึกษาต่างๆ เป็นจำนวนมาก

ในส่วนของปฏิบัติ เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงปฏิบัติพระองค์

๖๖

หน้าซ้าย : ทรงฉายพระรูปร่วมกับพระธรรมวิสุทธิมงคล (หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน)
ณ วัดป่าบ้านคาค เมื่อครั้งทรงดำรงสมณศักดิ์ที่พระสาสนโสภณ
หน้าขวา : (บน) ที่ประทับปฏิบัติกรรมฐาน ณ เขาชีโอน บริเวณวัดญาณสังวราราม
(ล่าง) หลวงปู่ชา สุภทฺโท นำเจ้าพระคุณสมเด็จฯ สู่วัดถ้ำแสงเพชร จังหวัดอำนาจเจริญ

๖๗

หน้าซ้าย : เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงเป็นผู้รัก
การศึกษา และมักทรงศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ
ภาพนี้เมื่อครั้งทรงดำรงสมณศักดิ์ที่
พระโศภนคณาภรณ์ พระราชาคณะชั้นเทพ
หน้าขวา : เมื่อครั้งทรงเป็นพระสาสนโสภณ
และทรงดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศ
วิหารช่วงแรกๆ

ดั่งเช่นพระกรรมฐานในเมือง ทรงสำรวมเคร่งครัดในพระธรรมวินัย
ดำเนินชีวิตอย่างมักน้อยสันโดษ โดยทรงยึดถือเอาพระปฏิบัติของ
สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ พระอาจารย์
กรรมฐานพระองค์แรกเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติ ทรง
เอาพระทัยใส่ในการศึกษาวิจัยธรรม และการปฏิบัติสมาธิกรรมฐาน
อยู่เป็นกิจวัตร

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ เสด็จไปพบครูบาอาจารย์กรรมฐานสายวัดป่า
ต่างๆ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสนทนาธรรมอยู่เป็นนิจ โดยมัก
เสด็จจาริกไปประทับแรมที่วัดป่าทางภาคอีสานเสมอ เช่น เสด็จไป
สนทนาธรรมกับพระอรียสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบอย่างหลวงปู่ฝั้น
อาจาริ, หลวงปู่ดุลย์ อตุโล, หลวงปู่ขาว อนาลโย, หลวงปู่เทสก์
เทสรังสี, หลวงตามหาบัว ญาณสมปนโน, หลวงพ่อพุธ ฐานิโย ฯลฯ
เสด็จขึ้นเหนือเพื่อไปพบหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ ที่วัดคอดอยแม่ป๋ง จังหวัด
เชียงใหม่ เสด็จลงใต้เพื่อไปเยี่ยมเยียนหลวงพ่พุทธทาส อินทปัญโญ
ที่สวนโมกขพลาราม จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นต้น

ความเป็นผู้ใฝ่รู้อย่างไม่หยุดนิ่งเช่นนี้เอง ทำให้ทรงเป็นนักการ
ศึกษาระดับแนวหน้าของเมืองไทย ขณะเดียวกันก็ทรงเป็นภิกษุผู้มี
ญาณปริชาล้าเลิศ ทรงรอบรู้แตกฉานรอบค่าน ทั้งปริยัติและปฏิบัติ
แต่ถึงกระนั้นก็ยังทรงวางพระองค์อย่างอ่อนน้อม เป็นภิกษุผู้ยังความ
สันโดษ ทรงสำรวมและเคารพเคร่งครัดในพระธรรมวินัยอย่างเสมอ
คັນเสมอปลายตลอดมา เป็นที่ชื่นชมในหมู่มหาชนว่าทรงเป็นภิกษุผู้มี
วัตรปฏิบัติอันงดงามทั้งในเบื้องต้น ในท่ามกลาง และในที่สุด **พุทธ**

ทรงสนทนากับท่านพุทธทาส
ภิกขุเมื่อครั้งทรงเยือน
สวนโมกขพลาราม จังหวัด
สุราษฎร์ธานี

ม/อ

๑. เสด็จไปนมัสการหลวงปู่ศุข อุดม วัชรพาราม
๒. เสด็จไปนมัสการหลวงปู่ผาง จิตตคุโธ วัดอุดมคงคาคีรีเขต
๓. เสด็จไปนมัสการหลวงปู่ฝั้น อาจาโร
๔. นมัสการหลวงปู่สาม อภิญาโน วัดป่าไทรวิเวก
๕. ทรงกราบนมัสการหลวงปู่เทสก์ เทสรังสี ณ วัดหินหมากเป้ง
๖. เสด็จสำนักสงฆ์ถ้ำผาปล่อง เยี่ยมหลวงปู่สิม พุทธาจาโร
๗. เจ้าพระคุณสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (พรหมมุนี) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร
๘. เสด็จเยี่ยมหลวงพ่อดุสิต วัดป่าสาละวัน

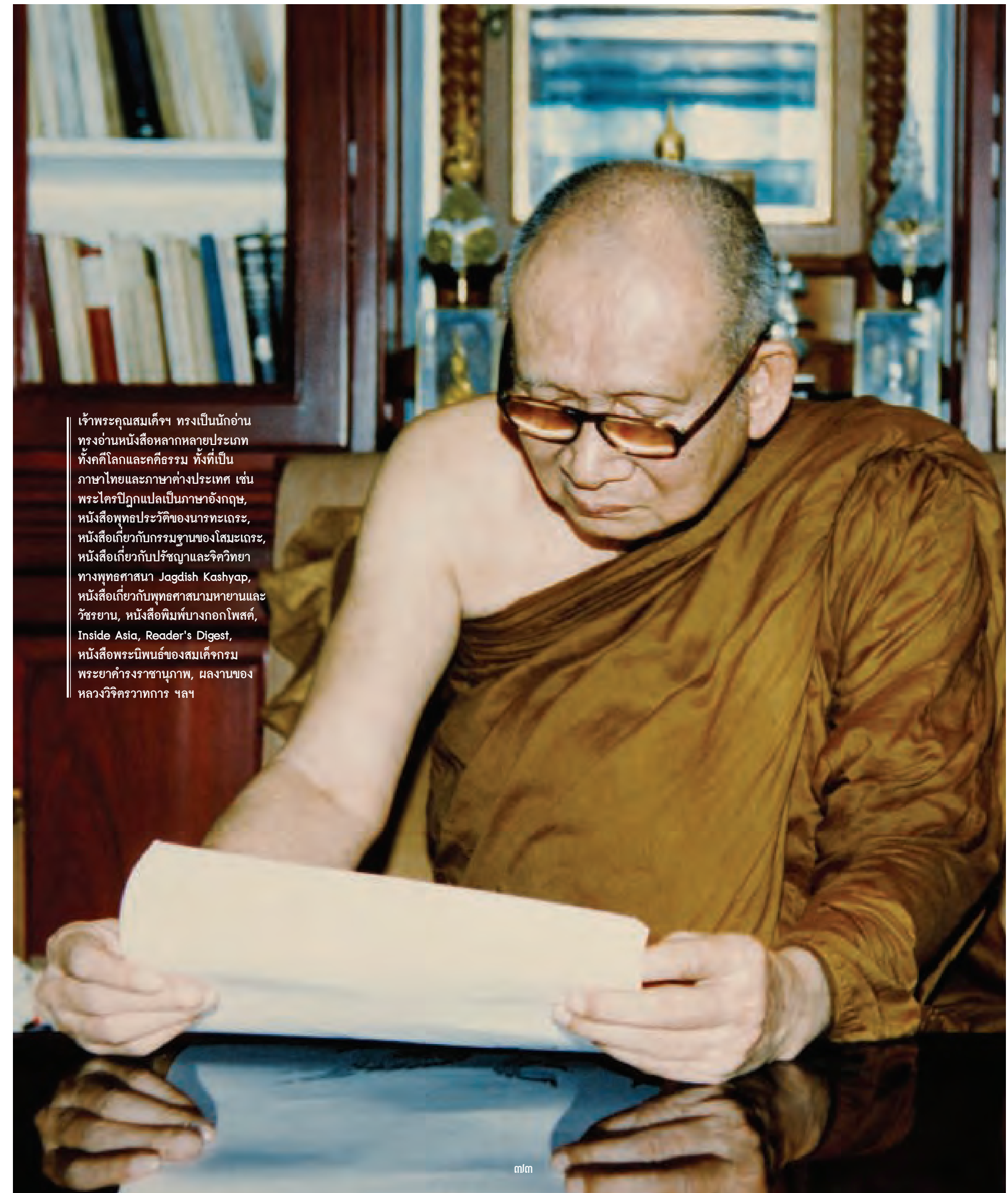
ม/อ

ม/อ

ปณิธา โลกสมัย ปณิธา
 ปณิธา เป็นแสงสว่างส่องโลก
 ๑๑๓๓๓ ๓๓๓๓๓๓๓๓๓๓๓๓
 ปณิธาทั้งนี้ล้วนย่อมนัด ปณิธา
 ๓๓. ๓๓๓๓๓๓๓๓

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงเป็นนักอ่าน
 ทรงอ่านหนังสือหลากหลายประเภท
 ทั้งคดีโลกและคดีธรรม ทั้งที่เป็น
 ภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ เช่น
 พระไตรปิฎกแปลเป็นภาษาอังกฤษ,
 หนังสือพุทธประวัติของนารทะเถระ,
 หนังสือเกี่ยวกับกรรมฐานของโสมะเถระ,
 หนังสือเกี่ยวกับปรัชญาและจิตวิทยา
 ทางพุทธศาสนา Jagdish Kashyap,
 หนังสือเกี่ยวกับพุทธศาสนายานและ
 วัชรยาน, หนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์,
 Inside Asia, Reader's Digest,
 หนังสือพระนิพนธ์ของสมเด็จพระ
 พระยาคำรงราชานุภาพ, ผลงานของ
 หลวงวิจิตรวาทการ ฯลฯ

ดร.บุญสม มาร์ติน อธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหิดล ทูลถวายปริญญา
ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาศาสนา
เปรียบเทียบ ณ พระอุโบสถ
วัดบวรนิเวศวิหาร พ.ศ. ๒๕๕๖

“ถ้าคนเรามีความอยากจะได้วิชา
ก็ตั้งใจพากเพียรเรียน มีความอยาก
จะได้ทรัพย์ ยศ ก็ตั้งใจเพียรทำงานให้ดี
ตามกำลังตามทางที่สมควร คั้งนี้แล้วก็ใช้ได้
แปลว่า ปฏิบัติมรรคมืองค์ ๘ ในทางโลก
และก็อยู่ในทางธรรมด้วย”

พระวิริยะเพื่อพระศาสนา

“ในการที่จะเข้ารับหน้าที่การงานต่างๆ ยิ่งสำคัญเพียงไรก็จะ
ต้องมีการแสดงปณิธานสัญญาให้เป็นที่ปรากฏ ซึ่งเมื่อแสดง
ปณิธานสัญญาแล้ว จึงจะเป็นอันว่าเข้ารับตำแหน่งหน้าที่นั้น
และก็เริ่มปฏิบัติการงานตามตำแหน่งหน้าที่นั้น ซึ่งผู้เข้ารับการ
งานตามตำแหน่งหน้าที่นั้น ก็ต้องรักษาความสัตย์คือสัจจปณิธาน
สัจจสัญญา คือรักษาสัญญารักษาปณิธานนั้น ปฏิบัติให้เป็นจริง
ขึ้นมา ให้ได้รับผลจริงขึ้นมาตามที่ได้สัญญาได้ปณิธาน”

ชีวิตกับความจริง

บน : เจ้าพระคุณสมเด็จฯ เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่พระศาสนโสภณ ประธานกรรมการอำนวยการฝึกอบรมพระธรรมทูตไปต่างประเทศ
ทรงกล่าวรายงานในพิธีเปิดการฝึกอบรมพระธรรมทูตไปต่างประเทศรุ่นแรก ณ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๘
ล่าง : ณ สำนักฝึกอบรมพระธรรมทูตไปต่างประเทศ ค่ายนกกลาง วัดบวรนิเวศวิหาร ปี พ.ศ. ๒๕๐๘

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอสองพระองค์ เสด็จพระราชดำเนินเนื่องในการสมโภชสุพรรณบัฏของสมเด็จพระญาณสังวร เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร

นับแต่ก้าวย่างเข้าสู่ร่มเงาแห่งพระพุทธศาสนา สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ก็ทรงทุ่มเทพระองค์เพื่อการศึกษาและงานพระศาสนาอย่างต่อเนื่องและจริงจัง

เมื่อสำเร็จการศึกษาระดับเปรียญธรรม ๘ ประโยคแล้ว เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงรับพระภารกิจในด้านการศึกษาของสำนักเรียนวัดบวรนิเวศวิหารรวมทั้งงานอื่นๆ ในวัดเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ เมื่อเกิดข้อคิดขัดข้องทรงเร่งรัดหาทางแก้ไขปัญหาในการทำงานโดยมิเห็นแก่เหน็ดเหนื่อย จนงานสำเร็จลุล่วงเห็นผลอย่างสม่ำเสมอ จึงทรงได้รับความไว้วางพระทัยจากสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ซึ่งทรงมอบหมายงานสำคัญให้เรื่อยมา

ในปี พ.ศ. ๒๔๘๘ ทรงได้รับตำแหน่งเลขานุการในพระองค์สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ นับเป็นช่วง

เวลาอันสำคัญที่พระองค์ทรงมีโอกาสได้เรียนรู้งานด้านต่างๆ โดยรอบ ทั้งในส่วนงานของคณะสงฆ์ งานวิชาการ การอบรมสั่งสอนธรรม ตลอดจนงานด้านวิปัสสนาธุระ ที่เป็นการปฏิบัติสมาธิกรรมฐาน รวากับเป็นการเตรียมพระองค์เพื่อพระกรณียกิจสำคัญที่จะทรงปฏิบัติสืบเนื่องมา

แม้จะมีพระกรณียกิจเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ แต่สิ่งหนึ่งซึ่งทรงเอาพระทัยใส่ตลอดมามิได้ขาดก็คือ การอบรมสั่งสอนศิษย์หรือที่เรียกว่า สัทธิวินัย อ้นเทวสิก ในฐานะที่ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ อันเป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบมาในวัดบวรนิเวศวิหาร ตั้งแต่ครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผนวช และเป็นเจ้าอาวาส

ในช่วงเข้าพรรษาซึ่งมักมีภิกษุสามเณรบวชใหม่จำนวนมาก ในเวลาบ่ายโมงของทุกวันจะทรงสั่งสอนอบรมด้านปรีชาปฏิบัติให้แก่ภิกษุสามเณรใหม่วันละประมาณหนึ่งชั่วโมง ส่วนเรื่องการ

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ขณะทรง
ปฏิบัติหน้าที่กรรมการตรวจ
บาลีสนามหลวงกองที่ ๑
(ป.ช. ๕) ที่วัดสามพระยา
วันที่ ๑๐-๑๔ มีนาคม ๒๕๑๘

การปักบาตรดอกไม้ธูปเทียน
ในเทศกาลเข้าพรรษาเป็น
ประเพณีของวัดบวรนิเวศวิหาร
ที่ปฏิบัติมาแต่ยุคเริ่มแรก
ในภาพเป็นการใส่บาตรดอกไม้
ธูปเทียน วันที่ ๒๘ กรกฎาคม
๒๕๐๒ มีทั้งประชาชนทั่วไป
และชาวต่างชาติที่มีบุตรหลาน
เข้ามาบวชอยู่ที่วัดบวรนิเวศ
วิหารร่วมใส่บาตรจำนวนมาก

๑. เสด็จไปถวายสักการะพระอัฐมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พ.ศ. ๒๕๑๒
๒. เสด็จเปิดประชุมกรรมการมหาเถรสมาคม ณ พระตำหนักเพชร วัดบวรนิเวศวิหาร วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๑๕
๓. เสด็จไปเวียนเทียนที่พระปฐมเจดีย์เป็นประจำทุกปี
๔. เจ้าพระคุณสมเด็จฯ เสด็จที่ป้อน้ำมันต์ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ภายในเจดีย์วัดอนทรวิหาร บางขุนพรหม กรุงเทพฯ
๕. ทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่ประชาชนผู้มาเข้าเฝ้าที่วัดญาณสังวราราม จันทบุรี
๖. ทรงแสดงปาฐกถา ศูนย์วิปัสสนากรรมฐาน ณ ยุพเทสิกสมาคม

เมื่อครั้งเสด็จตรวจการก่อสร้างวัดสันติคีรี ญาณสังวราราม และพระบรมธาตุเจดีย์ ศรีนครินทรสถิตมหาสันติคีรี คอยแม่สลอง จังหวัดเชียงราย แม้การเดินทางไปพื้นที่ บริเวณก่อสร้างเป็นหนทางค่อนข้างลำบาก แต่ด้วยพระวิริยะที่จะทรงขยายศรัทธา ในพระพุทธศาสนาให้กว้างไกลออกไป จึงมิเคยทรงย่อท้อ

ปฏิบัติทรงสอนตลอดทั้งปี โดยในวันพระใหญ่ทรงเทศน์ในพระอุโบสถ เดือนละ ๒ ครั้ง ส่วนการสอนกรรมฐานทรงสอนสัปดาห์ละ ๒ ครั้ง คือ ทุกวันพระและวันถัดจากวันพระ โดยทรงเริ่มบรรยายธรรมในราวหนึ่งทุ่ม เมื่อสมควรแก่เวลา ก็ทรงนำนั่งสมาธิประมาณ ๑๕-๒๐ นาที พร้อมทั้ง ทรงเปิดโอกาสให้อุบาสกอุบาสิกาตลอดจนผู้สนใจเข้าร่วมฟังและร่วม ปฏิบัติด้วย อันเป็นพระกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติมาตลอดในฐานะที่ทรงเป็น เจ้าอาวาสดูแลปกครองพระอารามมานับแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๕

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๐๖ ทรงเป็นกรรมการมหาเถรสมาคมชุดแรก ตาม พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๕๐๕ และทรงร่วมพิจารณา ร่างกฎหมายมหาเถรสมาคมตลอดมาทุกสมัย ไม่เพียงแต่ทรงปฏิบัติหน้าที่ให้แก่ คณะสงฆ์ ตลอดจนมุ่งอบรมสั่งสอนพุทธบริษัทชาวไทยเท่านั้น พระองค์ยังมีพระดำริถึงประโยชน์เบื้องหน้าที่จะขยายศรัทธาให้กว้างไกลออกไปถึง การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในหมู่ชาวต่างประเทศด้วย

ทรงจัดให้มี "Dhamma Class" ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ โดยมีชาว ต่างประเทศทั้งภิกษุสามเณรและฆราวาสเข้าร่วมฟังและฝึกปฏิบัติ

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ เป็นอาจารย์ผู้สอนโดยบรรยายในภาษาอังกฤษ มีศิษย์ฆราวาสชาวต่างประเทศ เช่น โจเซฟิน สเตนตัน ภริยาของอดีต เอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกา ประจำประเทศไทย นอกจากนี้เจน แอมิลตัน-เมอร์ริคส์ นักเขียนและนักข่าวชาวอเมริกันก็บินจากสหรัฐอเมริกามาสัมผัส เป็นศิษย์ธรรมะคลาสของพระองค์ด้วย หลังจากนั้นก็ได้เขียนประสบการณ์ ของคนโดยละเอียดไว้ในหนังสือ "A Meditator's Diary" หรือชื่อใน ฉบับแปลเป็นภาษาไทยว่า "หม่อมเจ้าวัด"

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ยังทรงจัดให้มีการฝึกอบรมพระธรรมทูต และทรง มอบหมายให้พระจากสำนักฝึกอบรมพระธรรมทูตไปต่างประเทศบ้าง หรือพระภิกษุชาวต่างประเทศที่จำพรรษาที่วัดบวรนิเวศวิหารบ้าง ได้มัลล เปลี่ยนหมุนเวียนกันบรรยายธรรม กิจกรรมนี้ดึงดูดชาวต่างประเทศให้มา สนใจพุทธศาสนาได้อย่างดี เนื่องจากได้รับประโยชน์เป็นอันมาก รวมทั้ง ทรงสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจริงจังโดยทรงตั้งห้องสมุดพระพุทธศาสนา ภาควิชาภาษาอังกฤษขึ้นที่อาคารคณะสูงนันทาชาติวัดบวรนิเวศวิหาร เพื่อเป็น ประโยชน์แก่ชาวต่างประเทศที่สนใจศึกษาพระพุทธศาสนา

ทรงฉายพระรูปร่วมกับคณาจารย์และผู้สำเร็จ
การศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ณ พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

เสด็จลงท้าวไตรเช้า ซึ่งเป็นกิจวัตรประจำวันของพระสงฆ์วัดบวรนิเวศวิหาร คือท้าวไตรเช้า เวลา ๐๘.๐๐ น. และท้าวไตรค่ำ เวลา ๒๐.๐๐ น. เจ้าพระคุณสมเด็จฯ หากไม่ทรงมีภารกิจอื่นก็เสด็จลงท้าวไตรเช้าหรือค่ำ ณ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหารเสมอ

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๑๖ ขณะทรงดำรงสมณศักดิ์ที่สมเด็จพระญาณสังวร และทรงเป็นรองประธานกรรมการคณะกรรมการคุณธรรมยุต ทรงได้รับฉันทานุมัติให้เป็นตัวแทนเดินทางไปตรวจการคณะสงฆ์ และเยี่ยมเยียนชาวพุทธในเขตแดนภาคอีสาน ๕ จังหวัด อาทิ นครราชสีมา ขอนแก่น อุบลราชธานี บุรีรัมย์ เป็นต้น เป็นเวลา ๑๐ วัน ทรงเดินทางไปตรวจเยี่ยมวัดต่างๆ ๘๗ วัด ตลอดจนโรงเรียนและสถานที่ราชการต่างๆ ประทานพระโอวาทแก่ภิกษุสามเณรนักเรียน ข้าราชการ ทหาร ตำรวจ ตลอดจนประชาชนทั่วไปในทุกถิ่นและทุกหนแห่งที่เสด็จไป เพื่อให้เกิดความสนใจเรียนรู้และปฏิบัติธรรมในหมู่พุทธศาสนิกชนชาวอีสาน

รากฐานอีกอย่างหนึ่งที่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงวางเป็นหลักไว้ให้ผู้ที่ไม่ใช่นิกรได้ก้าวเดินตามก็คือ ทรงเป็นผู้ริเริ่มจุดประกายเรื่องการฝึกปฏิบัติสมาธิกรรมฐานให้แก่พระหลายในหมู่พุทธศาสนิกชนทุกระดับ โดยเริ่มจากปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ที่ทรงรับอาราธนาไปเป็นอาจารย์สอนพิเศษแก่นิสิตภาควิชาปรัชญาและศาสนา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ทรงสอนวิชาที่ปัจจุบันเรียกว่า การฝึกสมาธิตามแนวพุทธ มุ่งให้นิสิตได้เรียนรู้ทั้งในภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ โดยเฉพาะเรื่องการฝึกทำสมาธิที่จะส่งผลออกมาไปถึงการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม และต่อมาได้รับอาราธนาไปบรรยายเรื่องการทำสมาธิให้แก่สถาบันการศึกษาอื่นๆ ตลอดจนหน่วยงานราชการ และองค์กรต่างๆ อีกมาก จนในที่สุดโรงเรียนและสถาบันการศึกษาหลายแห่งได้เล็งเห็นคุณค่าของการฝึกสมาธิ จึงบรรจุวิชาพุทธศาสนาไว้ในหลักสูตรการเรียนการสอนเพิ่มขึ้นด้วย

และในฐานะนายกรัฐมนตรีมุลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ยังได้ทรงสนับสนุนให้มีการแปลพระไตรปิฎก รวมทั้งอรรถกถาเป็นภาษาไทย ซึ่งนับเป็นครั้งแรกในโลกที่มีการแปลพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถาและจัดพิมพ์ขึ้นครบคู่กันรวมทั้งหมดจำนวน ๘๑ เล่ม ก่อให้เกิดคุณภาพการแก่การศึกษาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นที่ยิ่ง และนับเป็นความล้ำหน้าในวงการการศึกษาพระพุทธศาสนา เนื่องจากยังไม่เคยปรากฏว่ามีผู้ใดจัดทำในลักษณะนี้มาก่อน

...นับแต่อดีตจนปัจจุบัน พระกรณียกิจที่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ได้ทรงพากเพียรปฏิบัติก็มีแต่จะปรากฏสัมฤทธิ์ผลเพิ่มพูนทวีทุกขณะ พร้อมกับค่อยยอกนำความรุ่งเรืองสว่างไสวสู่พุทธศาสนามาเป็นลำดับ

“การจะทำให้เป็นสุขผ่องใสนั้น
ไม่มีใครจะทำให้ใครได้ เจ้าตัวต้องทำของตัวเอง
วิธีทำก็คือ เมื่อเกิดโลกโกรธลงขึ้นเมื่อใด
ให้พยายามมีสติรู้ให้เร็วที่สุด และใช้ปัญญา
ยับยั้งเสียให้ทันทั่วทั้งที่ อย่าปล่อยยให้ช้า
เพราะจะเหมือนไฟไหม้บ้าน ยิ่งดับช้าก็ยิ่งดับยาก
และเสียหายมากโดยไม่จำเป็น”

ความดีเปรียบประดุจแสงสว่าง

บน : สมัยโบราณคนไทยยังนิยมเขียนบาลี รวมทั้งเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาด้วยอักษรขอม
 แม้จะเขียนเรื่องราวเป็นภาษาไทยก็นิยมเขียนด้วยอักษรขอม เพราะฉะนั้นกัณฑ์เทศน์ของพระ
 แม้จะเป็นภาษาไทยก็เขียนด้วยอักษรขอม ในภาพคือตัวอย่างคัมภีร์ใบลานที่เป็นภาษาบาลีซึ่งเขียนหรือจารด้วยอักษรขอม
 ล่าง : เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงแสดงพระธรรมเทศนาในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร

บน : พระบรมธาตุที่จัดเตรียมสำหรับประทานไปประดิษฐานทุกจังหวัด เมื่อวันที่ ๑๖-๑๗ มิถุนายน ๒๕๔๘
 ล่าง : ประธานพระบรมธาตุเพื่ออัญเชิญไปประดิษฐาน ณ วัดค้างง

ทุกๆ ปีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดให้อารามเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ไปในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศล
ที่พระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ คอยปุย จังหวัดเชียงใหม่ เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ก็ทรงใช้ช่วงเวลาดังกล่าวทรงงานและเสด็จไปโปรด
ชาวเขาด้วย ในภาพขณะทรงงานการคณะสงฆ์ในตอนค่ำ เนื่องจากแสงสว่างของไฟฟ้าไม่เพียงพอจึงต้องอาศัยแสงสว่างจากไฟฉายด้วย

ทรงลงพระนามในสมุดเยี่ยมเมื่อคราวเสด็จไปพืพิธภัณฑ์กำแพงเพชร วันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๑๘

บน : พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐินที่พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร
ล่าง : ทรงชักผ้าบังสุกุลในพิธีทอดผ้าป่า

บน : เสด็จประสาทปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ล่าง : ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ในพิธีบวชสามเณรภาคฤดูร้อน ณ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร

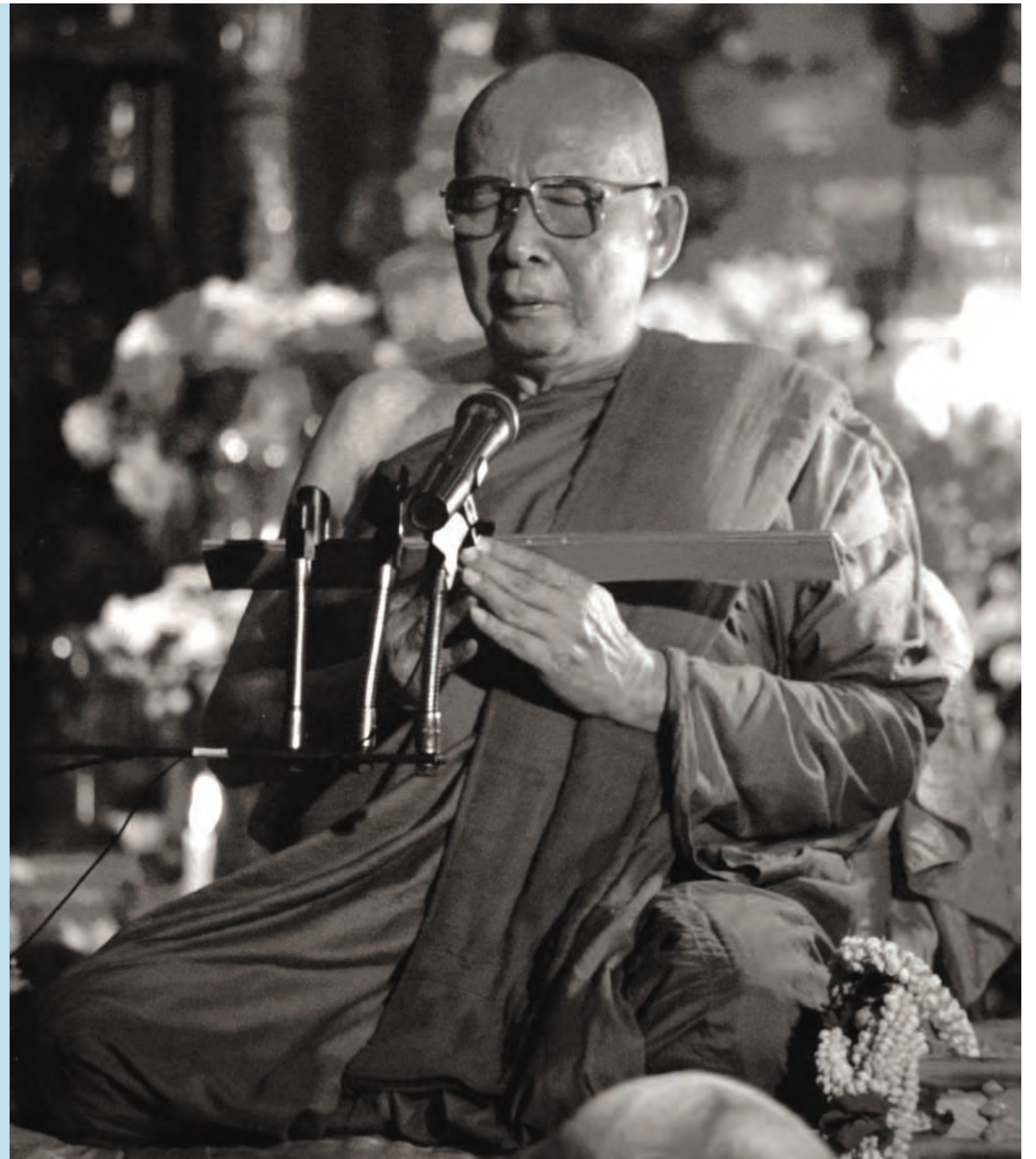

หน้าซ้าย : เสกเจวียนเทียนรอบสถานที่ประดิษฐาน
ของพระพุทธเจ้า ณ ลุมพินี ประเทศเนปาล
เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๘
หน้าขวา : ๑. ทรงบูชาพระบรมธาตุเจดีย์
ณ จังหวัดนครศรีธรรมราช
๒. ทรงทำพิธีทุกปีจิ๋วในการรับพระราชทาน
ผ้าพระกฐิน ณ วัดบวรนิเวศวิหาร
๓. ณ สำนักสงฆ์ค้อยปุย จังหวัดเชียงใหม่
๔. ทรงสอนนวกภิกษุ เวลา ๑๑.๐๐ น.
ตลอดพระชนกกาลในฐานะพระอุปัชฌาย์
ที่อาคาร สว ธรรมนิเวศ วัดบวรนิเวศวิหาร
๕. ใส่บาตรดอกไม้ธูปเทียนในเทศกาล
เข้าพรรษา ณ วัดบวรนิเวศวิหาร

“ความโลภโกรธหลงคือความเร่าร้อนมีคมมีด
ที่ห่อหุ้มจิตเหมือนกำแพงหนาทึบ
ที่ปิดกั้นแสงสว่างมิให้ปรากฏจิตทุกดวง
ดวงจิตของเราทุกคนนี้แหละมีความบริสุทธิ์
ประภัสสรสว่างไสวที่สุกอยู่แล้ว
ตลอดเวลา นานาเสียดายที่พากันสร้าง
กำแพงปิดกั้นเสียจนมีคมมีด ด้วยการใช้
ความคิดปรุงแต่งอันเป็นอุปกิเลส”
แสงส่องใจ

กลิ่นหอมที่ฟุ้งบจรสู่สากล

“อีกอย่างหนึ่ง ทรงมุ่งจะมาประดิษฐานพระพุทธศาสนาในที่ที่มีความเจริญก่อน เพราะวิธีประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้านั้น จะเห็นได้ว่า ได้ทรงประกาศแก่นักบวช ซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบมา มุ่งดีมา และเป็นผู้คงแก่เรียนมาแล้ว ในฝ่ายคฤหัสถ์ ก็ทรงมุ่งประกาศแก่บุคคลที่เป็นหัวหน้าคน เช่น พระเจ้าแผ่นดิน มหาอำมาตย์ และแก่พราหมณ์ คฤหัสถ์ซึ่งเป็นผู้คงแก่เรียนต่างๆ เมื่อบุคคลเหล่านี้ ได้ดวงตาเห็นธรรม รับนับถือพระพุทธศาสนาแล้ว คนอื่นๆ ก็นับถือตามไปค้ำยเป็นอันมาก”

๔๕ พระราชาของพระพุทธเจ้า

ชาวบ้านชาวเนปาลตั้งใจ
เดินทางมารับเสด็จเมื่อครั้ง
เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช
ประทานบรรพชาเหล่ากุลบุตร
ศากยะ ณ เมืองกิริติปุระ เมื่อปี
พ.ศ. ๒๕๒๘ บางคนขึ้นคันเดินทาง
ไกลถึง ๘ วันเพื่อมารับเสด็จ

ภาพ : สกล เกษมพันธุ์ (นิตยสารสารคดี)

ภาพ : สกล เกษมพันธุ์ (นิตยสารศรัทธา)

เมื่อครั้งเสด็จเมืองกิริปุ
ประเทศเนปาล ตลอดทางจาก
สนามบินถึงวัด มีชาวเนปาลรอ
เฝ้ารับเสด็จไม่ขาดสาย ทำให้
ถนนแออัดไปด้วยผู้คนจนแทบ
ไม่มีทางเดิน

วัดแคโรไลนาพุทธจักรานารามที่สหรัฐอเมริกา
วัดไทยลุมพินี ประเทศเนปาล เป็นต้น

สำหรับประเทศบ้านใกล้เรือนเคียงพระองค์ก็ทรง
เห็นความสำคัญ และผูกสัมพันธ์ไว้อย่างแน่นแฟ้น
เคยเสด็จไปร่วมฉลองพระบรมสารีริกธาตุ และ
พระธาตุอัครสาวกที่กรุงพนมเปญ ประเทศกัมพูชา
และทรงร่วมคณะพระสงฆ์ไทยไปร่วมประชุมสมัชชา
ที่ ๒ แห่งฉัฏฐสังคายนาพระไตรปิฎก ที่เมืองย่างกุ้ง
สาธารณรัฐเมียนมาร์ ทั้งยังทรงได้รับสมณศักดิ์พิเศษ
จากรัฐบาลเมียนมาร์ คือได้รับถวายสมณศักดิ์ชั้น
"อภิชมหารัฏฐคุรุ" ซึ่งเทียบเท่ากับตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชของประเทศเมียนมาร์ด้วยเช่นกัน
นับเป็นศาสนสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งยิ่งของทั้งสองประเทศ

ด้วยพระวิริยอุตสาหะของเจ้าพระคุณสมเด็จพระพุทธศาสนาเถรวาทีได้ประดิษฐานอย่างมั่นคง
และเผยแพร่เรื่องไปในนานาประเทศทั่วโลก ไม่ว่า
พระองค์จะเสด็จไปเยือน ณ ฝั่งแผ่นดินใด พระ-
จริยาวัตรของพระองค์นั้นงดงามสม่ำเสมอ ทรงเป็น
ที่ชื่นชมยินดีและปลื้มปีติของผู้ที่ได้พบเห็น กลั่นหอม
ในศีลวัตรของพระองค์นั้นฟุ้งขจรไปไกล สร้างความ
ประทับใจและก่อให้เกิดเป็นความสัมพันธ์อัน
แน่นแฟ้นในทุกมวลมิตรประเทศที่พระองค์เสด็จ
ไปเยือนจวบเท่าทุกวันนี้ **สุข**

บน : เสด็จเวียนเทียนที่อเมฆาสถูป สารนาถ ประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นสถานที่แสดงปฐมเทศนาของพระพุทธเจ้า
 ล่าง : วันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๒๘ เสด็จเยี่ยมชมวัดทิเบตในปริมณฑลพระเจดีย์โพธนาถ ประเทศเนปาล

บน : ที่วัดศรีกิริยวิหาร ประเทศเนปาล ฯพณฯ เซร บาสคุร์ เทวา นายกรัฐมนตรีเนปาลกล่าวต้อนรับเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ในพิธีเปิดอาคารไทยกิริย ภาวัน
 ล่าง : พิธีถวายเกียรติบัตรและอามลาเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช โดยมีราชบุรุษของสมเด็จพระราชาธิบดีแห่งเนปาลเป็นประธานในพิธี ณ วัดอาณันทกฤฏี กรุงกาฐมาณฑุ เนปาล

ณ ป่าหิน เขตปกครองตนเอง
หลุนหนานหยี นครคุนหมิง เมื่อ
ครั้งเสด็จไปเยือนสาธารณรัฐ
ประชาชนจีนอย่างเป็นทางการ
ระหว่างวันที่ ๒๐ มิถุนายน-
๒ กรกฎาคม ๒๕๓๖

เมื่อครั้งเสด็จเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีนอย่างเป็นทางการ มีประชาชนและพระจีนมาต้อนรับและชื่นชมพระบารมีกันเนืองแน่น

๑. ทรงสนทนากับ ฯพณฯ เจียงเจ่อหมิง ประธานาธิบดีสาธารณรัฐประชาชนจีน
๒. ฉายพระรูปบนกำแพงเมืองจีน
๓. เสด็จไปวัดกว่างจี ทรงมอบของที่ระลึก คือ พระบรมธาตุบรรจุในมณฑองคำ ประดิษฐานในมณฑปน้อย พระพุทธชินสีห์ ญสส ปิดทอง หน้าพระเพลา ๕ นิ้ว พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ โล่พระชินสีห์ โล่พระคคิธรรมอักษรจีน หนังสือธรรม และเหรียญที่ระลึกอีกจำนวนหนึ่ง
๔. ทรงเยือนวัดหยวนทงในนครคุนหมิง โดยมีเจ้าอาวาสวัดหยวนทงเฝ้ารับเสด็จ
๕. ทรงเขียนอักษรจีนเป็นที่ระลึก

วัดย่งเหอกง นครปักกิ่ง เมื่อครั้งเสด็จ
เยือนสาธารณรัฐประชาชนจีน วันที่ ๒๔
มิถุนายน ๒๕๑๖ วัดนี้เคยเป็นวังมาก่อน
ต่อมาต้องได้รับความเสียหายในพระพุทธรูป
ศาสนาจึงได้ถวายวังให้เป็นวัด

หน้าซ้าย : (บน) คร.เกียวเซ
เอนชินโซ ผู้นำนิกายเนนบุทซุแห่ง
ญี่ปุ่น, องค์ทะไลลามะ ประมุขแห่ง
ทิเบต และสมเด็จพระสังฆราชแห่ง
ประเทศไทย ณ เมืองเกียวโต ญี่ปุ่น
เจ้าพระคุณสมเด็จพระ ทรงมีภาพ
ที่น่าประทับใจกับองค์ทะไลลามะ
คงเห็นได้เมื่อครั้งที่องค์ทะไลลามะ
เสด็จเยือนวัดคาวรินเวทวิหารได้
กล่าวทักทายเจ้าพระคุณสมเด็จฯ
ว่า "พี่ชายคนโตของข้าพเจ้า"
(ล่าง) เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ในฐานะ
ประมุขแห่งคณะสงฆ์ไทยทรงเป็น
องค์ประธานในการประชุม The
First World Buddhist Propagation
Conference
หน้าขวา : ทรงฉายพระรูปได้ค้น
ชาภุระคราวเสด็จเป็นองค์ประธาน
ในการประชุมชาวพุทธโลกเพื่อการ
เผยแผ่ครั้งที่ ๑ The First World
Buddhist Propagation Conference
วันที่ ๔-๑๐ เมษายน ๒๕๔๑
ณ เมืองเกียวโต ประเทศญี่ปุ่น

พระบรมสารีริกธาตุและพระอรหันตธาตุ ประดิษฐานในมณฑป ณ วัดพระแก้วมรกตจำลอง กรุงเทพมหานคร ประเทศกัมพูชา

ในวัดพระแก้วจำลองที่กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย เมื่อครั้งทรงเป็นพระโศภนคณาภรณ์ พร้อมด้วยคณะสงฆ์จากประเทศไทย
ไปร่วมพิธีสมโภชพระบรมสารีริกธาตุและพระอรหันตธาตุ วันที่ ๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๕

หน้าซ้าย : ๑. เมื่อคราวเสด็จเยือนสหรัฐอเมริกา แคนาดา และยุโรป ในปี พ.ศ. ๒๕๒๒ เสด็จยังที่ประทับของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เมืองโลซานน์ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์
 ๒. ทรงฉายพระรูปหน้าหอนาฬิกาบิ๊กเบนที่กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ พ.ศ. ๒๕๒๓
 ๓. เสด็จเยือนพิพิธภัณฑ์ลูฟร์ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ๒๑ เมษายน ๒๕๒๓
 ๔. พิธีเปิดวัดพุทธที่ป ที่กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๐๘
 ๕. ทรงเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ในพิธีเปิดวัดพุทธที่ป และประกอบพิธีอาสนาพัญชา หน้าขวา : เสด็จเยือนหอไอเฟล กรุงปารีส วันที่ ๒๑ เมษายน ๒๕๒๓

๑๒๖

“ไม่มีความสบายใดจะเสมอด้วยความสบายใจ
และความสบายใจจะไม่เกิดแต่เหตุใดเสมอด้วยเหตุ
คือเมตตา การอบรมเมตตาจึงสำคัญ จึงจำเป็น”

๑๒๗

ในคราวเสด็จพิธีเปิด
วัดพุทธปทีปเมื่อเดือน
สิงหาคม ปี พ.ศ.
๒๕๐๘ ได้เสด็จยัง
กรุงโรม ประเทศ
อิตาลี โอกาสนี้ทรง
เยี่ยมชมโบราณสถาน
สำคัญๆ หลายแห่ง

เสาหลักแห่งพระพุทธศาสนา

“ทุกคนที่รวมอยู่ในหมู่คณะหรือประเทศชาติเดียวกัน
ต่างต้องรับผิดชอบต่อความผาสุกของกันและกันด้วยกันทั้งนั้น
แต่สำหรับผู้หน้านั้น ในฐานะที่เป็นผู้นำ จำต้องปฏิบัติตน
ให้เป็นเยี่ยงอย่างที่ดีแก่ผู้ตามหรือผู้อยู่ในปกครองเป็นอันดับแรก
จึงจะสมกับที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้นำ ฉะนั้นผู้นำจึงอยู่ในฐานะ
ที่ต้องรับผิดชอบหนักกว่าผู้อื่นในหมู่เดียวกัน ด้วยเหตุนี้เอง
ในทางพระพุทธศาสนาจึงเน้นการปฏิบัติธรรมของผู้ที่เป็นผู้นำ
หรือผู้ปกครองหมู่คณะหรือประเทศชาติมาก”

ราชธรรมกับการพัฒนาสังคม

หน้าซ้าย : สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ทรงเลือก เจ้าพระคุณสมเด็จพระ ขณะทรงดำรง สมณศักดิ์ที่พระโศภนคณาภรณ์ ให้เป็น "พระอภิบาล" (พระพี่เลี้ยง) ของภิกษุพระบาทสมเด็จพระเจ้า อยู่หัวรัชกาลปัจจุบันในระหว่างที่ ทรงผนวชเป็นพระภิกษุและเสด็จ ประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร วันที่ ๒๒ ตุลาคม-๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๘
หน้าขวา : ในการทำวัตรสวดมนต์ ประจำวันในพระอุโบสถวัดบวร นิเวศวิหาร ระหว่างพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงผนวช

...ลู่ล่งถึงพุทธศักราช ๒๕๑๒ ในวันศุกร์ที่ ๒๑ เดือนเมษายน ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้มีพระราชพิธีอันยิ่งใหญ่ ซึ่งประทับอยู่ในความทรงจำของพุทธศาสนิกชนทั่วประเทศ นั่นคือ **พระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชองค์ใหม่ พระองค์ที่ ๑๘ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระนามว่า สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน)**

ราชทินนามของพระองค์คือ "สมเด็จพระญาณสังวร" นั้น ทรงได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ มีความหมายว่า ผู้สำรวจในญาณคือความรู้ ราชทินนามนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้พระราชทานสถาปนาแก่พระเถระผู้ทรงคุณทางวิปัสสนาธุระเท่านั้น โดยพระราชทานสถาปนาแก่สมเด็จพระญาณสังวร (สุก) ในปี พ.ศ. ๒๓๕๘ เมื่อทรงได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชในปี ๒๓๖๖ แล้ว ตำแหน่ง "สมเด็จพระญาณสังวร" ก็ไม่ปรากฏว่ามีพระเถระรูปใดได้รับพระราชทานสถาปนาอีกเลย นับเป็นเวลาห่างกันนานถึง ๑๕๖ ปี

เมื่อเจ้าพระคุณสมเด็จพระ ได้รับพระราชทานสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช ราชทินนามของพระองค์ยังคงเป็นเช่นเดิมคือ "สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก" ทรงเป็นสมเด็จพระสังฆราชที่มีได้เป็นพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์แรก ที่มีได้ใช้พระนามว่า สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ ดังที่เคยปฏิบัติสืบกันมา แต่ได้รับพระราชทานราชทินนามพิเศษเฉพาะพระองค์

พระเกียรติคุณของเจ้าพระคุณสมเด็จพระ เป็นที่ตระหนักมาช้านานว่าทรงไว้ซึ่งพระปริยัติธรรม และถึงพร้อมด้วยพระจริยาวัตรอันบริสุทธิ์ ทรงมีความรู้ในหลักศาสนาอย่างลึกซึ้ง เป็นแบบอย่างที่ดีและเป็นที่เคารพของเหล่าพุทธบริษัท

พระองค์ทรงมุ่งมั่นปลุกฝังอบธรรมให้เกิดขึ้นทั้งในหมู่เยาวชนและประชาชนทั่วไป โดยมุ่งหมายความร่มเย็นเป็นสุขของบ้านเมืองเป็นสำคัญ ทั้งยังทรงอบรมสั่งสอนประชาชนให้ตั้งมั่นอยู่ในความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ทรงตระหนักดีว่าประเทศไทยมีองค์พระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมดวงใจ อันนำมาซึ่งความสมัครสมานสามัคคีและความเข้มแข็งของประเทศชาติ

ในขณะที่พระองค์ทรงดำรงสมณศักดิ์ที่พระโศภนคณาภรณ์ ปี พ.ศ. ๒๔๘๘ นั้น ทรงได้รับมอบหมายให้เป็นพระอภิบาลหรือพระพี่เลี้ยงของพระภิกษุพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในระหว่างทรงผนวชและเสด็จประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร เพื่อทรงปฏิบัติสมณธรรมเป็นเวลา ๑๕ วัน

และในปี พ.ศ. ๒๕๒๑ เมื่อสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารทรงผนวชและเสด็จประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหารเป็นเวลา ๑๕ วันเช่นกัน เจ้าพระคุณสมเด็จพระ ซึ่งดำรงสมณศักดิ์ที่สมเด็จพระญาณสังวรในขณะนั้นก็ทรงรับอาราธนาเป็นพระราชกรรมาจารจารย์ และทรงทำหน้าที่เป็นพระอาจารย์ถวายพระธรรมวินัยตลอดระยะเวลาที่ทรงผนวช

ทรงรับพระราชทานพัสคจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช วันศุกร์ที่ ๒๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๑๒

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงปฏิบัติหน้าที่โดยเรียบร้อยและสมบูรณ์ ครบถ้วนเป็นอย่างดี ทรงเป็นที่เคารพนับถือของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาตลอด และได้ทรงรับหน้าที่ถวายพระธรรมเทศนาและถวายธรรมกถาแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถเสมอๆ ทั้งในการพระราชพิธีและเป็นการส่วนพระองค์ นอกจากนี้ยังทรงเป็นที่เคารพเลื่อมใสศรัทธาของพระบรมวงศานุวงศ์ที่ใกล้ชิดทุกพระองค์ ซึ่งเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ได้เสด็จไปในงานบำเพ็ญพระราชกุศลและทรงสนทนาธรรมด้วยอยู่เนืองๆ พระศาสนกิจภายใต้การดูแลของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช มั่นคงแผ่ปกไปทั่วประเทศ ด้านการ

ปกครองทรงมอบหมายและกระจายงานในสังฆมณฑลให้แก่พระเถระชั้นผู้ใหญ่เพื่อกำกับดูแล ขณะเดียวกันก็ทรงติดตามงานสม่ำเสมอในฐานะผู้รับผิดชอบสูงสุด ทรงแก้ไขปรับปรุงกฎระเบียบที่เป็นข้อขัดข้องให้เหมาะสมทันสมัย ทำให้งานของคณะสงฆ์ดำเนินไปโดยราบรื่น ในฐานะประมุขแห่งสงฆ์ ทรงเป็นตัวแทนของศาสนจักรต้อนรับอาคันตุกะจากนานาประเทศ เป็นที่ยกย่องสรรเสริญในหมู่ผู้นำของประเทศต่างๆ มาโดยตลอด และยังทรงดำเนินบทบาทผู้นำทางจิตใจของประเทศที่เป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาอย่างประเทศไทยและในเวทีโลกอย่างสมศักดิ์ศรี ทรงวางพระองค์ได้อย่างเหมาะสม คือมี

พระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วันศุกร์ที่ ๒๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๑๒

พระจริยาวัตรอ่อนโยนและอ่อนน้อมถ่อมพระองค์ ขณะเดียวกันก็ทรงเข้มแข็ง และทรงคัดค้านพระทัยในเรื่องต่างๆ อย่างเด็ดขาด เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงมีไมตรีอันแน่นแฟ้นกับองค์พระโอรสแห่งประเทศ ในคราวที่องค์พระโอรสเสด็จเยือนประเทศไทยครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๐ นั้น ได้เสด็จเยือนวัดบวรนิเวศวิหารด้วย ในโอกาสนั้นเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ได้ถวายคำแนะนำการปฏิบัติสมาธิกรรมฐานแบบเถรวาทแด่องค์พระโอรส และอีกครั้งหนึ่งในคราวเสด็จเยือนประเทศไทยปี พ.ศ. ๒๕๑๖ และเสด็จประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อพบกันในพระอุโบสถ องค์พระโอรสได้กล่าวทักทายเจ้าพระคุณ

สมเด็จพระสังฆราช ด้วยคำแรกว่า "พี่ชายคนโตของข้าพเจ้า" นี่เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเคารพรักและชื่นชมที่ผู้นำทางจิตใจของพระพุทธศาสนาทั้งสองฝ่ายมีต่อกัน กว่า ๖๐ ปีบนเส้นทางธรรมนับแต่บรรพชาเป็นสามเณร ความมุ่งมั่นที่จะรับใช้พระพุทธศาสนาดำเนินมาอย่างแน่วแน่มั่นคง จวบจนก้าวเข้าสู่ยุคสูงสุดแห่งการเป็นผู้นำสังฆมณฑลอย่างสมพระเกียรติ และตลอด ๒๐ ปีที่ผ่านมา สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงปฏิบัติพระกรณียกิจได้สมบูรณ์ครบถ้วนในฐานะองค์พระประมุขผู้เป็นศูนย์กลางแห่งบวรพุทธศาสนาของประเทศไทย

เครื่องยศสมณศักดิ์สมเด็จพระสังฆราช

- บาตรพร้อมด้วยฝาและเชิงบาตรถมปิด
- พานพระศรี ประกอบด้วย มังสี ๒
- คลับฟู่ ๑ จอก ๑ ซองพลู ๑ (พร้อมพลู)
- ฉาตฺสรงพระพักตร์
- หีบตราจักรี (หีบหลังเจียด)
- หีบพระโสดหลังนูน
- คณโท
- กาทรงกระบอก
- หม้อลักจั่น
- ปิ่นโคกกลม ๔ ชั้น
- สุพรรณราช
- สุพรรณศรี
- ขันน้ำพานรองมีจอกคลุมคาครูปฝ่าชี้

๑๓๔

๑๓๕

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ
ทรงสนทนาร่วมกับเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ณ พระค้ำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ คอยปุย จังหวัดเชียงใหม่

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเยี่ยมสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
ณ ศิริราชพยาบาล โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์

บน : ทรงเป็นพระอาจารย์ถวายการอบรมพระธรรมวินัยขณะที่พระภิกษุสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ
สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร วันที่ ๖-๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๒๑
ล่าง : เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณฯ สยามบรมราชกุมารี
และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี

บน : ทรงจุดเทียนชัยในพิธีพุทธาภิเษก ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เนื่องในวโรกาสที่
สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงเจริญพระชนมายุ ๘๐ พรรษา
ล่าง : พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลีพระวรราชทินนงค์ฯ และพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา
เสด็จถวายเครื่องสักการะ ณ ศาลาหมื่นทอง ปรามิโข

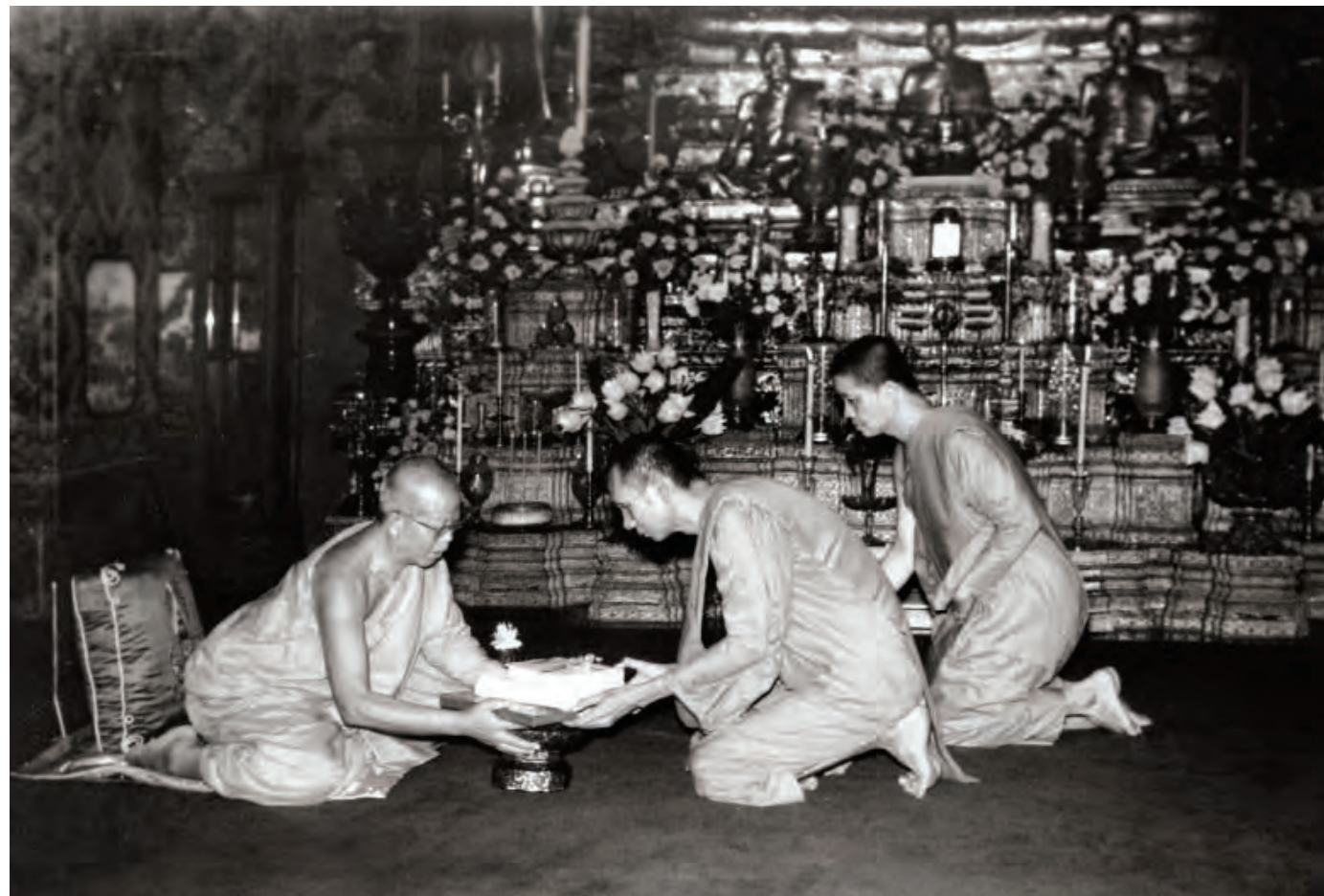

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
ถว้พระพรหมหรือวัดญวน เมื่อครั้ง
ชาวจังหวัดกาญจนบุรีจัดงานสมโภช
ในโอกาสได้รับพระราชทานสถาปนาเป็น
สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช
สกลมหาสังฆปริณายก

บน : ท่านโกเอ็นก้า วิปัสสนาจารย์ชาวอินเดียพร้อมด้วยภรรยาเข้าเฝ้าสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
 ล่าง : คณะสมณทูตสำนักวาติกันเข้าเฝ้าสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
 กราบทูลเชิญเสด็จสำนักวาติกัน เมื่อวันที่ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๐

บน : สมเด็จพระสังฆราชแห่งราชอาณาจักรลาว (สมเด็จพระยอกแก้ว พุทธิโนรส (บุญทัน อดมณาโน ปุปผรัตน์))
 เสด็จเยือนประเทศไทยอย่างเป็นทางการในฐานะอาคันตุกะของสมเด็จพระสังฆราช ความคำทูลอาราธนาของรัฐบาลไทย วันที่ ๑๕-๑๗ พฤษภาคม ๒๕๑๐
 ล่าง : ทรงต้อนรับองค์ทะไลลามะเมื่อคราวเยือนวัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อวันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๑๕

หลวงพ่อดุน ปรีสุทโธเจ้าอาวาสวัดพระญาณสังวร
สมเด็จพะสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

หลวงตามหาบัว ญาณสมปนโน
เจ้าอาวาสวัดพระคุณสมเด็จฯ

เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์
ที่พระศาสนโสภณ รับเสด็จ
เจ้าชายฟิลิป คดยุคแห่งเอเดนบระ
ประเทศอังกฤษ ณ พระอุโบสถ
วัดบวรนิเวศวิหาร พ.ศ. ๒๕๑๐

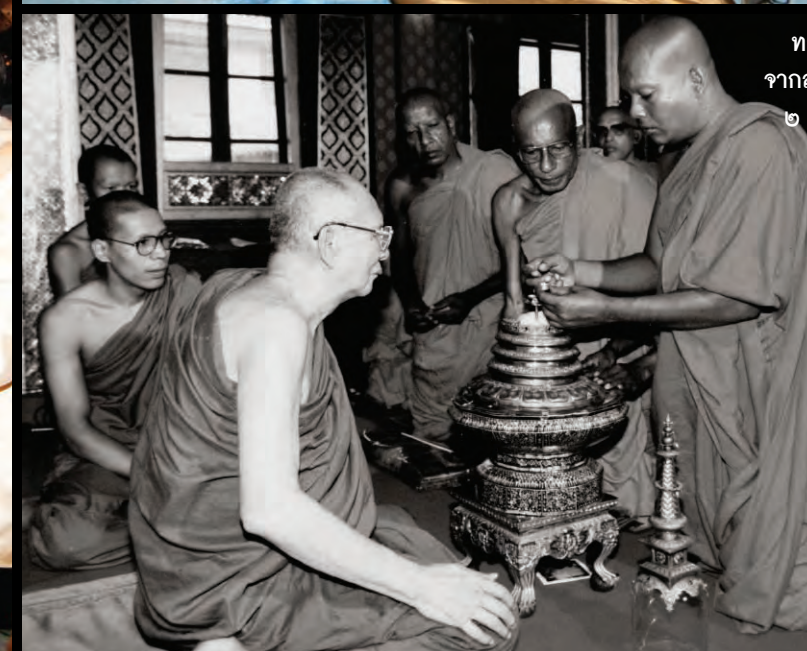
เอกอัครราชทูตปาเลสไตน์ประจำประเทศไทย
เจ้าอาวาส โดยการนำของ ดร. วอลเคมารี
ซี. ไฮเลอร์ วันที่ ๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๐

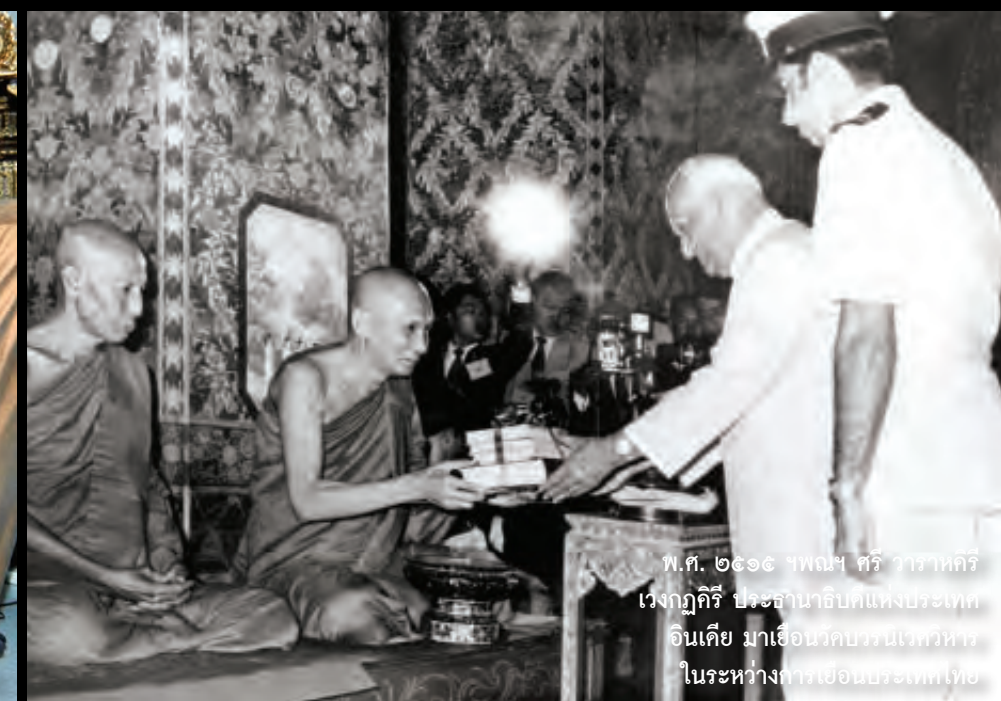
ทรงต้อนรับเจ้าชายฟิลิปป์
แห่งเบลเยียม ณ ศาลา ๑๕๐ ปี
วันที่ ๑๐ ตุลาคม ๒๕๕๖

พระอุดมญาณโมลี วัดโพธิ์สมพร
อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี เจ้าอาวาส
สักการะ ณ โรงพยาบาลพาลังกรณ์

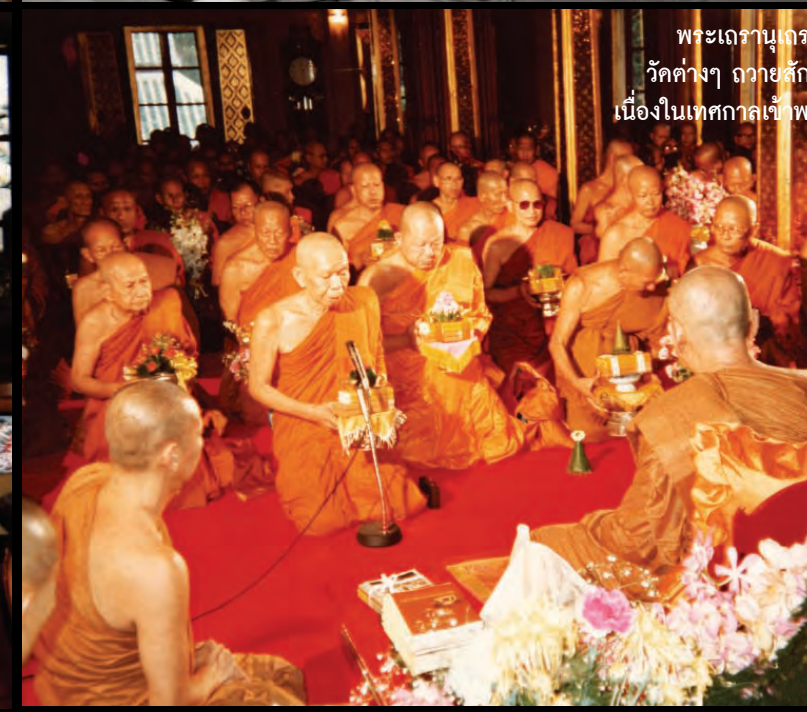
ทรงต้อนรับพระสงฆ์
จากลังกา ๒๕ รูป วันที่
๒ พฤษภาคม ๒๕๕๕

พ.ศ. ๒๕๑๕ ฯพณฯ श्री วราห์กร
เวงกุกิริ ประธานาธิบดีแห่งประเทศ
อินเดีย มาเยือนวัดบวรนิเวศวิหาร
ในระหว่างการเดินทางในประเทศไทย

พระธรรมสิงหบุราจารย์
(หลวงพ่อรุ่น จิตฺตมโน) เจ้าอาวาส
สักการะเนื่องในการฉลองพระชันษา
๕๐ ปี ณ โรงพยาบาลพาลังกรณ์
วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๕๖

พระเถรานุเถระจาก
วัดต่างๆ ถวายสักการะ
เนื่องในเทศกาลเข้าพรรษา

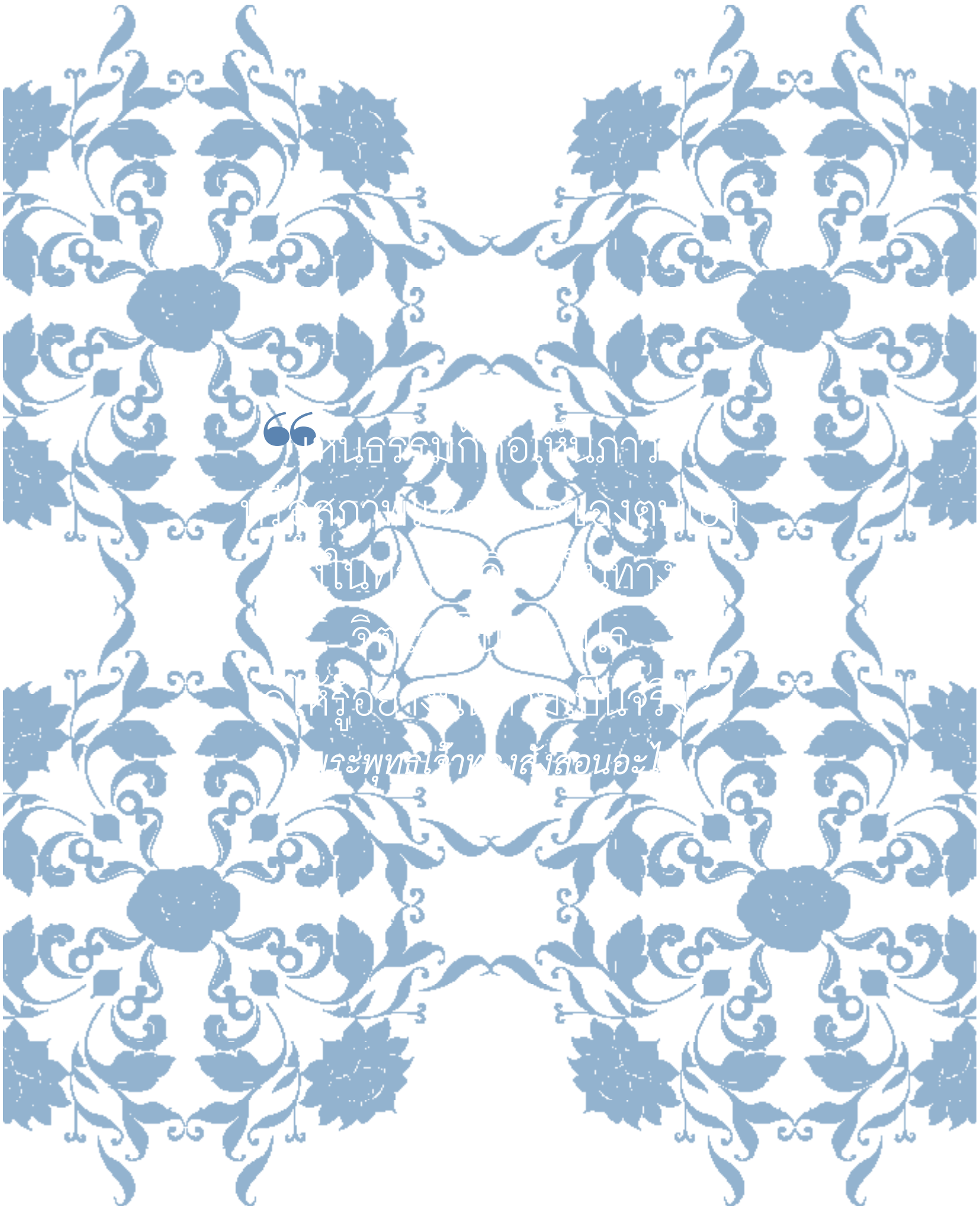
ฯพณฯ เอกอัครราชทูตอินเดีย
ประจำประเทศไทยถวายพระพุทธรูป
แก่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ขณะดำรง
สมณศักดิ์ที่พระศาสนโสภณ
ณ วัดบวรนิเวศวิหาร พ.ศ. ๒๕๑๕

ฯพณฯ จุฬาราชมนตรี,
สมเด็จพระญาณสังวร
สมเด็จพระสังฆราช
สกลมหาสังฆปริณายก
และพระคาร์ดินัล
ไมเกล มีชัย ภิรมย์บุญชู
ในการประชุมสันติภาพแห่ง
โลกที่อาคารแปซิฟิกเพลซ
วันที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๔๐

๒๒ พฤษภาคม ๒๕๔๒ ทรงประกอบพิธี
มอบพระบรมสารีริกธาตุแก่พุทธศาสนิกชน
ศรีลังกา โดยเอกอัครราชทูตศรีลังกา
ประจำประเทศไทยเป็นผู้รับมอบ
พร้อมด้วยทูตานุทูตจากหลายประเทศ
ร่วมพิธี ณ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร

“พระธรรมกถุ์ เอมรินทร์
ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตาก
มหาราช
จิตรกรรม
หรือพระบรมราชูปถัมภ์
ระพุทธเจ้าองค์ที่ ๓๒๖

พระอัจฉริยภาพ

“คนฉลาดในพระพุทธศาสนาหมายถึงผู้มีปัญญา คือผู้มีเหตุผล และผู้มีเหตุผล คือผู้รู้จักเหตุรู้จักผล คือรู้ว่าเหตุใดเป็นเหตุดี เหตุใดเป็นเหตุไม่ดี รู้ว่าผลใดเป็นผลดี ผลใดเป็นผลไม่ดี และรู้ด้วยว่าเหตุดีเท่านั้นที่จะให้ผลดี เหตุไม่ดีเท่านั้นที่จะให้ผลไม่ดี ไม่มีเหตุดีใดจะให้ผลไม่ดี และไม่มีเหตุไม่ดีใดจะให้ผลดี ผู้ใดรู้จริงในเหตุในผล ดังรับพระราชทานกล่าวมา คือคนฉลาดในพระพุทธศาสนา ผู้นั้นไม่ทำสิ่งที่ไม่ดี จะทำแต่สิ่งที่ดี อย่างแก้วักล่าอาชญา ไม่ล้งเล็ท้อแท้ แม้จะต้องเหนื่อยกายเหนื่อยใจ หรือต้องเสียสละทรัพย์สินเงินทองของมีค่ามากมายเพียงไร เพื่อผลอันเป็นคุณงามความดี เป็นคุณประโยชน์ทั้งแก่ส่วนตนและส่วนรวม”

พระธรรมเทศนา โสภณกถา ในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเฉลิมพระชนมพรรษา
สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ในพระบรมมหาราชวัง
วันจันทร์ที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๕

หน้าซ้าย : ทรงจัดเตรียมของเพื่อ
บรรจุในพระเจดีย์วัดบวรนิเวศวิหาร
ณ ถิ่นหลวงเจริญพุทธศาสนาในระหว่าง
บูรณะคำหนักคอยท่า ปราโมช เมื่อปี
พ.ศ. ๒๕๐๘

...“ปัญญาเป็นแสงสว่างรุ่งเรืองในโลก บัณฑิตทั้งหลายย่อมคัด
ฝึกตน” ความตอนหนึ่งในพระนิพนธ์แปลบาลี-ไทยของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ
อริยาวัตรเจดีย์แห่งความก้าวหน้าทางปัญญาที่ฉายพระอัจฉริยภาพ
ของพระองค์ ความใฝ่รู้ในการศึกษาอยู่เสมอพัฒนาพระปรีชาสามารถ
ของพระองค์ให้ทรงเป็นเลิศทั้งทางทฤษฎีหรือปรัยัติ และทางปฏิบัติ
พระองค์ทรงเป็นนักการศึกษาผู้มีวิสัยทัศน์กว้างไกล ทรงใฝ่รู้ในเรื่อง-
ราวของพระพุทธศาสนา ทั้งโดยการสืบสาวค้นคว้าจากตำรา โดยการ
ศึกษาวิเคราะห์ ตลอดจนทรงปฏิบัติด้วยพระองค์เอง จึงทรงเป็นทั้ง
นักปราชญ์ผู้รอบรู้ และเป็นอริยสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบรวมอยู่ใน
บุคคลเดียวกัน

ด้วยพระอัจฉริยภาพ ผดุงกับพระวิริยบารมีที่ทรงบำเพ็ญเพียร
เพื่อพระพุทธศาสนา ผลงานทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นพระนิพนธ์ที่มีมากมาย
บทเทศนาธรรมทั้งหลาย ตลอดจนพุทธสถาน หรือแม้แต่พระพุทธรูป
และพระเครื่องต่างๆ ที่ทรงริเริ่มก่อสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์ จึงล้วน
ทรงคุณค่าสมบูรณ์อยู่ในตัวทั้งสิ้น

ผลงานสำคัญ ของพระองค์ท่านแบ่งออกเป็นประเภทได้ดังนี้

• **ด้านสื่อสารมวลชน**

ทรงริเริ่มจัดรายการวิทยุ “การบริหารทางจิต” ทางสถานีวิทยุ อ.ส.
พระราชวังดุสิต ตามพระราชปราชญ์ของสมเด็จพระศรีนครินทราบรม-
ราชชนนี ทุกเช้าวันอาทิตย์ติดต่อกันเป็นเวลาหลายปี จุดประสงค์ก็
เพื่อให้ผู้ฟังหันมาสนใจฝึกฝนอบรมจิตใจ ฝึกหัดทำใจให้สงบ ฝึกใช้
ความคิดที่ก่อให้เกิดปัญญานำไปใช้ในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ยังทรง
นิพนธ์เรื่องทางพระพุทธศาสนาลงพิมพ์เผยแพร่ทางนิตยสารอย่างต่อเนื่อง
เช่น *ศรีสัปดาห์* ซึ่งเป็นนิตยสารผู้หญิง และนิตยสาร *ธรรมจักร* ซึ่งเป็น
นิตยสารเผยแพร่พระพุทธศาสนาของมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยฯ

• **พระนิพนธ์**

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงสนพระทัยเรียนรู้ภาษาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น
ภาษาสันสกฤต อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน และจีน แต่ที่ทรงศึกษา
ต่อเนื่องจนสามารถอ่าน เขียน และพูดได้ก็คือภาษาอังกฤษ และ
จากความรู้ภาษาอังกฤษนี้เองที่ช่วยขยายโลกทัศน์ของพระองค์ให้
กว้างไกล ประกอบกับพระอุปนิสัยที่ช่างค้นคว้าใฝ่ศึกษาก็ยิ่งส่งเสริม

ให้ผลงานพระนิพนธ์ของพระองค์ลึกล้ำยิ่งขึ้น ทรงสามารถนำ
เอาความรู้สมัยใหม่มาประยุกต์ใช้อธิบายธรรมะให้อ่านเพลิน เข้าใจง่าย
และสื่อสารได้กับคนทุกระดับชั้น ดึงดูดใจคนรุ่นใหม่ หันมาสนใจ
ธรรมะกันมากขึ้น

ตัวอย่างผลงานพระนิพนธ์

โสฬสปัญหา

เป็นเรื่องราวของปัญหา ๑๖ ข้อ พร้อมทั้งคำพยากรณ์คือคำกล่าวแก้
อันเป็นปัญหาธรรมะชั้นสูงในพุทธศาสนา พระนิพนธ์เล่มนี้สะท้อนให้เห็น
ถึงพระอัจฉริยภาพของพระองค์ที่ทรงวิเคราะห์วิจารณ์ธรรมที่เป็น
ธรรมชั้นสูงได้อย่างแจ่มแจ้งชัดเจน แสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถ
ทั้งในทางปรัยัติและปฏิบัติที่สอดคล้องควบคู่ไปด้วยกันอย่างดี จึงทรง
สามารถถ่ายทอดออกมาได้ซาบซึ้งกินใจและตรงตามความหมายของ
ข้อธรรมนั้นๆ

ทศบารมี ทศพิทธาธรรม

เป็นธรรมะ ๒ หมวดที่ทรงนำมาเรียบเรียงให้เกี่ยวโยงกัน ด้วยทรง
เห็นว่าเป็นหลักธรรมที่มีความเกี่ยวเนื่องกันอยู่ ทศบารมีนั้นเป็นบารมี
ทางธรรม โดยมีเป้าหมายอยู่ที่ประโยชน์สูงสุดของชีวิตคือความวิมุตติ
หลุดพ้น ส่วนทศพิทธาธรรมเป็นบารมีทางโลก โดยมีเป้าหมายสูงสุด
อยู่ที่ประโยชน์สุขของประชาราษฎร์ ทว่าทั้ง ๒ หมวดนี้ก็มีเนื้อหาที่
คล้ายคลึงกัน และต่างก็เป็นบารมีธรรมด้วยกันทั้งคู่ สิ่งสำคัญที่สะท้อน
อยู่ในพระนิพนธ์เล่มนี้ก็คือ พระปรีชาสามารถในเชิงเปรียบเทียบและ
ในเชิงประยุกต์ ทำให้ผู้อ่านเข้าถึงคำสอนของพุทธศาสนาในแง่มุมที่
แตกต่างและกว้างขวางยิ่งขึ้น

๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า

พระนิพนธ์เรื่องนี้นำเสนอเรื่องราวในพุทธประวัติ โดยเล่าเหตุการณ์
ที่เกิดขึ้นไปตามลำดับปี นับแต่ที่พระพุทธองค์ตรัสรู้แล้วทรงเริ่มเผยแผ่
พระศาสนา トラาจนกระทั่งเสด็จดับขันธปรินิพพานที่เมืองกุสินารา
ทรงรวบรวมความรู้และเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาทั้ง
จากพระไตรปิฎก อรรถกถาต่างๆ คำาอื่น ๆ รวมทั้งคำาภีรจากมหายาน
ทรงเขียนเล่าไว้อย่างพิสดารและน่าสนใจ เป็นงานพระนิพนธ์ที่ให้ความรู้
ในแง่มุมต่างๆ ที่หลากหลายและลุ่มลึกเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

เมื่อเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงได้รับตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร ก็ทรงเริ่มการบูรณปฏิสังขรณ์ภายในวัดทั้งหมด
ในภาพขณะตรวจงานการบูรณะพระเจดีย์วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๘

ทรงประกอบพิธีก่อนการรื้อถอนแท่นที่ประทับของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ เพื่อทำการบูรณะ

นอกจากนี้ยังมีงานด้านวิชาการที่เป็นประเภทตำราอีกมากมาย ทรงเรียบเรียงวากยสัมพันธ์ ภาค ๑-๒ สำหรับใช้เป็นหนังสือประกอบการศึกษาของนักเรียนบาลี และทรงอำนวยการจัดทำทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากิตติยกรรวลักษณ์ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ เป็นต้น

ส่วนงานแปลเป็นภาษาต่างประเทศ ทรงริเริ่มและดำเนินการให้มีการแปลตำราทางพระพุทธศาสนาจากภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษ เช่น นวโกวาท วินัยมุข พุทธประวัติ อุปสมบทวิธี ภิกขุปาติโมกข์ และทำวัตรสวดมนต์ เป็นต้น รวมไปถึงผลงานพระธรรมเทศนาที่มีอยู่จำนวนมาก เท่าที่พิมพ์เป็นเล่มเผยแพร่แล้ว เช่น พระมงคลวิเสสเถกกา ปัญจคุณ ๕ กัณฑ์ ทศพลญาณ ๑๐ กัณฑ์ มงคลเทศนา สังฆคุณ ๘ กัณฑ์ เป็นต้น

• งานด้านเสนาสนะและถาวรวัตถุ

งานบูรณะเสนาสนะและพุทธสถานนอกจากเป็นไปเพื่อสืบทอดพระศาสนาแล้ว ยังแสดงออกถึงพุทธศิลป์อันงดงามที่สะท้อนถึงความเจริญรุ่งเรืองของชาติอีกด้วย จึงเป็นอีกงานหนึ่งที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเพชรบุรีวรเทพยพัลลภ ดิศกุล ทรงเอาพระทัยใส่อย่างยิ่ง สิ่งก่อสร้างอันเป็นถาวรวัตถุที่โปรดให้ก่อสร้างขึ้นหรือบูรณปฏิสังขรณ์นั้นมีอยู่มากมาย แต่ก็มีที่สำคัญๆ ซึ่งแบ่งออกได้เป็น

๑. งานก่อสร้างและบูรณะวัดในประเทศ

ด้วยทรงรำลึกถึงพระคุณของผู้มีพระคุณอยู่เสมอ ทรงปรารภอยู่เนืองๆ ว่า งานนี้ทำถวายใครหรือเพื่อสนองคุณท่านองค์ไหน ดังนั้นส่วนใหญ่บรรดาถาวรวัตถุที่ทรงริเริ่มให้ก่อสร้างหรือปฏิสังขรณ์จึงแสดงถึงพระกตัญญูที่มีต่อผู้มีพระคุณ อาทิ ทรงสร้างศาลาการเปรียญ ภปร ถวายวัดเทวสังฆาราม เพื่อสนองคุณหลวงพ่อดำเหนือผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ อาคารวิเวกานันทน์ ทรงสร้างให้โรงเรียนวัดเทวสังฆาราม ในฐานะเป็นโรงเรียนที่พระองค์ทรงเล่าเรียนมาแต่ทรงพระเยาว์

ผลงานสิ่งก่อสร้างที่โดดเด่นด้วยศิลปกรรมและความสมบูรณ์พร้อมก็คือ วัดญาณสังวราราม จังหวัดชลบุรี ที่ทรงสร้างถวายเป็นพระราชมุขแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และอดีตสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าผู้ทรงคุณต่อแผ่นดิน ทั้งยังมีพระดำริให้จัดสร้างพระพุทธรูปบนหน้าผาเขาชีจรรย์ เป็นพระพุทธรูปที่แกะสลักบนหน้าผาด้วยแสงเลเซอร์ แล้วใช้สีทองวาคแต้ม บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

● ศาลาวิชิตฐาน เป็นอาคารทรงไทย ๒ ชั้น สร้างถวายเป็นพระบรมราชานุสรณ์แด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ซึ่งขณะทรงผนวชเป็นพระภิกษุมีพระนามฉายาว่า "วิชิตฐานภิกขุ" และทรงครองวัดบวรนิเวศวิหารเป็นพระองค์แรก ทั้งเพื่อเป็นอนุสรณ์ในโอกาสสถาปนาวัดบวรนิเวศวิหารครบ ๑๕๐ ปีด้วย

● ตึกกวีบรมฉายี สร้างขึ้นเพื่อเป็นอาคารสำนักงานอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ถาวรวัตถุในวัดบวรนิเวศวิหารที่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงบูรณะและสร้างใหม่

● พระเจดีย์วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นพระเจดีย์ทรงลังกาคตามพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๔ เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงบูรณะขึ้นใหม่ให้คงตามถาวรโดยประดับด้วยกระเบื้องโมเสกสีทองจากอิตาลี และทรงเป็นผู้ริเริ่มนำกระเบื้องโมเสกมาประดับพระเจดีย์เป็นครั้งแรกในประเทศไทย เป็นแบบให้วัดต่างๆ เอาอย่างกันอย่างกว้างขวางในเวลาต่อมา

● พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร เป็นอาคารแบบโบราณแตกต่างจากพระอุโบสถทั่วไป เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ได้ทรงบูรณะขึ้นใหม่โดยประดับหินอ่อนจากอิตาลีทั้งหลัง เพื่อรักษารูปแบบสถาปัตยกรรมและลวดลายโบราณให้คงอยู่ทนทานถาวรสืบไป

● ตึก ภปร พิพิธภัณฑ์วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นอาคารทรงไทย ๒ ชั้น สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่รวบรวมและจัดแสดงสิ่งของมีค่าทางศึกษาของวัด อันจะเป็นประโยชน์แก่การศึกษาของเยาวชนและประชาชนทั่วไป

๐๖๒

“ผู้ใดคิดว่า ตนเองกำลังทำความดี
แต่มีจิตใจเร่าร้อน หากความสงบสุขยาก
ก็พึงเข้าใจเสียให้ถูกต้องว่า
ตนมิได้กำลังทำความดี อาจเป็นเพียง
กำลังคิดแข่งดีเท่านั้น”

แสงส่องใจ

๐๖๓

ไว้ที่พระอุระ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จมาเบิกพระเนตรด้วยพระองค์เอง นับเป็นพระพุทธรูปองค์สำคัญที่มีความงดงาม และถือเป็นงานครั้งประวัติศาสตร์ของประเทศไทย

พระบรมธาตุเจดีย์ศรีนครินทราสถิตมหาสันติคีรี ที่วัดสันติคีรีญาณสังวราราม คอยแม่สลอง จังหวัดเชียงราย เป็นเจดีย์ที่มีความงดงามตระการตา องค์เจดีย์เป็นสีเทาและขาว เบื้องบนยอดเจดีย์เป็นสีทองอร่าม ตั้งตระหง่านอยู่บนยอดขุนเขาสูงเสียดฟ้า พระบรมธาตุเจดีย์นี้ทรงสร้างถวายเป็นพระราชานุสรณ์แด่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

นอกจากนี้ยังมีงานก่อสร้างและบูรณะวัดวาอารามต่างๆ ทั้งที่อยู่ใกล้ไกลและในท้องถิ่นทุรกันดาร เช่น วัดรัชดาภิเษก อำเภอบ่อพลอย และวัดพุทธภูมิ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี, วัดวังฟูไทร อำเภอหนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี, วัดล้านนาญาณสังวราราม อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

๒. งานก่อสร้างและบูรณะวัดในต่างประเทศ

ด้วยสายพระเนตรอันกว้างไกล ทรงเล็งเห็นความสำคัญของงานพระธรรมทูตเป็นอย่างยิ่ง จึงได้ทรงทุ่มเทกับงานบุกเบิกพื้นฟูพระพุทธศาสนาในต่างแดนและสืบสานศาสนสัมพันธ์กับนานาประเทศทั่วโลก สิ่งที่ได้ทรงพากเพียรบำเพ็ญเป็นระยะเวลายาวนานนั้นก็ได้ส่งผลให้พระพุทธศาสนาหยั่งรากลึกและผลิดอกออกผล งดงามไพบุลย์ไปทั่วทุกทวีปในสากลโลก

ปัจจุบันมีวัดไทยในต่างประเทศหลายแห่งที่พระองค์ทรงเป็นประธานดำเนินการ และประธานกรรมการอุปถัมภ์ในการสร้างวัดและอุโบสถกระจาย

หน้าซ้าย : เสด็จตรวจงานก่อสร้างวิหารเขียน วัดญาณสังวราราม จังหวัดชลบุรี
หน้าขวา : (บน) เมรุวัดเทวสังฆาราม เจ้าพระคุณสมเด็จพระโปธิให้สร้างขึ้นตรงที่เคยเป็นศาลาไม้ซึ่งใช้เป็นโรงเรียนประชาบาลวัดเทวสังฆารามที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระ เกตุศึกษาเมื่อทรงพระเยาว์ (ล่าง) ศาลา กปร ที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระโปธิให้สร้างขึ้นแทนศาลาไม้หลังเดิมที่รื้อออกเพื่อสร้างเมรุ คำนวามือเห็นอาคารวิเวกานันท์ที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระโปธิให้สร้างเป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดเทวสังฆาราม

พระบรมธาตุเจดีย์ศรีนครินทราสถิตมหาสันติคีรี ที่วัดสันติคีรี-
ญาณสังวราราม คอยแม่สลอง จังหวัดเชียงราย ทรงสร้างถวาย
เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
ความเป็นมาในการก่อสร้างเจดีย์นี้คือ เมื่อก่อนพื้นที่บริเวณนี้
เป็นพื้นที่ซึ่งกองบัญชาการทหารสูงสุดได้ขอสงวนไว้เพื่อเป็นที่อยู่
อาศัยและทำกินของอดีตทหารจีนคณะชาติผู้อพยพ โดยตั้งชื่อ
หมู่บ้านว่า "บ้านสันติคีรี" ในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ เจ้าพระคุณสมเด็จฯ
ได้เสด็จเยี่ยมหมู่บ้านนี้ทรงเห็นว่าประชาชนในหมู่บ้านส่วนใหญ่
นับถือพุทธศาสนา และมีที่พักสงฆ์เพียงแห่งเดียวที่เป็นสถานที่
ประกอบศาสนกิจ จึงทรงดำริว่าสมควรสร้างพระมหาเจดีย์บรรจุ
พระบรมธาตุขึ้นบนยอดคอยด้านหน้าสำนักสงฆ์ ด้วยพระบารมี
และเมตตาคุณของพระองค์ทำให้การก่อสร้างสำเร็จลุล่วง และ
พระบรมธาตุเจดีย์ศรีนครินทราสถิตมหาสันติคีรีแห่งนี้ก็ตั้ง
ตระหง่านโดดเด่นเป็นศรีสง่า ณ คอยแม่สลองนับแต่นั้นมา

อยู่ในทุกทวีปทั่วโลก เช่น วัดพุทธรังษี ในนครซิดนีย์
ประเทศออสเตรเลีย ซึ่งเป็นวัดไทยแห่งแรกของทวีปอส-
เตรเลีย วัดจากการ์ตาธรรมจักรชัย กรุงจาการ์ตา ประเทศ
อินโดนีเซีย วัดแคโรไลนาพุทธจักรานาราม สหรัฐอเมริกา
อุโบสถวัดศรีกิตติวิหาร เมืองกิริติปุร และวัดไทยลุมพินี
ที่ลุมพินี ประเทศเนปาล

๓. งานก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์วัดบวรนิเวศวิหาร
ในฐานะเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร เจ้าพระคุณสมเด็จฯ
จึงมีพระภารกิจรับผิดชอบดูแลพระอารามให้สวยงามเป็น
ระเบียบเรียบร้อยอยู่เสมอ งานบูรณปฏิสังขรณ์พระอาราม
จึงเป็นอีกงานหนึ่งที่ทรงเอาพระทัยใส่ดูแลอย่างใกล้ชิด
สิ่งก่อสร้างสำคัญๆ ที่มีพระดำริให้ซ่อมสร้างขึ้นใหม่ ได้แก่

- พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร ทรงบูรณะใหม่โดย
ประดับด้วยหินอ่อนจากอิตาลีทั้งหลัง
- พระเจดีย์วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นพระเจดีย์ทรง
ลังกาที่ได้รับการบูรณะให้งดงามขึ้นด้วยกระเบื้องโมเสก
สีทองจากอิตาลีแลดูงามระยับจับตาเป็นอย่างยิ่ง
- ตึก ภปร พิพิธภัณฑ์วัดบวรนิเวศวิหาร สร้างขึ้น
เพื่อเป็นแหล่งรวบรวมสิ่งของอันมีคุณค่าของวัดเพื่อ
ประโยชน์ในการศึกษาของชนรุ่นหลัง
- ตึก สว ธรรมนิเวศ ทรงสร้างถวายเป็นพระกุศล
แด่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เป็นต้น
- ตึกกวีบรรณาลัย สร้างขึ้นเพื่อเป็นตึกสำนักงาน
อธิการบดี และห้องสมุดของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราช-
วิทยาลัย

เห็นได้ว่าสิ่งที่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช
สกลมหาสังฆปริณายกทรงสร้าง และพระธรรมที่ทรงเผยแผ่
ล้วนเป็นพระอัจฉริยภาพที่เรืองรองส่องสว่างไปทั่วผืน
แผ่นดิน สะท้อนถึงพระเมตตา พระกตัญญูตา และพระ
วิริยะเพียรบวรพุทธศาสนาอันยากจะหาใครเปรียบ

A wide-angle photograph of the Wat Phnom Prachin in Bangkok, Thailand. The temple features a large, ornate white stupa with a golden spire, flanked by two smaller stupas. The main building has a red-tiled roof and white walls. The sky is blue with scattered clouds.

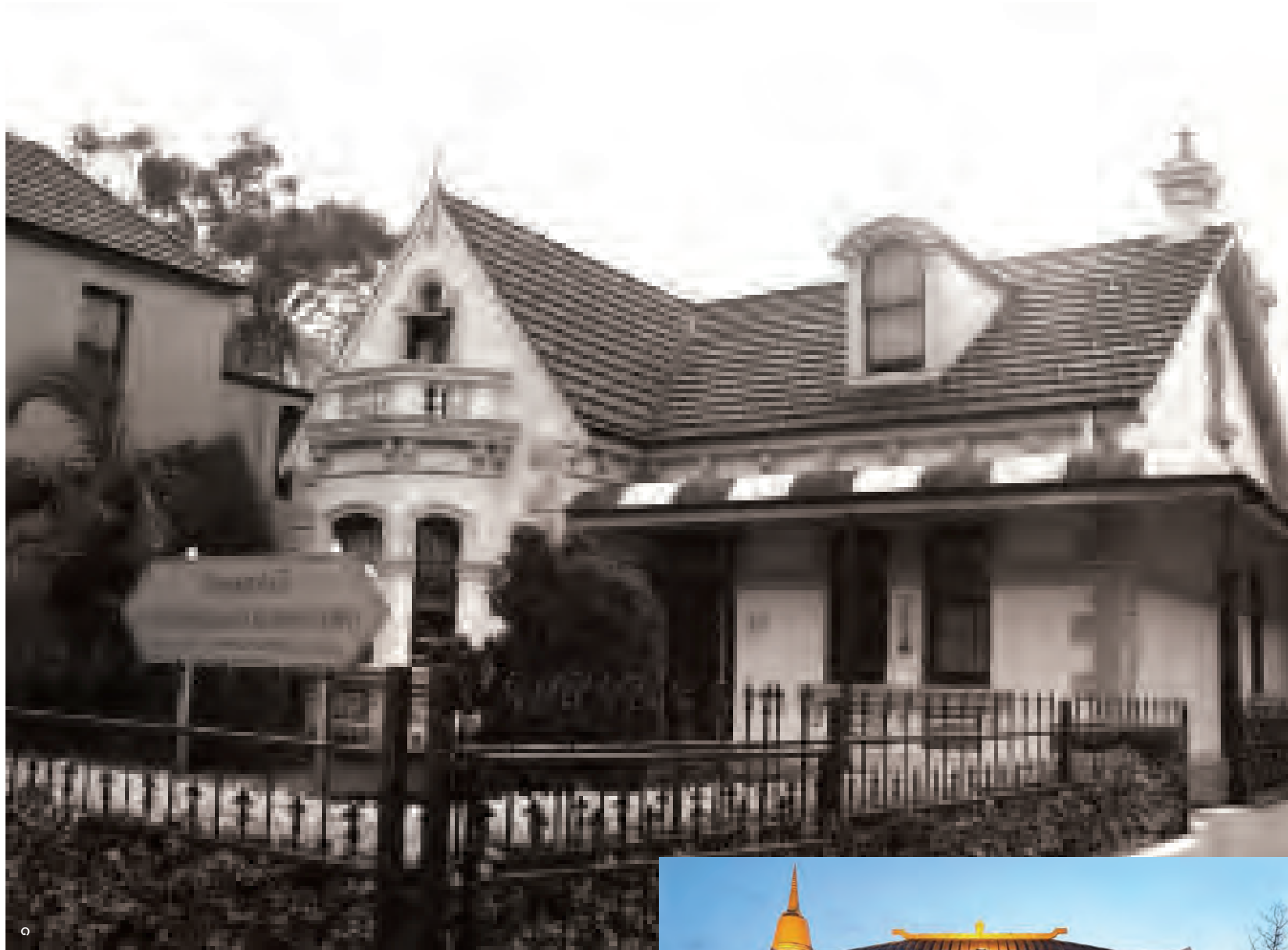

- สถานที่ภายในวัดญาณสังวราราม
๑. "พระพุทธรูปมหาวิรุคคโมภาสศาสดา" พระพุทธรูปแกะสลักด้วยเลเซอร์ที่เขาศิขรย์
 ๒. วิหารเขียน
 ๓. กุฏิที่ประทับแห่งหนึ่งบนเขาชีโอน
 ๔. มณฑปพระพุทธรูป บนยอดเขาพระพุทธรูป
 ๕. พระอุโบสถ
 ๖. วิหารพระศรีอารยเมคไตรย
 ๗. พระบรมธาตุเจดีย์มหาจักรีพัฒน์
 ๘. รูปปั้นทิวहारเขียน
 ๙. คำนั่งที่ประทับ (ช้างล่าง)
 ๑๐. ศาลารับรองแขกบนเขาชีโอน
 ๑๑. ศาลานานาชาติ

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ เสด็จไปสักการะ พระมหาธาตุเจดีย์
นภเมทนีดล และ พระมหาธาตุนภพลภูมิสิริ ซึ่งกองทัพ
อากาศสร้างขึ้นน้อมเกล้าฯ ถวายเป็นพระราชกุศลแด่
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ
พระบรมราชินีนาถ ที่ส่วนยอดปลีขององค์พระมหาธาตุ
เจดีย์นภเมทนีดลนั้น ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ
ได้มาจากพระวิหารเขียวแก้วประเทศศรีลังกาส่วนหนึ่ง
พระบรมสารีริกธาตุที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
พระราชทานส่วนหนึ่ง และพระบรมสารีริกธาตุจาก
เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ประทานส่วนหนึ่ง ส่วนภายในพระเศศ
เมาลีของ "พระพุทธสิริภคิณีสมาธิมณฑล" พระพุทธรูปปาง
รำพึงซึ่งประดิษฐานภายในเรือนธาตุของพระมหาธาตุ
นภพลภูมิสิรินั้น บรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่เจ้าพระคุณ
สมเด็จฯ ประทานและทรงบรรจุด้วยพระองค์เอง

“ความดีก็ตาม ความชั่วก็ตาม เป็นสิ่งที่ทำได้
ทุกเวลา แต่จะทำสองอย่างพร้อมกันไม่ได้
ต้องทำทีละอย่าง จึงต้องตัดสินใจเลือกว่า
จะอย่างไร ไหน จะทำความดีหรือจะทำความชั่ว
อย่ามีใจอ่อนแอโลเลเพราะจะทำให้พ่ายแพ้
ต่ออำนาจของความชั่ว ยอมให้ความชั่ว
มีอำนาจแย่งเวลาที่เราทำความดีไปเสีย”
ทุกชีวิตมีเวลาอันจำกัด

หน้าซ้าย : ๑. วัดพุทธรังษีแอนันเคล ที่นครชินนีย์ ประเทศออสเตรเลีย เป็นวัดพุทธศาสนาเถรวาทแห่งแรกในทวีปออสเตรเลีย เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชให้สร้างในปี พ.ศ. ๒๕๐๘ ในความอุปถัมภ์ของมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

๒. อุโบสถวัดจาการศาธรรมจักรชัย กรุงเทพมหานคร ประเทศอินโดนีเซีย

๓. วัดแคโรไลนาพุทธจักรวนาราม วัดไทยที่มลรัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงอุปถัมภ์การก่อสร้าง พระที่ไปจำพรรษาวัดนี้เป็นพระจากวัดบวรนิเวศวิหาร

หน้าขวา : วัดศรีกิตติวิหาร เมืองกิตติปุระ ประเทศเนปาล ทรงให้การอุปถัมภ์และสนับสนุนวัดนี้ โดยสร้างอุโบสถแบบสถาปัตยกรรมไทย และวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปที่สวยงามซึ่งอัญเชิญจากประเทศไทย

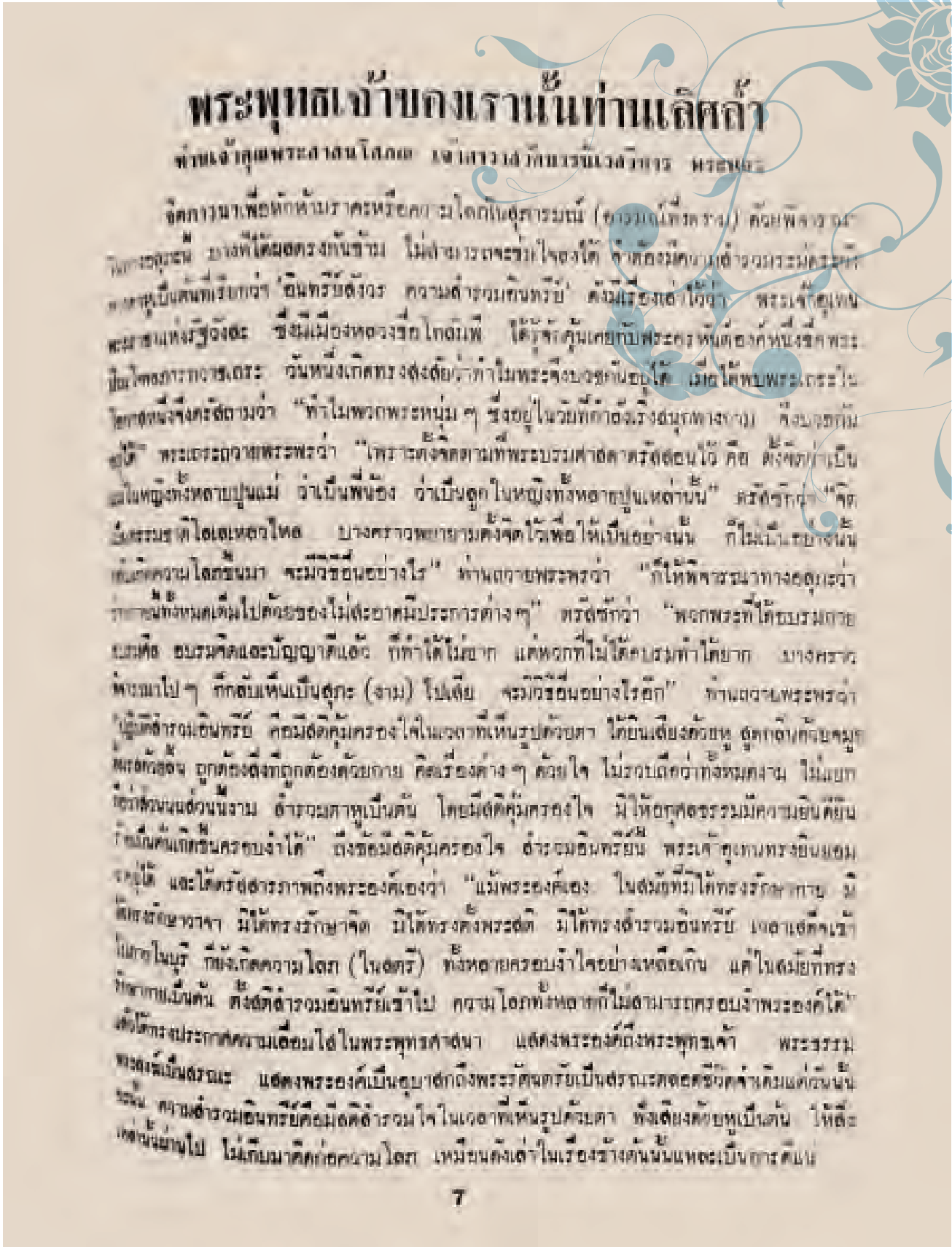

พระอัจฉริยภาพด้านภาษาของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ มีมากมาย นอกจากภาษาจีนแล้ว ยังสนพระทัยภาษาต่างประเทศอื่นๆ อีก เช่น ภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน สันสกฤต ขอม ในภาพกำลังทรงอักษรจีนด้วยฟู่กันจีนเมื่อครั้งเสด็จเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีน ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ คำที่เขียนเป็นคำมงคลมีความหมายว่า "รำลึกถึงพระพุทธเจ้าจิตใจจะผ่องใส"

ทรงมีบทพระนิพนธ์ตีพิมพ์ในนิตยสาร *ศรีสัปดาห์* ซึ่งเป็นนิตยสารผู้หญิงเป็นเวลากว่าสิบปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๑๑ กล่าวได้ว่าทรงเป็นผู้ริเริ่มใช้สื่อสารมวลชนเพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนาให้เข้าถึงประชาชนในวงกว้าง

ตู้หนังสือที่รวบรวม
ผลงานพระนิพนธ์ของ
เจ้าพระคุณสมเด็จฯ

พระจริยาวัตร

“พระธรรม เป็นสมบัติสำหรับประดับใจให้งดงาม บำรุงใจให้วัฒนะ (เจริญ) ทำให้คนเป็นคนโดยสมบูรณ์ ให้เป็นกัลยาณชน (คนงาม) ให้เป็นอารยชน (คนเจริญ คนประเสริฐ) และให้อยู่เป็นสุขสงบ ถ้าเทียบอย่างสมบัติภายนอกก็เทียบได้กับโกศสมบัติเครื่องบำรุงร่างกายและชีวิตให้เจริญเติบโตให้ดำรงอยู่และอารมณ์สมบัติเครื่องประดับตกแต่งร่างกายให้งดงาม”

หลักพระพุทธศาสนา

"อยากกราบพระคิไม่ต้องคั่นคั้นเดินทางมาถึงเชียงใหม่ หรงก กราบอยู่ที่กรุงเทพฯ ก็ได้ ก็สมเด็จญาณฯ นั้นเิง"

หลวงปู่แหวนกล่าวแก่ศิษย์ผู้หนึ่งที่อุทิศสาหะเดินทางไป
กราบหลวงปู่ที่วัดคอยแม่บั้ง จังหวัดเชียงใหม่

นี่เป็นคำยืนยันการรับรองในหมู่พระสุปฏิปันโนถึงพระ
จริยาวัตรของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ว่างดงามเพียบพร้อม เป็นผู้
ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรมอยู่เป็นนิจ

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงมีความอ่อนน้อมเคารพต่อพระธรรม
ทรงมีธรรมเป็นดังอารมณ์ประคับพระองค์มาโดยตลอด
ราชทินนามว่า "พระโศภนคณาภรณ์" ที่ทรงได้รับพระราชทาน
(ในปี พ.ศ. ๒๔๕๐) แปลความหมายได้ว่า ผู้เป็นอารมณ์หรือ
เครื่องประดับของหมู่คณะอันงาม หรือพระสมณศักดิ์ที่ "พระ
ธรรมวราภรณ์" (ในปี พ.ศ. ๒๔๕๕) ก็หมายถึงผู้มีธรรม
เป็นอารมณ์คือเครื่องประดับอันประเสริฐ

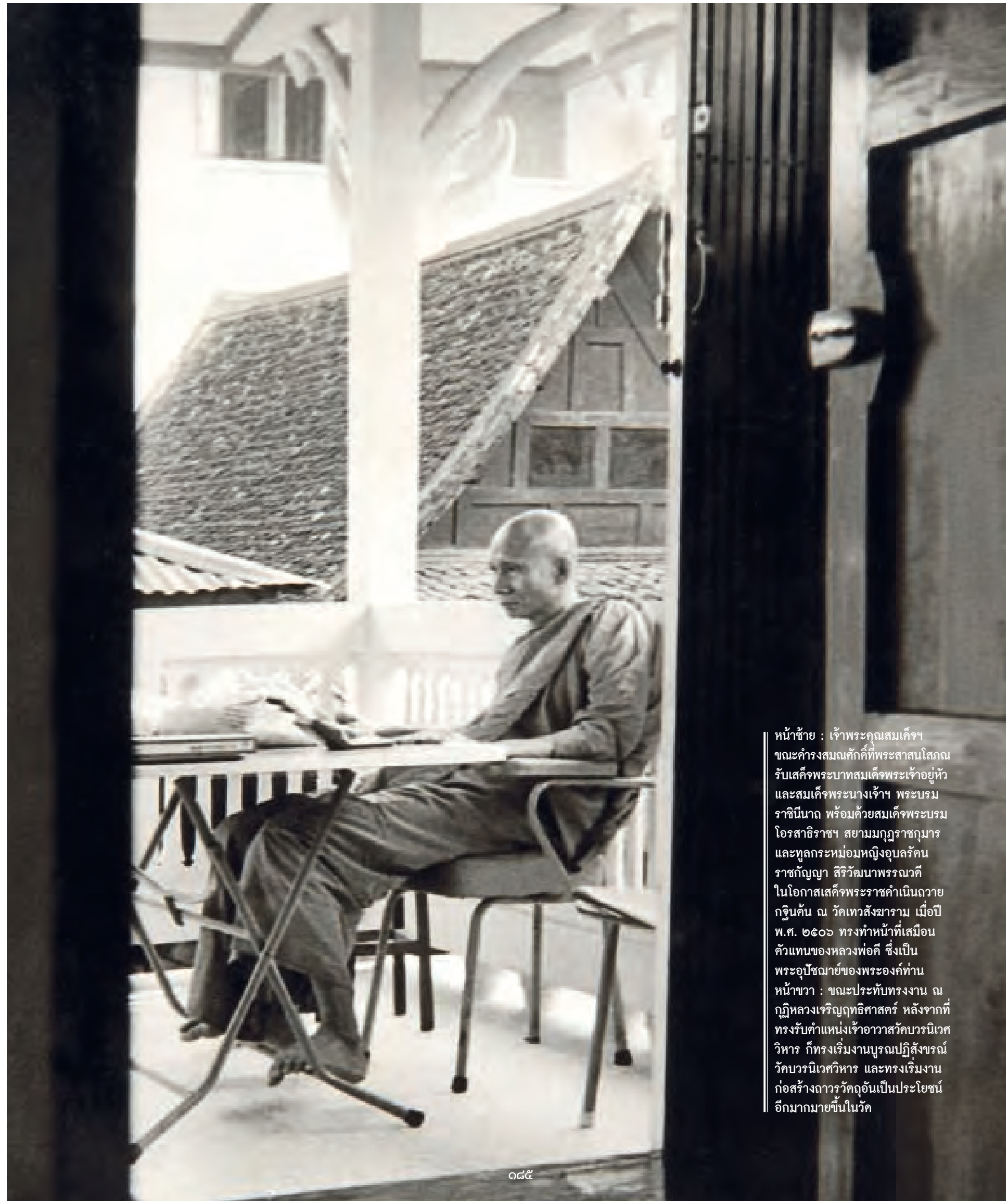
ในหมู่ผู้คนทั่วไปที่ได้พบเห็นหรือมีโอกาสเข้าเฝ้าชื่นชม

พระบารมีอย่างใกล้ชิด ตลอดจนผู้ที่ทรงปฏิสันถารด้วย จะรู้สึก
ชื่นชมจับจิตจับใจกับพระจริยาวัตรที่งดงามของสมเด็จพะ
ญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ศีลวัตร
และปฏิปทาที่ทรงยึดถือ นั้น เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตอันเปี่ยม
ด้วยมงคล ซึ่งเป็นแบบอย่างที่ดีของภิกษุและฆราวาสผู้ครอง
เรือนทั่วไปควรยึดไว้เป็นต้นแบบอันพึงประพฤติปฏิบัติตาม

พระจริยาวัตรในแต่ละวัน

ราวตีสี่ทุกวัน คั่นบรรทม สวดมนต์ทำวัตรและนั่งสมาธิ
จากนั้นเสด็จรับบิณฑบาต พระองค์เสวยเพียงมื้อเดียวประมาณ
๘ โมงเช้า และเสวยในบาตร หลังจากนั้นเป็นเวลา ที่ทรงรับ
ผู้มาเข้าเฝ้าประมาณหนึ่งชั่วโมงในช่วงเช้า ตกบ่ายก็มีช่วงเวลา
รับผู้มาเข้าเฝ้าอีกช่วงหนึ่ง

วันไหนหากไม่มีผู้มาเข้าเฝ้าก็จะทรงอ่านหนังสือ แต่ถ้าหาก
มีพระกรณียกิจที่ต้องเสด็จนอกสถานที่ก็จะทรงงดรับแขก

หน้าซ้าย : เจ้าพระคุณสมเด็จฯ
ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่พระสาสนโสภณ
รับเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรม
ราชินีนาถ พร้อมด้วยสมเด็จพระบรม
โอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร
และทูลกระหม่อมหญิงอุบลรัตน
ราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี
ในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินถวาย
กฐินต้น ณ วัดเทวสังฆาราม เมื่อปี
พ.ศ. ๒๕๐๖ ทรงทำหน้าที่เสมือน
ตัวแทนของหลวงพ่อดี ซึ่งเป็น
พระอุปัชฌาย์ของพระองค์ท่าน
หน้าขวา : ขณะประทับทรงงาน ณ
ภูมิลานเจริญฤทธิตาสคร หลังจาก ที่
ทรงรับตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศ
วิหาร ก็ทรงเริ่มงานบูรณปฏิสังขรณ์
วัดบวรนิเวศวิหาร และทรงเริ่มงาน
ก่อสร้างถาวรวัตถุอันเป็นประโยชน์
อีกมากมายขึ้นในวัด

ทรงถวายเครื่องไทยธรรมแด่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริ) ณ พระตำหนักเพชร วัดบวรนิเวศวิหาร

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชฯ มีรับสั่งเสมอว่า "ที่นี่ เป็น พระของประชาชน" (คำว่า "ที่นี่" เป็นสรรพนามที่ทรงใช้แทนพระองค์ เอง) พระองค์จึงมักเสด็จไปทุกงานที่กราบทูลอาราธนาเท่าที่เวลาจะ อำนวย ไม่ว่าจะเป็นงานเล็กหรืองานใหญ่ก็ตาม ตอนเย็นจะทรงเดิน ตรวจวัดความเป็นไปในวัดและความเรียบร้อยทั่วไป ส่วนตอนกลางคืน จะทรงงานอยู่จนดึกจึงเข้านิเวศน์ โดยพระองค์บรรทมเพียงวันละ สามสี่ชั่วโมงเท่านั้น

พระนักกรรมาฐานที่สำรวมระวังอยู่เสมอ

ความสำรวมและเคร่งครัดในพระวินัยเป็นแนวประพฤติปฏิบัติที่ เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชฯ ทรงรักษาอยู่เป็นนิจ ทรงศึกษาข้อศีลวัตรทุกข้อ อย่างละเอียด และทรงระมัดระวังพระองค์อยู่เสมอที่จะไม่ทำในสิ่งที่ ล่วงละเมิดพระวินัย

ทรงปฏิบัติสมาธิกรรมฐานอยู่เสมอเมื่อมีโอกาส ผู้คนมักได้เห็น

พระองค์ประทับหลับพระเนตร พระวรกายคั่งตรง ทรงอยู่ในอิริยาบถ สงบนิ่ง เมื่อถึงเวลาที่ต้องปฏิบัติพระกรณียกิจ ก็จะทรงเริ่มปฏิบัติได้ โดยทันทีด้วยพระอาการสงบสำรวม

พระกตัญญูตา

คุณธรรมสำคัญที่ปรากฏชัดในชีวิตของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชฯ หลายประการด้วยกัน แต่ส่วนที่จึกว่าเข้มข้นและถือเป็นแกนหลักในชีวิต ของพระองค์คือ พระกตัญญูตา ทรงรำลึกถึงบุญคุณของผู้มีพระคุณ อยู่เสมอตั้งแต่วัยเด็ก และทรงหาโอกาสที่จะตอบแทนพระคุณมาตลอด

พระองค์ทรงบำเพ็ญพระกุศลถวายแด่สมเด็จพระบูรพาวจารย์ สมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทั้ง ๑๘ พระองค์ และบูรพาวจารย์ เป็นประจำทุกปี ทรงสร้างเสนาสนะอุทิศถวายพระอุปัชฌาย์องค์แรก คือ หลวงพ่อวัดเหนือ

ทรงสร้างอาคารถวายสมเด็จพระสังฆราชเจ้าผู้เป็นพระอุปัชฌาย์

รับเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ครั้นเสด็จพระราชดำเนินในการผูกพัทธสีมา วัดโพธิ์ศรี จังหวัดสิงห์บุรี

พระองค์ที่ ๒ ทรงสร้างวัดตลอดจนอนุสรณ์สถานต่างๆ ถวายเป็น พระราชกุศลแด่สมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าที่ทรงมีคุณูปการ ต่อประเทศชาติ เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล พร้อมทั้งพระบรม ราชาานุสาวรีย์สมเด็จพระปิยมหาราช ที่จังหวัดกาญจนบุรี

ทางด้านครอบครัว พระองค์ทรงนำพระชนนีมาพักอยู่ในวัดด้วย โดยให้พำนักอยู่ในบริเวณ "เรือนขาว" คือเรือนหลังน้อยที่ปลูกอยู่ใกล้ๆ กับตำหนักคอยท่า ปราโมช ที่ประทับของพระองค์ตราบนครทั้ง พระชนนีถึงแก่อายุขัย นอกจากนั้นยังทรงตั้งกองทุนชื่อว่า "มูลนิธิน้อย คชวัตร" เพื่อเป็นที่ระลึกถึงพระชนกและพระชนนีซึ่งมีนามว่า "น้อย" เหมือนกันทั้งสองท่าน สำหรับเป็นทุนส่งเสริมการศึกษาของพระสงฆ์ สามเณร และเยาวชน เพราะทรงเห็นคุณค่าของการศึกษา จึงทรงให้ ความสำคัญ สนับสนุน และให้โอกาสแก่ผู้อื่นในเรื่องการศึกษาเป็น อย่างมาก มักทรงปรารภเสมอว่า "เราไม่มีโอกาสเรียน จึงอยากส่งเสริม คนอื่นให้ได้เรียนมากๆ"

ผู้เคารพอ่อนน้อม

ทรงมีพระอุปนิสัยอ่อนน้อมถ่อมพระองค์อย่างเสมอต้นเสมอปลาย แม้จะทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชแล้วก็ตาม ทรงแสดงความเคารพต่อพระเถระผู้มีอายุพรรษามากกว่าพระองค์อยู่เสมอ เมื่อมีพระอาคันตุกะมาเข้าเฝ้าหรือเยี่ยมเยียนพระองค์ หากเป็นพระ เเถระผู้ใหญ่ก็จะทรงถามถึงอายุพรรษาก่อนว่ามีพรรษาเท่าไร ถ้าหาก มากกว่าจะทรงนิมนต์ให้นั่งบนอาสนะ และทรงกราบตามธรรมเนียม ทางพระวินัย หรือถ้าเป็นพระที่มีอาวุโสน้อยกว่าก็จะทรงค้อมรับด้วยความเมตตาไมตรีจิต ทรงปฏิบัติพระองค์เช่นนี้มาโดยตลอด

ครูผู้สอน

เป็นที่ทราบกันดีถึงความใฝ่พระทัยในการศึกษาหาความรู้และการ รักการสอนของพระองค์ ทรงมีจิตใจของครูผู้สอนที่ต้องการถ่ายทอด สิ่งดีๆ ให้แก่ลูกศิษย์อยู่เสมอ ทรงปรารถนาดีและเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น

หน้าซ้าย : พระอริยาบถที่เห็นได้ชัด
คือทรงมีพระอชยาศัยนุ่มนวล
อ่อนน้อมและทรงเปี่ยมด้วยพระ
เมตตา ทรงวางองค์เป็นกันเอง
กับคนทุกเพศทุกวัย ในภาพ
เมื่อครั้งเป็นที่พระศาสนโสภณ
หน้าคำหนักคอยท่า ปราโมช
หน้าขวา : ลายพระหัตถ์บันทึก
เตรียมการสอนพระใหม่ เมื่อปี
พ.ศ. ๒๕๑๕ แสดงให้เห็นว่าทรง
เอาพระทัยใส่ในการสอน โดยมีกา
เตรียมการสอนอย่างคึกก่อนทุกครั้ง

เสด็จไปถวายสักการะอัฐิสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) วัดเทพศิรินทราวาส ในเทศกาลเข้าพรรษาทุกปี

ต้องการให้พัฒนาตนเองให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป เวลาเทศน์หรือบรรยายธรรมทรงบรรยายด้วยน้ำเสียงที่ชวนฟัง ทรงเรียบเรียงเนื้อหาในการพูด การสอนได้อย่างราบรื่นแจ่มแจ้งชัดเจน และหากมีเวลากำหนดก็จะทรงจบการบรรยายได้พอดีกับเวลาที่ตั้งไว้ทุกครั้งไป สำหรับลูกศิษย์ใกล้ชิด จะทรงสอนด้วยการปฏิบัติพระองค์ให้เห็นเป็นแบบอย่าง เพื่อให้ซึมซาบรับรู้และยึดถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติตน

ทรงมักน้อยสันโดษ

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงเป็นแบบอย่างของพระสงฆ์ที่ดำรงชีวิตด้วยการกินอยู่ง่าย ทรงมักน้อย อคทน เป็นพระผู้สันโดษ และไม่ยึดติดพิธีรีตอง การดำเนินชีวิตของพระองค์เป็นไปอย่างพอเหมาะแก่ความเป็นสมณะที่เรียกว่า สมณสา रूप แม้จะทรงดำรงสมณศักดิ์อยู่ในฐานะประมุขของสงฆ์ก็ตาม ที่อยู่อาศัยก็ไม่โปรดให้ตกแต่งอย่างวิจิตรพิสดาร มีคำรัสแก่ภิกษุสามเณรในวัดอยู่เสมอว่า "พระเณรไม่ควรอยู่อย่างหรูหรา เป็นพระต้องจน" กระทั่งจีวรนุ่งห่มก็ทรงใช้สอยอย่างธรรมดาเรียบง่าย โปรดใช้จีวรที่ซักย้อมเป็นประจํามากกว่าของใหม่ ทั้งยังโปรดที่จะซักและเย็บซุนด้วยพระองค์เองด้วย

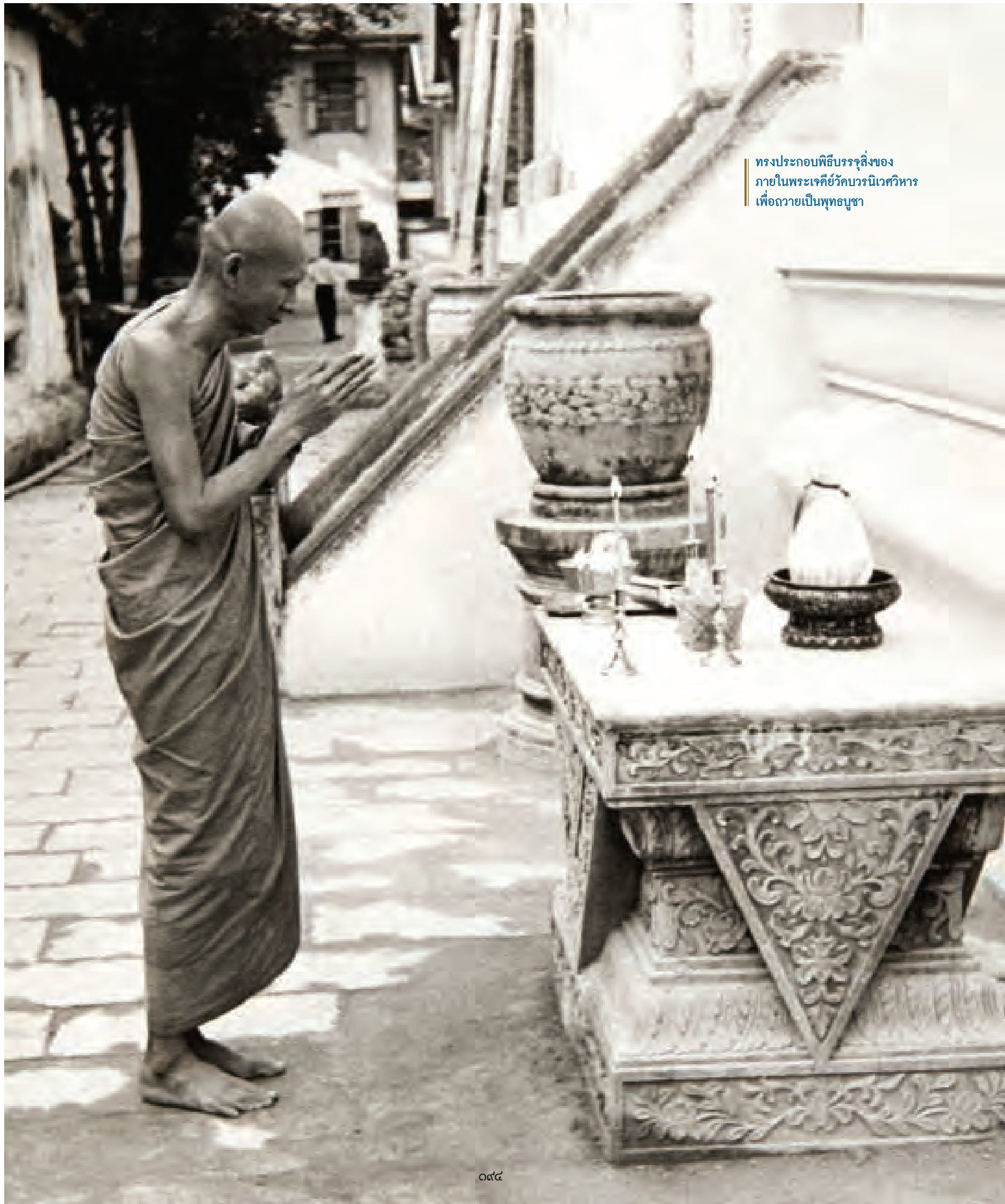
ทรงรับสั่งในหมู่พระเณรและศิษย์ใกล้ชิดเสมอๆ ว่า ให้ใช้สอยข้าวของอย่างประหยัด โดยทรงปฏิบัติพระองค์ให้เห็นเป็นแบบอย่าง ไม่ทรงนิยมสะสมข้าวของ และมักแจกจ่ายออกไปตามโอกาสอันควร เช่น ในวันมหาปวารณาออกพรรษา

คราวหนึ่งมีผู้ประสงค์จะถวายรถยนต์สำหรับทรงใช้สอยเวลาเสด็จไปปฏิบัติภารกิจต่างๆ ทรงมีรับสั่งตอบว่า "ไม่รู้จะไปเก็บไว้ที่ไหน" หมายความว่าไม่ทรงรับถวาย และทุกครั้งเวลาเสด็จไปร่วมงานบุญงานกุศลที่วัดไหน เมื่อมีผู้ถวายปัจจัย พระองค์จะไม่ทรงรับไว้เอง จะประทานคืนโดยรับสั่งว่า "ขอร่วมทำบุญด้วย"

พระคุณธรรมเหล่านี้ นำชีวิตของพระองค์ให้ดำเนินสู่เส้นทางของความสำเร็จ แม้จะมีอุปสรรคหรือทรงพบกับความผิดหวังต่างๆ แต่ด้วยพระคุณธรรมที่มีอยู่ประจำพระองค์ก็ทรงฝ่าฟันอุปสรรคทั้งหลายมาได้โดยตลอด ชีวิตของพระองค์จึงเป็นตัวอย่างอันดีงามสมควรที่จะยึดถือเป็นแบบอย่างเพื่อประพฤติปฏิบัติตาม

สุขุม

“เราทุกคนต้องการเป็นสุข
ต้องการพ้นทุกข์ แต่ไม่ปฏิบัติ
เพื่อความเป็นสุข เพื่อความสิ้นทุกข์
แล้วผลจะเกิดได้อย่างไร”
ความดีเปรียบประดุจแสงสว่าง

ทรงประกอบพิธีบรรจุสิ่งของ
ภายในพระเจดีย์วัดบวรนิเวศวิหาร
เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๐๙๔

๐

๒

๓

๔

๕

๖

๑. อีกหนึ่งพระจริยาวัตรที่ทรงปฏิบัติได้ขาด
คือการถวายสักการะพระรูปสมเด็จพระสังฆราช
แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ในโอกาส ณ พระตำหนักเพชร
๒. เสด็จรับบิณฑบาตที่พุทธมณฑล
๓. ทรงถวายสักการะสมเด็จพระวันรัต (จิบ
จิตฺตมโน) วัดโสมนัสวิหารในเทศกาลเข้าพรรษา
๔. คำหนักขึ้น 3 ที่ทรงสวดมนต์และเจริญ
สมาธิกรรมฐานประจำวัน
๕. ทรงอำนวยความสะดวกแก่ชาวยุโรป คหวัตร น้องชาย
๖. ทรงบำเพ็ญพระกุศลถวายพระชนก พระชนนี
ป้ากิมเฮง และหม่อมเจ้าหญิงคยองท่า ปราโมช
ในเทศกาลสงกรานต์เป็นประจำทุกปี

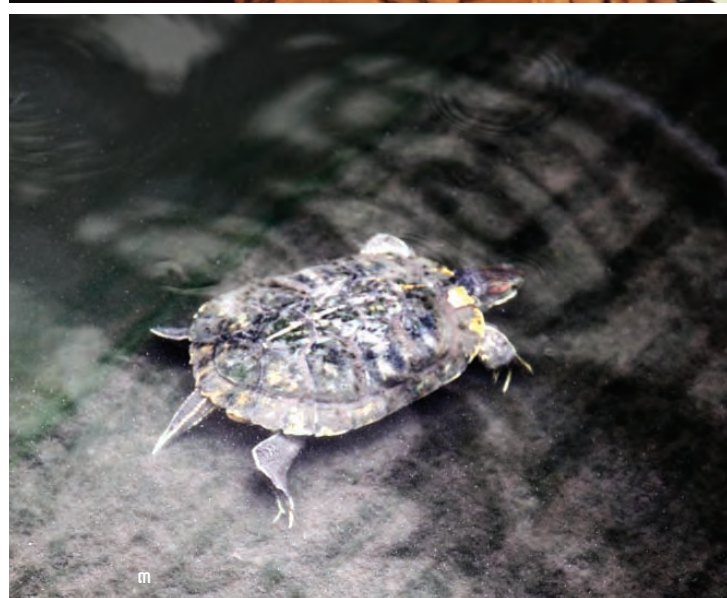
๐๙๕

เสด็จรับบิณฑบาตที่พุทธมณฑล

เมื่อครั้งที่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ เสด็จไปทอศพระเนตรเสาศิลาจารึกพระเจ้าอโศกซึ่งอยู่กลางทุ่งนา หมู่บ้านนิคิลหะวา ใกล้เมืองกบิลพัสดุ์ ประเทศเนปาล สถานที่ตั้งของเสาศิลาจารึกนั้นอยู่ไกล ต้องเสด็จผ่านทุ่งนาและเดินบนคันนาซึ่งเป็นเส้นทางที่ค่อนข้างลำบาก ทำให้คณะที่ตามเสด็จพากันอ่อนล้า เมื่อถึงที่หมายจึงประทับกับพื้นหญ้ากลางทุ่งนาแบบไม่มีพิธีรีตอง เป็นอีกพระอิริยาบถหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงเป็นผู้วางตนเรียบง่ายและไม่ถือพระองค์

๑. เนื่องด้วยนามสกุลเดิมของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช คือ "คชวัตร" หมายถึง "ช้างเจ้าศีล" จึงมักมีผู้นำคชวัตรรูปช้าง มาถวายพระองค์อยู่เสมอ ส่วนไก่ตัวนี้เป็นไก่แจ้คาบอค ทรงมีพระเมตตาเลี้ยงไว้และดูแลเป็นอย่างดี

๒. ขณะทรงสนทนากับท่านพุทธทาสภิกขุที่สวนโมกข- พาราม ไก่แจ้ของท่านพุทธทาสก็เข้ามาร่วมวงด้วย ทำให้เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช แยมพระสรวล

๓. ทรงดูแลไก่ที่มีผู้นำมาปล่อยที่วัดบวรนิเวศวิหารอย่างดี ทรงมีน้ำพระทัยเมตตาและกรุณาต่อทุกชีวิต

๔. "เจ้าจุค" สุนัขที่อาศัยอยู่ในวัดบวรนิเวศวิหาร มักชอบคอย ตรวจตราสถานที่ภายในวัดก่อนที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช จะไป ถึงที่นั่นๆ เป็นสุนัขที่มีความรักใคร่อย่างยิ่ง เวลาเจ้าพระคุณ สมเด็จพระสังฆราช เสด็จกลับมาวัด เจ้าจุคก็วิ่งไปรับเสด็จที่รถพระ ประเทียบ และพระองค์ก็จะทรงทักเจ้าจุคด้วยพระเมตตา เมื่อเสด็จไปทรงปฏิบัติศาสนกิจ ณ พระอุโบสถ เจ้าจุคก็รอจน พระองค์ทรงทำกิจเสร็จ ไม่ว่าคืนใดไหนก็จะไปส่งที่คาน้ำ

“เมตตา กับ ศีล เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเสมอ
ยากจะแยกจากกันได้ ผู้มีศีล ก็คือผู้มีเมตตา
ผู้มีเมตตาย่อมเป็นผู้มีศีล”

“ความคิดอย่างหนึ่งที่ควรฝึกให้เกิดเป็นประจำ
คือความคิดที่ว่า พอ คิดให้รู้จักพอ
"ผู้รู้จักพอ" จะเป็นผู้ที่มีความสบายใจ
ส่วน "ผู้ที่ไม่รู้จักพอ" จะเป็นผู้เร่าร้อน
ความไม่รู้จักพอ...มีอยู่ได้แม้ในผู้มั่งมีมหาศาล
และความรู้จักพอ ก็มีได้แม้ในผู้ยากจน
ทั้งนี้ก็เพราะความพอเป็นเรื่องของใจ
คนรวยไม่รู้จักพอ ก็เป็นคนจนตลอดเวลา
คนจนรู้จักพอ ก็เป็นคนมั่งมีอยู่ตลอดเวลา”
ความพอเป็นเรื่องของใจ

พระเมตตาบารมี

สถานที่และสิ่งของเป็นเครื่องเกื้อกูลที่มีอยู่ทั่วไป เช่น วัด โรงเรียน และ
ที่ศึกษาอบรมต่างๆ เป็นต้น ล้วนประกาศเมตตาจิตของผู้จัดตั้งหรือ
จัดทำเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่คนทั้งหลาย กรุณาคือความคิดปรารถนา
ให้ผู้อื่นสัตว์อื่นปราศจากทุกข์ เมื่อเห็นทุกข์เกิดแก่ผู้อื่นก็พลอยหวนใจ
สงสาร เป็นเหตุให้คิดช่วยทุกข์ภัยของกันและกัน กรุณานี้ตรงกันข้าม
กับวิหิงสา ความเบียดเบียน สิ่งที่เป็นเครื่องเปลี่ยนช่วยนำบัดทุกข์ภัย
ทั้งหลาย เช่น โรงพยาบาล เป็นต้น ล้วนประกาศกรุณาของท่านผู้สร้าง”

ปกคิภาพ ปกคิสุา

ประชาชนมาเฝ้ารับเสด็จที่
วัดบวรนิเวศวิหารเนื่องใน
วโรกาสวันคล้ายวันประสูติ

ด้วยปกติวิสัยที่ทรงมีพระเมตตาเปี่ยมล้นอยู่ใน
พระทัยเสมอ จึงทรงปรารถนาจะช่วยเหลือผู้อื่นให้ล่วงพ้น
จากทุกข์หรือช่วยปลดปล่อยให้บรรเทาเบาบางลง...

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงคำนึงถึงทุกข์สุขของประชาชน
ตลอดจนความเป็นอยู่ที่ผาสุกของบ้านเมืองมาโดยตลอด
ทรงส่งเสริมให้ประชาชนมีศรัทธามั่นคงในพระพุทธ-
ศาสนา ดำเนินชีวิตโดยมีหลักธรรมเป็นลึงยึดเหนี่ยวไว้
ให้ประชาชนมีความรักใคร่กลมเกลียว รู้รักสามัคคีกัน
ในทุกหมู่เหล่า ให้มีเมตตากรุณาต่อกันและสงเคราะห์
เกื้อกูลกัน เพื่อประโยชน์สุขของแต่ละคนและของสังคม
ส่วนรวม โดยที่พระองค์เองก็ได้ทรงประพฤติให้เห็นเป็น
แบบอย่างเสมอมา

พระเมตตาธรรมปกแผ่ผู้คนจำนวนมากโดยไม่เลือก
ชั้นวรรณะหรือหมู่เหล่า ทรงเกื้อกูลสงเคราะห์ประชาชน
ที่ยังขาดแคลนและในถิ่นทุรกันดารเป็นหลัก โดยเฉพาะ
การสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานที่จะช่วยขจัดทุกข์ อำนวย
สุขแก่หมู่ชนเป็นจำนวนมาก เช่น

การสร้างโรงเรียนสมเด็จพระปิยมหาราชรมณียเขต
ที่อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี เพื่อให้เหล่าเยาวชน
ที่ยังขาดแคลนมีที่ศึกษาเล่าเรียนได้โดยสะดวก

การจัดสร้างโรงพยาบาลไว้เป็นที่สงเคราะห์บรรเทา
ความเจ็บป่วยแก่ประชาชนทั่วไปและภิกษุสามเณรที่
อาพาธ เช่น โรงพยาบาลวัดญาณสังวราราม อำเภอ
บางละมุง จังหวัดชลบุรี รวมทั้งโรงพยาบาลสมเด็จพระ-
ปิยมหาราชรมณียเขต ที่อยู่ในบริเวณเดียวกับโรงเรียน
เป็นต้น

การจัดสร้าง "ตึกสกลมหาสังฆปริณายก" เพิ่มเติม
ขึ้นในโรงพยาบาลตามภูมิภาคต่างๆ นั้น เพื่อถวายเป็น
พระกุศลและเป็นพระอนุสรณ์แด่สมเด็จพระสังฆราช
แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทั้ง ๑๘ พระองค์ โดยโปรดให้
สร้างขึ้น ๑๘ แห่งกระจายไปทั่วประเทศในท้องถิ่นที่ยัง
ขาดแคลนบริการด้านการศึกษา และในพื้นที่ที่บริการ
ด้านสถานพยาบาลยังไม่เพียงพอ

ที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ทรงประทานอนุเคราะห์ใน
การสร้างอาคารวชิรญาณวงศ์ อาคารวชิรญาณสามัคคี-
พยาบาล และอาคาร ภปร

ยามใดที่ประเทศชาติประสบภัยพิบัติหรือเกิดวิกฤต-
การณ์ เจ้าพระคุณสมเด็จฯ จะทรงเร่งหาหนทางคลี่คลาย

ทรงรับบิณฑบาตจากประชาชนที่มาเฝ้าอย่างเนืองแน่นที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์

“เมตตา เป็นเครื่องคำจุนโลก คือคำจุนทุกคน ผู้มีเมตตา
คือผู้คำจุนทั้งตนเองและผู้อื่น คำจุนตัวเองประการ
สำคัญคือทำความสงบสบายใจให้เกิดขึ้นเอง”

บน : ทรงประพรมน้ำพระพุทธมนต์เพื่อสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ักบิณและลูกเรือการบินไทย
ล่าง : เสด็จไปโปรดประชาชนตามพื้นที่ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสถานที่ใกล้หรือไกล ที่ราบหรือบนเขา ในภาพเป็นที่คอยปุย จังหวัดเชียงใหม่

เพื่อช่วยให้สถานการณ์นั้นๆ บรรเทาลง เช่น เมื่อเกิดปัญหาน้ำท่วม ไม่ว่าจะเป็นภาคไหนจังหวัดใด ก็ทรงนำเครื่องอุปโภคบริโภคและจตุปัจจัยไปประทานการช่วยเหลือด้วยพระองค์เอง หรือทรงจัดให้คนนำสิ่งของเครื่องใช้และยารักษาโรคที่จำเป็นไปแจกจ่ายถึงมือประชาชนผู้เดือดร้อน

เมื่อครั้งที่ประเทศไทยเกิดวิกฤตร้ายแรงในเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ นักศึกษารวมตัวกันเดินขบวนประท้วงรัฐบาลเป็นจำนวนมาก มีกลุ่มลูกเสือชาวบ้านและกลุ่มกระต๊องออกมาต่อต้านนักศึกษา เจ้าพระคุณสมเด็จฯ จึงทรงเขียนบทความเตือนสติทุกฝ่าย แล้วให้นำไปพิมพ์เป็นใบปลิวแจกกันไปทั่ว เพื่อให้ทุกฝ่ายได้เกิดสติยับยั้งสถานการณ์ที่กำลังคุกรุ่นรุนแรงให้บรรเทาเบาบางลง

มีอยู่คราวหนึ่ง ในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ เกิดไฟไหม้ขึ้นที่บริเวณชุมชนหลังวัดบวรนิเวศวิหาร ตอนกลางดึกราวตีสอง จุดเกิดเหตุอยู่ไม่ไกลจากค่านักกคอยท่า ปราโมชมากนัก ผู้คนตื่นตระหนก บรรดาศิษย์ใกล้ชิดต่างหวั่นโย เจ้าพระคุณสมเด็จฯ จึงกราบทูลขอให้เสด็จไปประทับที่ศาลา ๑๕๐ ปี แต่พระองค์กลับเสด็จลงตรวจพื้นที่ด้วยพระองค์เองด้วยพระอาการเป็นหวัดเป็นโย ทรงอยู่ดูแลอำนวยความสะดวกในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ดับเพลิง และทรงให้กำลังใจจนกระทั่งเหตุการณ์วิกฤตคลี่คลายลง จึงเสด็จกลับ และยังทรงเปิดวัดให้ชาวบ้านที่เดือดร้อนเข้ามาพักอาศัยในวัดเป็นการชั่วคราวด้วย

ช่วงที่ประเทศเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ หรือที่เรียกกันว่า วิกฤตต้มยำกุ้ง พระองค์เสด็จรับบิณฑบาตโปรดประชาชนหลายพื้นที่ทั่วกรุงเทพฯ เพื่อสร้างขวัญกำลังใจและเป็นสิริมงคลแก่ประชาชนที่กำลังตกอยู่ในห้วงทุกข์

คราวที่ประเทศชาติอยู่ในภาวะคับขัน พระองค์ก็ทรงขอให้หมู่ภิกษุสงฆ์ทั่วประเทศพร้อมใจกันเจริญพระพุทธมนต์แผ่บุญกุศลส่งพลังเมตตาไปหนุนช่วย เพื่อให้ประเทศชาติและประชาชนรอดพ้นวิกฤตลุล่วงจากปัญหานั้นๆ ด้วยดีทุกครั้งไป ดังเช่นในเวลาทีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวร เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ก็ทรงจัดให้พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์โดยพร้อมเพรียงกันทั่วประเทศถวายเป็นพระราชกุศล

ในปีที่ทรงได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็นสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เสด็จเยี่ยมพระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนใน ๔ จังหวัดภาคใต้ ได้แก่ สงขลา สตูล ยะลา ปัตตานี และนราธิวาส เพื่อประทานพร

เมื่อมีผู้มาขอประทานพระอนุญาตจัดสร้างวัดดงมด พระองค์ก็ประทานพระอนุญาตหากว่าเป็นไปเพื่อการกุศล ทั้งๆ ที่ในหมู่คนใกล้ชิดทราบดีว่าไม่โปรดเรื่องปลูกเสกวัดดงมด และหากมีการกราบทูลอาราธนามาในงานพิธีที่เรียกว่า "ปลูกเสก" ก็ทรงเปลี่ยนใช้คำว่า "อธิษฐานจิต" แทน เพื่อชักจูงให้น้อมจิตน้อมใจระลึกถึงพระรัตนตรัย ทั้งยังทรงพระเมตตาประทานพระอนุญาตให้ใช้พระนามย่อ 'ญสส' ลงบนวัดดงมดนั้นๆ อีกด้วย

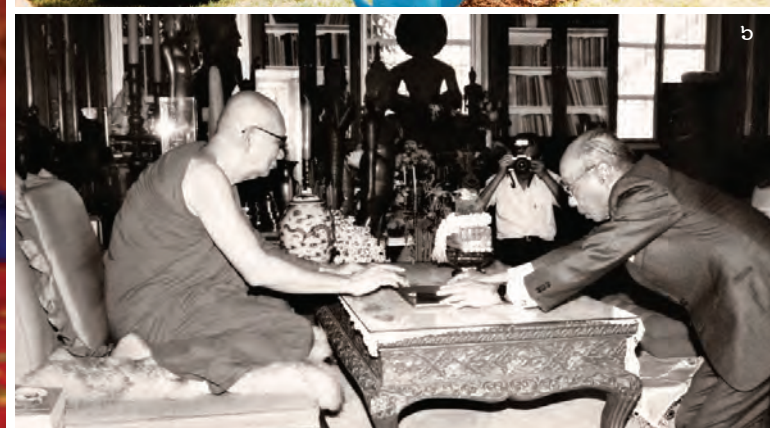
พระกรณียกิจในการอธิษฐานจิตเริ่มมีมากขึ้น เพราะเป็นที่ทราบกันดีว่าพระองค์มิได้ทรงเป็นเพียงผู้แตกฉานในด้านปริยัติเท่านั้น หากยังทรงเป็นพระนักปฏิบัติผู้เคร่งครัดต่อธรรมวินัย ทำให้มีผู้ประสงค์จะขอรับพระเมตตาบารมีในการนี้อยู่เสมอ ซึ่งก็โปรดอนุเคราะห์เรื่อยมา รวมไปถึงพระกรณียกิจอื่นๆ ที่ทรงปฏิบัติด้วยน้ำพระทัยเมตตาต่อประชาชน เช่น

เสด็จไปในงานมงคลสมรสรหรืองานศพ เสด็จไปเปิดกิจการห้างร้านต่างๆ เสด็จไปเจิมเครื่องบิน เจิมเรือรบ เป็นต้น ทรงมีน้ำพระทัยเมตตาทั้งต่องานหลวงและงานราษฎร์มิได้ขาด

ทว่าโดยน้ำพระทัยของพระองค์เองแล้ว ทรงประสงค์ที่จะให้ประชาชนสนใจและเข้าถึงธรรมะของพระพุทธองค์ด้วยปัญญา เพราะพระพุทธศาสนานั้นเป็นศาสนาแห่งปัญญา หากแต่เมื่อจะสนใจให้คนหมู่มากได้เข้ามาสัมผัสกับธรรมะก็ย่อมต้องมีกุศโลบายที่ดีด้วย ดังนั้นเวลาที่ประชาชนมาเข้าเฝ้าสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ก็มักประทานพระเครื่ององค์เล็กๆ พร้อมหนังสือธรรมะอันเป็นพระนิพนธ์แก่ประชาชนไปด้วยเสมอ...เสมือนให้มีพระพุทธเจ้าไว้ประจำกาย พร้อมกับมีพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ไว้ประจำใจ นับเป็นพระเมตตาอันลึกซึ้งที่ช่วยสายพระเนตรอันกว้างไกลสู่พระพรณนา *ญสส*

๑. ประชาชนมารอเฝ้ารับเสด็จอย่างเนืองแน่นหน้าอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร
๒. ทรงบันทึกเทปถวายพระพรพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว วันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๔๔ ที่ตึกวชิรญาณสามัคคีพยาบาล โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์
๓. ทรงอยู่ท่ามกลางคนหนุ่มสาวและทำสัญลักษณ์ภาษามือว่า "I Love You"
๔. สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงนำคณะสงฆ์สาวคมน์เพื่อสันติภาพโลก ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อวันที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๔
๕. ทรงปลูกต้นไม้โพธิ์ในพิธีเปิดอาคารคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน วันที่ ๒๕ มิถุนายน ๒๕๔๔
๖. นายอุเทน เศษะไพบูลย์ ประธานกรรมการมูลนิธิป่อเต็กตึ้งเข้าเฝ้าถวายสักการะ และเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงลงแผ่นทองเงินนากเพื่อหล่อพระไฉ่ชองกง วันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๔๓

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
สมเด็จพระปิยมหาราช เสด็จพระราชดำเนิน
ประพาสน้ำตกโทรโยคหลายครั้ง นับเป็น
เกียรติประวัติและเป็นความภาคภูมิใจของชาว
กาญจนบุรี เพื่อเป็นเครื่องหมายแห่งเกียรติประวัติ
และความภาคภูมิใจดังกล่าว เจ้าพระคุณสมเด็จฯ
จึงโปรดให้สร้างพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จฯ
พระปิยมหาราชประดิษฐานไว้ ณ บริเวณใกล้กับ
น้ำตกโทรโยคที่เคยเสด็จพระราชดำเนินประพาส

หน้าซ้าย-ขวา : สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงเป็นสมเด็จพระสังฆราชแห่งประเทศไทยพระองค์ที่สอง ที่ได้รับถวายสมณศักดิ์ที่
 อภิธมหารัฏฐครู อันเป็นสมณศักดิ์สูงสุดของเมียนมาร์ ประชาชนชาวเมียนมาร์ประสบวาทภัยนาร์ก็สอย่างรุนแรง เมื่อวันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ เจ้าพระคุณสมเด็จฯ
 ก็ทรงพระเมตตาโปรดประทานกุบิจัยช่วยเหลือพร้อมทั้งโปรดให้รวบรวมสิ่งของที่มีผู้ร่วมบริจาคจำนวนมากส่งไปช่วยเหลือ โดยพระคร.อาชิน ญาณิสสระ
 นายกสภาการศึกษาพระพุทธศาสนา นานาชาติศึกษา เป็นผู้แทนมารับมอบ ณ คำหนักคองท่า ปราโมช วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อวันที่ ๒๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๑
 ทางกองทัพบกและกองทัพอากาศได้เอื้อเฟื้อให้รถยนต์กองทัพบกและเครื่องบินกองทัพอากาศขนส่งสิ่งของไปส่งหลายสิบคันรถและหลายเที่ยวบิน

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชเจ้าคณะสงฆ์ไทย
อัครราชูปถัมภ์และพระเมตตาเปิดวัด
นิเวศวิหาร ทรงอำนวยการให้ช่วยเหลือ
ผู้ประสบภัย และทรงพระเมตตาเปิดวัด
ให้ประชาชนที่ประสบภัยได้รับความเสียหาย
เข้ามาอาศัยภายในวัดเป็นการชั่วคราว
เมื่อวันจันทร์ที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๓๔
เวลาประมาณ ๐๒.๐๐ น.

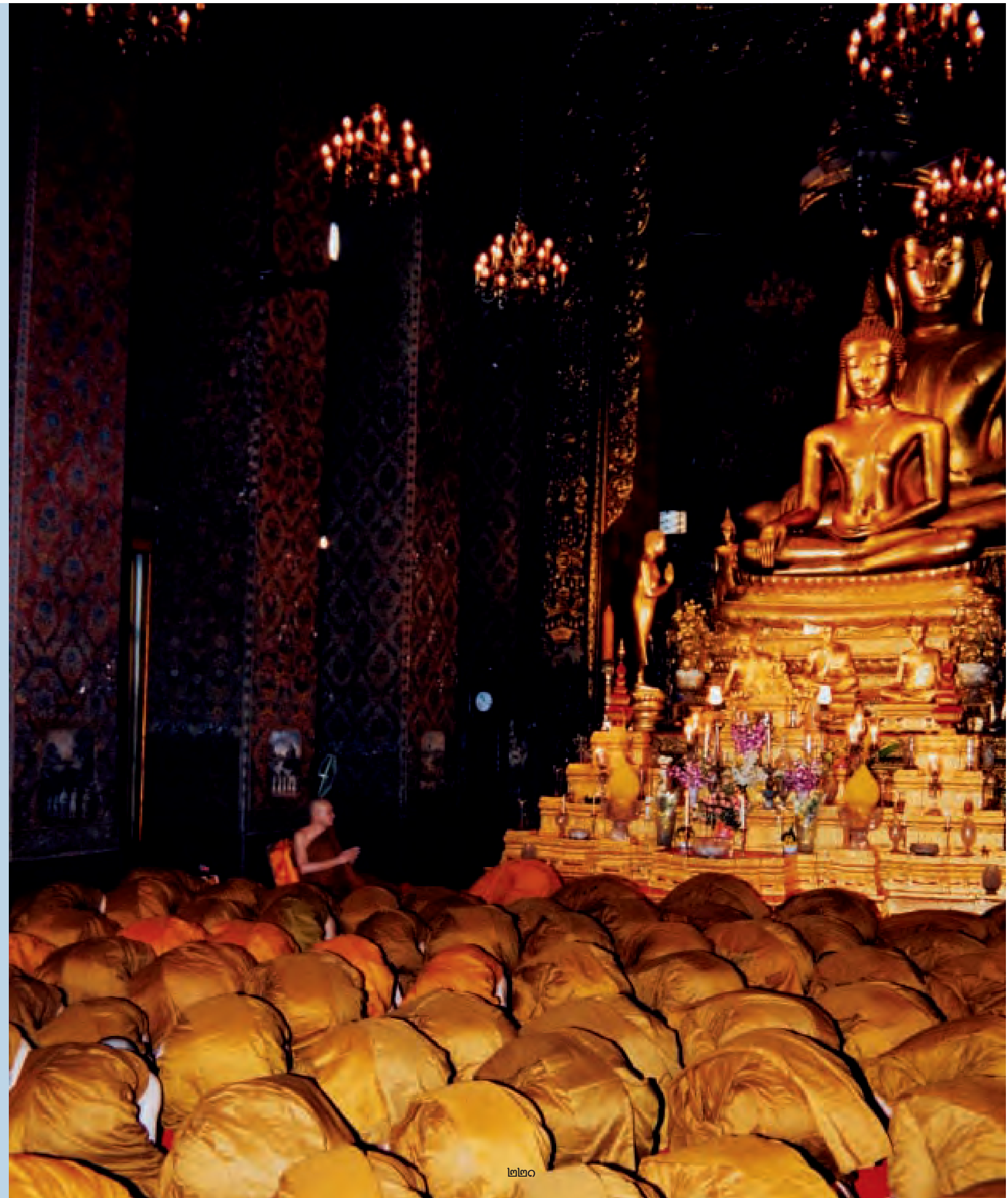
“หากได้นำใจกลับเข้ามาดูใจเองแล้ว
สิ่งที่ร้อนจะสงบเอง และให้สังเกต
จับตัวความสงบนั้นให้ได้ จับไว้ให้อยู่
เห็นความสงบดังนี้ คือเห็นนิพพาน”
พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนอะไร

หน้าซ้าย : ๑. ทรงเริ่มเครื่องบิน
ของบริษัทการบินไทย จำกัด
๒. โรงเรียนสมเด็จพระ
ปิยมหาราชรมณียเขต
๓. เจ้าพระคุณสมเด็จฯ มีพระ
ดำริให้จัดสร้างอาคารถวายเป็น
อนุสรณ์แก่สมเด็จพระสังฆราช
แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทั้ง ๑๔
พระองค์โดยเรียกชื่อว่า "คึก
สกลมหาสังฆปริณายก" ไปตาม
ลำดับ (ในภาพคือคึกสงฆ์อาพาธ
สกลมหาสังฆปริณายก ๕
๔. เสถียรเริ่มเรือรบหลวงจักรี
นฤเบศรเพื่อเป็นสิริมงคลแก่
ผู้ปฏิบัติหน้าที่
๕. อาคารใหม่โรงพยาบาล
ท่าม่วงที่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ
โปรดให้สร้างขึ้น
๖. คึก ฤษส ที่เจ้าพระคุณ
สมเด็จฯ โปรดให้สร้างขึ้น ณ
โรงพยาบาลพลพลพยุหเสนา
จังหวัดกาญจนบุรี
หน้าขวา : วันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์-
๕ มีนาคม ๒๕๑๖ ณ สำนักสงฆ์
คอยปุย เจ้าพระคุณสมเด็จฯ
ประทานพรและสิ่งของแก่
ประชาชนชาวม้งที่มาเฝ้าใน
โอกาสต่างๆ

“เปรียบโทสะคังไฟ เพราะไฟร้อน
และโทสะก็ร้อน เปรียบเมตตากังน้ำ
เพราะน้ำเย็น และเมตตาก็เย็น ความร้อน
และความเย็นทั้งสองนี้จะปรากฏได้ในจิตใจ
รู้ได้ด้วยตนเอง รู้สึกร้อนที่ใจเป็นประจำ
ก็พึงรู้ว่าตนถูกโทสะครอบคลุมมาก
มากกว่าเมตตา รู้สึกเย็นอยู่ທີ່ใจเป็นปกติ
ก็พึงรู้ว่าตนมีเมตตาห้อมล้อมอยู่
มากกว่าโทสะ”

ที่มายุโก โหตุ สัมราชา